

GUSTAVS LE BONS

PŪLA
PSIHOLOĢIJA

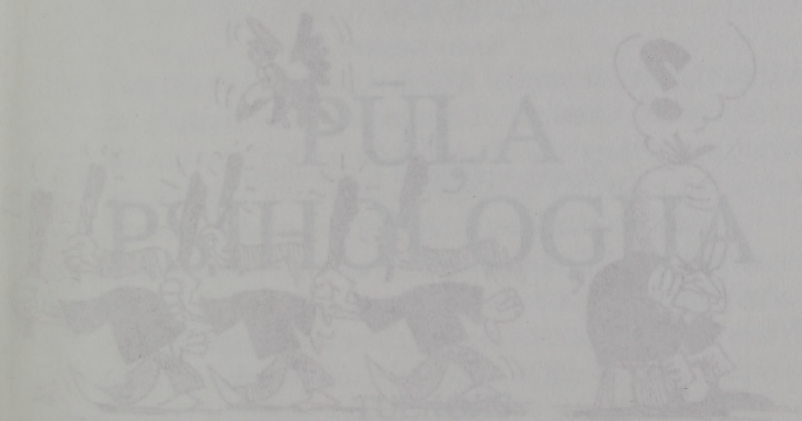

58-3
545

GUSTAVS L.

GUSTAVS LE BONS

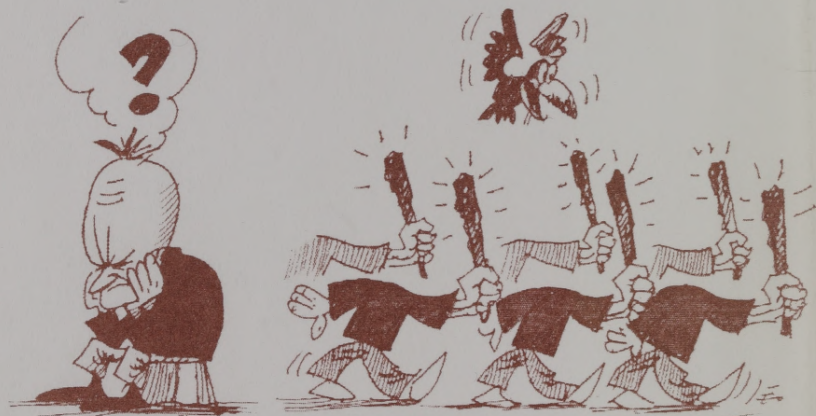
PŪLA
PSIHOLOĢIJA

ARTŪRS KRĀDERS

LATGALES KULTŪRAS CENTRS BĒNĒMĒCĪBA
RĒŽIMĒ 1998

GUSTAVS LE BONS
PŪA
PSIHOLOGIA

98-3

545

GUSTAVS LE BONS

L
1

PŪĻA PSIHOĻOĢIJA

TULKOJIS
ARTŪRS KRODERS

LATGALES KULTŪRAS CENTRA IZDEVNIECĪBA
RĒZEKNE 1998

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-14-945~~
0303076156

Gustavs le Bons
Pūļa psiholoģija

Tulkojis
Artūrs Kroders

1937

Grāmatu apgādniecība A. Gulbis Rīgā

ISBN 9984-539-13-X

- © Jānis Svenčs. Vāka un titullapas noformējums.
- © Ēriks Ošs. Titula attēls un vinjetes.
- © Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1998.

PRIEKŠVārds

Vienas un tās pašas rases indivīdu iedzimtās kopējās īpašības ir šīs rases dvēsele. Bet, ja zināms šo indivīdu skaits kļūst par aktīvu pūli, tad novērojumi rāda, ka šādas vienas rases indivīdu kopības rezultāts ir jaunas psiholoģiskas īpašības, pretējas rases rakstura īpašībām, un ļoti bieži pavisam citādas.

Organizētam pūlim tautu dzīvē vienmēr bijusi liela nozīme, bet nekad vēl šī nozīme un pūļa loma nav bijusi tik liela, kā tagadējā laikā. Mūsu laikmeta galvenā raksturīgā pazīme ir tieši tā, ka indivīda apzinīgās darbības vietā stājusies pūļa neapzinīgā darbība.

Es mēģināju pētīt grūto pūļa problēmu, ejot vienīgi zinātnisku ceļu, t. i., es centos atrast metodi, atstājot pie malas ieskatu, teorijas un doktrīnas. Es domāju, tas ir vienīgais veids, kā dabūt zināt kaut daļu patiesības, sevišķi par tādu jautājumu, kas tagad uztrauc visu domājošo cilvēku prātus. Zinātnieks, sākdams pētīt kādu parādību, nedomā ņemt vērā dažu laba intereses, ko varētu skart viņa pētījumu rezultāti. Nesen viens no ievērojamiem mūslaiku domātājiem sacīja, ka es ļoti bieži nokļūstot opozīcijā daudzo zinātnes virzienu spriedumiem un slēdzieniem, jo pats es nepievienojos nevienam no pastāvošajiem virzieniem. Droši vien to pašu sacīs arī par šo manu jauno grāmatu. Pievienojoties kādam no pastāvošajiem virzieniem, nepieciešams pieņemt arī viņu aizspriedumus un nepierādītus slēdzienus.

Man lasītājiem jāpaskaidro, kādēļ savos pētījumos es daudzreiz nonāku pie gluži citādiem slēdzieniem, nekā pirmā brīdī varētu likties: piemēram, es uzsveru, ka pūlis intelektuālā

ziņā atrodas uz ļoti zemas attīstības pakāpes, neizslēdzot pat sevišķi izmeklētu ļaužu saietus, un tomēr es saku, ka būtu bīstami aizskart šādu saietu organizāciju.

Uzmanīgi vērojot vēstures faktus, esmu nācis pie slēdziena, ka sociālie organismi ir tikpat komplicēti kā visu dzīvu būtņu organismi, un neviens no mums nespēj panākt dziļas viņu pārmaiņas. Daba dažreiz ir ļoti radikāla savā darbībā, bet nekad viņas darbība nav tāda, kā mēs to iedomājamies; un tādēļ lielo reformu mānija tautām ļoti bīstama, tā draud iznīcināt šīs tautas, lai teorētiskā ziņā lielās reformas liktos diezin cik labas. Tādas reformas varētu sniegt labumu tikai tad, ja vienā mirklī būtu iespējams pārvērst tautas dvēseli, — bet tik varens ir vienīgi laiks. Cilvēku darbību un rīcību nosaka un vada idejas, jūtas, tikumi, — viss, kas mīt mūsu dvēselēs. Iestādes un likumi ir tikai mūsu dvēseles atspulgs, viņos izteikti mūsu trūkumi un vajadzības; tieši tādēļ jau arī viņi nespēj pārvērst tautu dvēseli, jo paši ir šīs dvēseles radījums.

Sociālo parādību pētīšanu nevar šķirt no tautu dzīves pētīšanas, jo sociālās parādības rodas zināmu tautu darbībā. Filozofiskā nozīmē tādām parādībām var būt pat absolūta vērtība, bet praktiskā ziņā viņu vērtība vienmēr ir relatīva. Tādēļ, kādu sociālu parādību pētot, viņa konsekventi jāaptver no divām dažādām pusēm. Tad skaidrāk kļūs redzams, ka tīrā prāta slēdzieni ļoti bieži ir noteiktā pretrunā ar to, ko saka praktiskais prāts. Tas vērojams viscaur, pat fizikas pētījumos. No absolūtās patiesības viedokļa kubs un riņķis ir nemainīgi ģeometriski ķermeņi, ko stingri nosaka zināmas formulas. Bet mūsu acīm šie ķermeņi var rādīties visdažādākās formās. Piemēram, perspektīvā kubs var pārvērsties par piramīdu vai kvadrātu, riņķis par elipsi vai pat par taisnu līniju, un mums šīs fiktīvās formas ir daudz svarīgākas kā reālās, jo mēs viņas vien redzam, un fotogrāfija, tāpat arī glezniecība, var tikai attēlot šīs formas. Dažos gadījumos nereālais ir patiesīgāks par reālo. Iedomāties priekšmetus vienīgi viņu noteiktās

ģeometriskās formās nozīmētu kropļot dabu, un mēs viņu ne pazīt nevarētu. Iedomāsimies pasauli, kuras iedzīvotāji varētu tikai fotografēt vai zīmēt dažādus priekšmetus, bet nespētu savām rokām tiem pieskarties; šiem fotografētājiem un zīmētājiem būtu ļoti grūti tikt pie pareizas nojēgas par priekšmetu formu. Bet šīs formas pazīšana, kas iespējama tikai nedaudziem zinātniekiem, tādas zemes iedzīvotājus interesētu diezgan maz.

Filozofam, kas pēta sociālas parādības, arvien jāatceras, ka viņa pētījumiem nav teorētiska nozīme vien, bet tiem ir arī ļoti svarīga praktiska vērtība, un no civilizāciju evolūcijas viedokļa vienīgi praktiskai vērtībai ir zināms svars. Pie šāda viedokļa turoties, filozofam jābūt ļoti apdomīgam slēdzienos, pie kuriem viņu acīmredzot noved loģika. Bet arī aiz citiem motīviem viņam savos slēdzienos jābūt atturīgam. Sociālie fakti ir tik komplicēti, ka nav iespējams viņus aptvert visus reizē, un nav iespējams paredzēt viņu savstarpējo iespaidu rezultātus. Pie tam, aiz skaidri saredzamiem faktiem ļoti bieži slēpjas tūkstošiem neredzamu cēloņu. Un sociālās parādības acīmredzot ir milzīgas neapzinīgas darbības šekas, kur mūsu analīze, lielākoties, nemaz nav iespējama. Šīs redzamās parādības var salīdzināt ar viļņiem, no kuru kustībām virs okeāna līmeņa var redzēt, kādas darbības notiek zem ūdens, dibenā, ko mūsu acis nespēj redzēt. Vērojot lielāko daļu no pūļa darbošanās veidiem, redzam, ka visbiežāk tur saskatāms viņa ārkārtīgi zemais intelektuālās attīstības līmenis. Bet ir gadījumi, kad pūļa rīcību acīmredzot vada kādi noslēpumaini spēki, ko senāk sauca par – likteni, dabu, augstāku gribu, tagad tos sauc par mirušo balsi. Mēs nevaram noliegt šo spēku vareno iespaidu, kaut it nekā nezinām par viņu būtību. Dažreiz liekas, ka tautas dzīves dziļumos mīt apslēpti spēki, kas vada viņas darbību. Kas gan var būt vēl komplicētāks, loģiskāks un apbrīnojāmāks, piemēram, par tautas valodu?

IEVADS

PŪĻA LAIKMETS

Tagadējā laikmeta evolūcija. Civilizācijas lielās pārmaiņas ir tautu domāšanas pārvērtību sekas. Mūslaiku ticējumi pūļa varenībai. Šie ticējumi pārmaina valstu tradicionālo politiku. Kā zemākās šķiras ceļas augšup un kā parādās viņu varenība. Pūlis var būt tikai iznīcinošs. Pūlis pabeidz novecojušos civilizāciju sabrukuma procesu. Vispārējā pūļa psiholoģijas nepazīšana. Cik svarīgi likumdevējiem un valstsvīriem pētīt pūļa darbību.

Lielās pārmaiņas, kas notiek pirms civilizāciju pārvērtībām, piemēram: Romas valsts sabrukums un Arābu valsts nodibināšana, pirmā brīdī šķiet, galvenokārt, politiskas pārmaiņas, – dinastiju krišana, svešu cilšu iebrukums. Bet, rūpīgāk pētot notikumus, redzam, ka aiz šiem šķietamajiem cēloņiem visbiežāk slēpjas dziļas pārvērtības tautu idejās. Patiesi, vēsturiskās pārmaiņas nav tās, kas pārsteidz mūs ar savu varenību un spēku. Vienīgās svarīgās pārvērtības, kas rada civilizāciju atdzimšanu, notiek idejās, jēdzienos, ticējumos. Lielie vēsturiskie notikumi ir tikai cilvēku domu neredzamo pārmaiņu redzamās sekas. Bet šādas pārmaiņas notiek reti, jo visciešāk katrā rasē ir nostiprinājušies – domu iedzimtie pamati.

Tagadējais laikmets ir viens no tiem kritiskajiem brīžiem, kad cilvēku domās nobriest svarīgas pārmaiņas. Šo pārmaiņu pamatā ir divi galvenie faktori. Pirmais no tiem – reliģisko, politisko un sociālo ticējumu sabrukums, jo šie ticējumi bija mūsu civilizācijas elementu radītājs; otrais – citādu dzīves apstākļu un pavisam jaunu, nebijušu ideju rašanās, kas jāuzskata kā tagadnes izgudrojumu sekas visās zinātnes nozarēs un rūpniecībā.

Pagātnes idejas, kaut izpostītas, tomēr vēl diezgan spēcīgas; bet idejas, kurām vajag stāties viņu vietā, vēl tikai rodas, veidojas, – lūk, kādēļ tagadējais laikmets ir pārejas un anarhijas laiks.

Nav viegli pateikt, kas var izvērsties no haotiskā laikmeta. Kādas būs jauno, nākošo sabiedrību idejas, kas stāsies bijušo vietā? To mēs vēl nezinām. Bet varam jau tagad saredzēt, ka, organizējoties tām būs jāsatiekas ar jaunu spēku, mūslaiku pēdējo pavēlnieci – tautas masu varenību. Šis spēks radies uz daudzu ideju drupām, kaut reiz šīs idejas visiem šķita neapšaubāma patiesība, bet tagad viņas izgaisušas, jaunais spēks radies, kad bijušo spēku izpostījušas revolūcijas; acīmredzot viņš izpostīs vēl daudzas no bijušajām vērtībām. Visi mūsu senie ticējumi šķobās un gaist, bijušie sabiedrības pīlāri viens pēc otra sagāžas, un masu varenība ir vienīgais spēks, kam nedraud it nekas, kura nozīme un svars top arvien lielāks. Patiesi, mēs iejam *pūļa laikmetā*.

Vēl pirms kāda gadsimtena notikumu galvenie faktori bija valstu tradicionālā politika un karaļu sacensība. Masu domas un spriedumus neviens nevēroja, lielākoties tādu domu nemaz arī nebija. Bet tagad vairs netiek ievērotas politiskās tradīcijas, karaļu personīgās tieksmes, viņu sacensība, turpretim pūļa balss top izšķirošais faktors. Masas diktē un nosaka, kādai jābūt valdību rīcībai, masu vajadzības cenšas uzklaut un ievērot ikviena valdība. Tagad tautu likteņi veidojas nevis karaļu apspriedēs, bet pūļa dvēselē.

Tagadējā *pārejas* laikmeta visraksturīgākā pazīme ir tautas masu piedalīšanās politiskajā dzīvē, t. i., īstenībā viņu nepārtraukta izaugšana par valdošo varu. Šo parādību nebūt nav radījušas vispārīgas vēlēšanas, jo šim institūtam ilgu laiku nebija nekādas patstāvības, vadošas nozīmes, tas viegli ļāvās dažādiem blakusiespaidiem. Pūļa varenības progresējošais pieaugums vispirms sākās ar *zināmu ideju izplatīšanos*, kas lēni piekļuva tautas domāšanai, tad, neatlaidīgi dibinot individu

apvienības, idejas izvērtās par teorētiskām atziņām. Apvienodamies pūlis izveidoja idejas par savu interešu aizstāvēšanu, kaut ne gluži taisnīgas, bet ļoti noteiktas; šīs idejas pūlim deva sava spēka apziņu. Pūlis rada sindikātus, pret kuriem piekāpjas katra vara, viņš organizē darba biržas, kas cenšas nosacīt darba apstākļus un darba algas lielumu. Pūlis sūta savus priekšstāvjus likumdošanas iestādēs, un šiem priekšstāvjiem nav nekādas iniciatīvas, nekādas ierosmes, visbiežāk viņi ir tikai vēlēšanu komiteju ierocis.

Tagadējā laikā pūļa pretenzijas kļūst arvien noteiktākas. Darba laika saīsināšana, raktuvju ekspropriācija, dzelzceļu, fabriku, zemes īpašumu atsavināšana, visu ražojumu vienlīdzīga izdalīšana utt., utt., – tādas ir pūļa prasības.

Pūlis nespēj teorētiski domāt, bet viņš ir ārkārtīgi spējīgs aktīvi darboties. Ar savām tagad pastāvošajām organizācijām pūlis iegūvis milzīgu spēku. Tikko radušās dogmas drīz vien iemantos senu ticējumu spēku, t. i., to suverēno, tirānisko spēku, kas necieš nekādus spriedumus vai diskusijas. Karaļu tiesības »no Dieva žēlastības« zūd, viņu vietā stājas pūļa tiesības »no Dieva žēlastības«.

Rakstnieki, kurus atzīst un ciena mūslaiku pilsonība, un kuri vislabāk prot izteikt šīs pilsonības diezgan šaurās idejas, – paviršu skepticismu un bieži vien ārkārtīgu egoismu, – šie rakstnieki apmulst, ieraudzīdami jauno spēku, kas izaug viņu acu priekšā. Lai nu daudz maz tiktu galā ar »nekārtību« savās smadzenēs, viņi izmisuši sauc pēc baznīcas morāliskā spēka, ko vēl nesen paši bija nievājuši. Viņi nu stāsta par zinātnes sabrukumu, un, kā nožēlnieki no Romas pārnākuši, aicina mūs, lai mācāmies pazīt un saprast dievības varenību. Tikai šie grēku nožēlotāji aizmirst, ka ir jau par daudz vēlu! Ja arī Dieva žēlastība, tiešām, būtu viņus skārusi, tomēr viņiem vairs nebūtu spēka vadīt un virzīt tautas prātus, jo tie ļoti maz interesējas par jautājumiem, kas nedod miera jaunrastajiem svētajiem. Pūlis vairs negrib redzēt viņu

dievus, jo tie paši nesen no šiem dieviem novērsās, paši veicināja viņu satriekšanu. Nav tādas dievišķīgas vai cilvēcīgas varas, kas varētu upei likt tecēt atpakaļ uz savu izteku!

Zinātne nebūt nesabruka, un viņai vispār nav nekāda sakara ne ar tagadējo anarhiju cilvēku domās, ne ar jaunā spēka rašanos anarhijas pilnā laikmetā. Zinātne mums solīja patiesību vai, vismaz, izpratni par attiecībām, kas mūsu prātam aptveramas, bet nekad zinātne nav solījusi ne mieru, ne laimi. Viņa ir pavisam vienaldzīga pret mūsu jūtām, tā nedzird mūsu vaidus un žēlabas. Mums viņai jāpielāgojas, jo it neviens nevar mums atdot ilūzijas, ko zinātne pazaudēja.

Visās tautās nomanāms masu varenības pieaugums, un nav nekāda pamata domāt, ka šī spēka augšana drīzā laikā varētu rīties. Lai masu spēks mums atnestu ko atnesdams, mums vajadzēs ar to samierināties. Visas runas un spriedumi pret šīs varenības augšanu – ir tukši vārdi. Protams, ir iespējams, ka pūļa parādīšanās vēstures arēnā kļūst par vienu no pēdējiem Eiropas civilizācijas posmiem, ka mēs pagriezīsimies atpakaļ uz juku laikiem, kas vienmēr ir pārejas laiks, pirms sākas jaunas sabiedrības atdzimšana un zelšana. Bet kā aizkavēt, kā novērst šos juku laikus?

Līdz šim pūļa galvenā loma bijusi novecojušos civilizāciju grandioza iznīcināšana. Šī loma pūlim nav piešķirta mūsu laikos. Vēstures notikumi rāda vienu: tiklīdz zaudē varu morāliskie spēki, uz kuriem balstījās civilizācija, visu līdz galam iznīcina un izposta neapzinīgais, rupjais pūlis, kas taisnīgi saukts par barbariem. Civilizāciju radījusi un sargājusi intelektuālās aristokrātijas neliela saujiņa, bet nekad to nav darījis pūlis. Pūļa spēks vēršas tikai uz iznīcināšanu. Pūļa vara vienmēr rāda, ka sācies barbarisms. Civilizācijai nepieciešami zināmi noteikumi, disciplīna, pāreja no instinktīvas darbības uz racionālu, nepieciešama nākotnes paredzēšana, augstāks kultūras līmenis, bet pūlis, pats savā varā laists, nekad nav spējīgs radīt šos civilizācijai nepieciešamos apstākļus. Ar ārkārtīgi iznīcinošu spēku

pūlis savā darbībā līdzīgs mikrobiem, kas veicina vārģa organisma vai liķa pilnīgu sairšanu. Ja kādas civilizācijas ēkas pamati sašķobīti, tad pūlis vienmēr ir klāt un ēku pilnīgi sagrauj. Tur tikai redzama pūļa īstā loma, un daudzuma filozofija kādu laiku kļūst par vienīgo vēstures filozofiju.

Vai tas pats notiks arī ar mūsu civilizāciju?

Varam gan baiļoties par to, bet zināt vēl nevaram. Lai notiktu kas notikdams, mums mierīgi viss jāsagaida un jāpārdzīvo pūļa laikmets.

Bet pūli, par kuru tagad tik daudz runā, mēs ļoti maz pazīstam. Profesionālie psihologi, paši dzīvodami tālu no pūļa, vienmēr to ignorējuši, un, ja pēdējā laikā arī sākuši pētīt pūļa parādības, tad vienīgi no tā viedokļa, cik pūlis noziedzīgs. Nav šaubu, ka ir noziedzīgs pūlis, bet ir arī labdarīgs, varonīgs, cēls pūlis. Pūļa noziedzības ir tikai viena atsevišķa daļa no viņa psiholoģijas; pētot vienīgi pūļa noziedzības, nav iespējams izziņāt viņa garīgo organizāciju, tāpat, kā nav iespējams izziņāt indivīda garīgo organizāciju, pētot tikai šī indivīda ļaunās īpašības.

Bet, taisnību sakot, visi pasaules valdnieki, visi reliģiju un valstu dibinātāji, visu ticību pravieši, ievērojami valstsvīri un, ļaurākā mērogā ņemot, visi vienkāršie cilvēku apvienību vadoņi vienmēr neapzinīgi bijuši psihologi, kas instinktīvi sapratuši pūļa dvēseli, un ļoti bieži to sapratuši pavisam pareizi. Un tikai tādēļ viņi kļuvuši par pūļa valdniekiem un vadoņiem. Napoleons ļoti labi bija sapratis tās zemes pūļa psiholoģiju, kurā viņš valdīja, bet daudzreiz nemaz nespēja saprast citu tautu un rasu pūļa psiholoģiju*. Tikai tādēļ, ka viņš šo psiholoģiju nesaprata, karā ar Spāniju un Krieviju viņa varenība dabūja tādu triecienu, ka nespēja vairs atžirgt un iznīka.

* Visviltīgākie no viņa padomniekiem pūļa psiholoģiju nesaprata labāk kā viņš pats. Piemēram, Taleirāns Napoleonam rakstīja, ka »Spānijā viņa kareivjus saņems kā atsvabinātājus«. Bet Spānijas iedzīvotāji pret Napoleona karavīriem izturējās kā pret plēšīgiem zvēriem. Psihologs, kas pazīst rases iedzimtos instinktus, to viegli būtu varējis paredzēt.

Tagadējā laikmetā pūļa psiholoģijas pazīšana ir pēdējais līdzeklis, kas dots valsts darbinieku rokās, – nevis, lai viņi valdītu pūli, *jo tas vairs nav iespējams*, bet lai pūlis nesāktu par daudz valdīt pašus valstsvīrus un valsts darbiniekus.

Tikai pūļa psiholoģijā dziļāk raugoties, iespējams saprast, cik ārkārtīgi liels pūlī ir iedvesto ideju iespaids un vara. Pūli nav iespējams valdīt ar noteikumiem, kas dibināti uz tīri teorētiskas taisnības pamatiem, bet jāmeklē un jāatrod, kas var atstāt iespaidu uz pūli, kas var viņu aizraut, sajūsmināt. Piemēram, ja kāds likumdevējs grib ieviest jaunu nodokli, vai tad viņam jāizraugās nodoklis, kas būtu vistaisnīgākais? Nebūt nē! Visnetaisnīgākais nodoklis praktiskā ziņā var pūlim likties vislabākais. Ja tāds nodoklis nav klaji redzams un tieši sajūtams, ja viņš neliekas pārāk smags, tad pūlis šo nodokli viegli pieņems un panesīs. Tādēļ pret netiešiem nodokļiem pūlis neprotestē, lai būtu tie cik smagi būdami, jo šie nodokļi neierobežo pūļa ieradumus, neatstāj uz viņu tieši sajūtamu iespaidu, jo netiešos nodokļus valsts saņem ik dienas, tos pūlis samaksā sīkos izdevumos, pērkot sev pārtikas līdzekļus. Bet pamēģiniet netiešo nodokļu vietā ieviest progresīvo ienākuma nodokli, aplikot algu un citus ienākumus, un pieprasiet, lai šo nodokli uzreiz samaksā, – tūdaļ sāksies vienprātīgi protesti, kaut, teorētiski ņemot, šis nodoklis būtu desmit reizes mazāks par visiem netiešiem nodokļiem. Sīko santīmu vietā, ko ik dienas nemanot samaksā, te redzama samērā prāva naudas summa, un tai dienā, kad nauda jāmaksā, šī summa izliekas ārkārtīgi liela, tādēļ tā atstāj visai jūtamu iespaidu. Būtu šī summa pamazām jāsakrāj, pa santīmam ietaupot, protams, tā neizliktos tik liela, bet tāda ekonomiska rīcība paredz zināmu apdomību, aprēķinu, kas pūlim nemaz nav pa spēkam.

Pieminētais piemērs ir ļoti vienkāršs, un viņa taisnīgums ikvienam skaidri redzams. Protams, tik liels psihologs kā Napoleons to labi saprata, bet likumdevēju vairums,

nepazīdami pūļa dvēseli, šādu pūļa īpašību nemaz nemanīs. Piedzīvojumi nav viņus vēl diezgan mācījuši, ka pūli nevar valdīt un vadīt klausot vienīgi prāta slēdzieniem.

Pūļa psiholoģija var būt noderīga arī daudzos citos gadījumos. Viņa apgaismo ļoti daudzus vēsturiskus un tautsaimnieciskus faktus, kurus nemaz nevarētu izprast un izskaidrot, ja ignorētu pūļa psiholoģiju. Man būs vēl izdevība aizrādīt, ka visievērojamākais no mūslaiku vēsturniekiem Ipolits Tēns dažos gadījumos ļoti vāji izpratis Francijas lielās revolūcijas notikumus tieši tādēļ, ka nekad viņš nedomāja pētīt pūļa dvēseli. Pētot šo komplicēto laikmetu, viņš dibinājās uz naturālistu aprakstošo metodi; bet starp parādībām, kādas vēro dabaspētnieki, taču nav tās, ko saucam par morāliskiem spēkiem, bet tieši šie spēki ir īstenie vēstures rata virzītāji un dzinēji.

Tātad pūļa psiholoģijas pētīšana ir ļoti vēlama no praktiskā viedokļa; bet, ja viņai arī būtu tikai tīri teorētiska nozīme vien, arī tad tā ir ievēribas cienīga. Pazīt un saprast cilvēku darbību vadošos un noteicošos spēkus, protams, nav neinteresantāk, kā pazīt kādu stādiņu vai minerāli.

Mūsu pētījumi par pūļa psiholoģiju var būt tikai vienkārša sintēze, daudzo agrāko pētījumu īss atstāstījums. No šī apcerējuma nevar prasīt vairāk, kā tikai dažus slēdzienus, kas pamudina uz pārdomām. Citi padziļinās vāgu, ko dzinām līdz šim vēl gandrīz pavisam neartā tīrumā.

PIRMĀ DAĻA

PŪĻA DVĒSELE

PIRMĀ NODAĻA

VISPĀRĒJS PŪĻA RAKSTUROJUMS. TĀ GARĪGĀS VIENĪBAS PSIHOĻOĢISKAIS LIKUMS

Kas ir pūlis no psiholoģiskā viedokļa? Daudzu indivīdu sapulcēšanās nav pietiekošs pamats, lai rastos pūlis. Apgarota pūļa īpašais raksturs. Tādu pūli sastādošu indivīdu ideju un jūtu fiksēšana, un viņu pašu personības izzušana. Pūlī vienmēr dominē neapzinīgais. Smadzeņu pusložu darbības pārtraukums un mugurkaula dominēšana. Intelektuālo spēju mazināšanās un pilnīga jūtu pārvērtība. Pārvērtušās jūtas var būt labākas vai sliktākas par pūli sastādošiem atsevišķiem indivīdiem piemētošām jūtām. Pūlis tikpat viegli kļūst varonīgs, kā noziedzīgs.

Par »pūli«, vārda parastā nozīmē, sauc indivīdu sapulcēšanos, vienalga, kādas tautības, nodarbošanās vai kāda dzimuma būtu sapulcējušies un lai cik nejauši būtu sapulcēšanās iemesli. Bet

no psiholoģiskā viedokļa šim vārdam ir pavisam cita nozīme. Zināmos apstākļos, – un tikai šādos apstākļos, ļaužu sapulce iegūst pavisam jaunas pazīmes, kas atšķiras no sapulcējušos atsevišķo indivīdu raksturīgajām pazīmēm. Apzinīgā personība pazūd, un visu atsevišķo, sapulcējušos un pūli sastādošo indivīdu jūtas un idejas tiecas vienā un tai pašā virzienā. Rodas kolektīva dvēsele, kurai, protams, ir pagaidu raksturs, tomēr ar ļoti noteiktām pazīmēm. Ļaužu sapulce tādos gadījumos pārvēršas par to, ko es, labāka nosaukuma trūkuma dēļ, gribētu saukt par organizētu vai apgārotu pūli, kas nu ir vienota būtne un padodas pūļa garīgas vienības likumam.

Bez šaubām, daudzu indivīdu nejaušas sapulcēšanās vien nepietiek, lai šie ļaudis iegūtu organizēta pūļa raksturu; tad ir nepieciešamas zināmas emocijas, kuru dabu mēs šai grāmatā centīsimies noteikt.

Apzinīgas personības pazušana un domu un jūtu tiekšanās zināmā virzienā, – tās ir galvenās pazīmes, kas raksturo organizācijas stadijā esošu pūli, – bet šīs pazīmes nebūt neprasa, lai visādā ziņā vienā laikā un vienā vietā kopā būtu vairāki indivīdi. Tūkstošiem indivīdu, dzīvodami šķirti cits no cita, zināmos momentos visi vienā laikā nokļūst dažu spēcīgu emociju iespaidos, vai arī viņus var visus reizē aizraut liels nacionālās dzīves notikums, – un tad šie ļaudis iegūst visas organizēta pūļa raksturīgās pazīmes. Ja kādas nejaušības dēļ šie ļaudis sanāk kopā, tūdaļ viņu rīcība un uzvešanās iegūst pūļa darbības raksturu. Dažos momentos, piemēram, var sanākt kopā kaut seši cilvēki, un tas būs apgārots pūlis, bet citos apstākļos arī simts nejauši kopā sanākuši cilvēki neradīs tādu pūli, jo nebūs nepieciešamo noteikumu. No otras puses, zināmu iespaidu varā nokļuvusi, vesela tauta var pārvērsties par pūli, nebūt kopā nesapulcēdamās. Kad apgārotais pūlis ir radies, viņš iegūst noteiktas īpašības, pazīmes, gan pārejošas, tomēr pilnīgi skaidras. Šim vispārīgajām pazīmēm tad pievienojas atsevišķās pazīmes, kas mainās atkarībā no pūli radošo elementu pārmaiņām, bet arī at-

sevišķās pazīmes, savukārt, var pārveidot pūļa garīgo saturu. Apgarotu pūli var zināmā mērā klasificēt. Turpmāk redzēsim, ka neviendabīgam pūlim, t. i., tādām, kas sastāv no ļoti dažādiem elementiem, ļoti daudzas pazīmes ir tādas pašas kā viendabīgam pūlim, t. i., tādām, kas sastāv no lielākā vai mazākā mērā radniecīgiem elementiem (sekta, kasta un šķiras). Līdzī šīm vispārējām pazīmēm noteikti un skaidri saredzamas īpatnības, kas dod iespēju atšķirt vienu pūļa veidu no otra.

Pirms runājam par pūļa dažādām kategorijām, mums jāiepazīstas ar viņa vispārējām pazīmēm; šai nolūkā rīkosimies līdzīgi dabaspētniekam, kurš vispirms apraksta vispārējās pazīmes, kādas piemīt visiem vienas saimes indivīdiem, un tikai pēc tam pāriet uz dažādībām, lai varētu atšķirt vienas saimes dažādās sugas.

Nav viegli noteikti formulēt, kas ir pūļa dvēsele, jo pūļa organizācija mainās ne vien atkarībā no rasu dažādības un sapulcējušos ļaužu sastāva, bet arī atkarībā no emociju dabas un spēka, kuru iespaidā sapulcējušies atrodas. Bet tādas pašas grūtības jāpārvar arī pētot atsevišķa indivīda psiholoģiju. Tikai romānos atsevišķu īpatņu raksturs nemainās visā viņu dzīvē; īstenībā apkārtnes vienādība nebūt nerada raksturu vienādību, kaut dažkārt tā izliekas. Citā vietā esmu jau aizrādījis, ka ikvienā garīgā organizācijā iemīt slēptas rakstura īpašības, kas tūdaļ parādās, tiklīdz apkārtnes apstākļi pēkšņi pārmainās. Piemēram, starp Konventa nikniem locekļiem bija dažs labs lēnprātīgs un miermīlīgs pilsonis, kas parastajos apstākļos, protams, būtu vienkāršs, nekaitīgs iedzīvotājs, – kāds tiesnesis vai notārs. Kad negaiss rimis, viņi atkal atgriežas savā normālā, mierīga pilsoņa dzīvē, un tieši starp viņiem bija vispazemīgākie Napoleona kalpi.

Nav iespējams šai vietā iztirzāt visas pūļa organizācijas pakāpes, tādēļ aprobežosimies, galvenokārt, ar pilnīgi organizētu pūli. Tātad no mūsu pētījuma kļūs redzams tikai, kāds pūlis var kļūt, bet nebūs redzams, kāds viņš allaž mēdz būt. Tikai šajā

vēlākajā pūļa organizācijas pakāpē, – pastāvot nemainīgām un noteicošām rases pamatpazīmēm, – kļūst saredzamas jaunas, īpašas pazīmes, un notiek sapulcējušos indivīdu jūtu un domu tiekšanās vienā un tai pašā virzienā, un tikai tad ir redzams pūļa garīgās vienības psiholoģiskā likuma spēks.

Dažas psiholoģiskas rakstura pazīmes pūlim ir tādas pašas kā izolētiem indivīdiem; bet citas, gluži otrādi, piemīt tikai pūlim un redzamas tikai viņam sapulcējoties. Vispirms iztīrāsīm šīs speciālās pazīmes, lai labāk varētu saprast viņu svarīgo nozīmi.

Vispārsteidzošākais fakts, kāds vērojams apgarotā pūlī, ir šāds: lai būtu kādi būdami pūli sastādošie indivīdi, lai būtu kāds būdams šo indivīdu dzīves veids, viņu nodarbošanās, raksturs vai prāts, ar to vien jau, ka viņi pārvērtušies par pūli, pietiek, lai viņos rastos zināma kolektīva dvēsele, kas liek viņiem just, domāt un darboties pavisam citādi, nekā atsevišķais indivīds domātu, darbotos un justu, būdams viens pats savā nodabā. Ir idejas un jūtas, kas rodas un pārvēršas darbībā tikai, kad indivīdi sapulcējas pūlī. Apgarots pūlis ir pārejošs, nepastāvīgs organisms, kas radies no ļoti dažādiem, vienu mirkli kopā sagājušiem elementiem, gluži tāpat, kā savienojas dzīva ķermeņa šūniņas, savienojoties radīdamas jaunu būtņi, ar īpašībām, kas noteikti atšķiras no katras atsevišķas šūniņas īpašībām.

Pretēji domām, kādas, mums par lielu brīnumu, izteicis tik asprātīgs filozofs kā Herberts Spensers, pūli sastādošā kopība nav ne atsevišķo pūļa elementu summa, ne caurmērs, bet ir šo elementu kombinācija un jaunu īpašību rašanās, līdzīgi tam, kā ķīmijā, dažiem elementiem savienojoties, rodas jauns ķermenis, ar pavisam citādām īpašībām, nekā jauno ķermeņi radījušo elementu īpašības.

Nav grūti novērot, cik ļoti izolēts indivīds atšķiras no indivīda pūlī, bet daudz grūtāk ir noteikt šīs atšķirības cēloņus. Lai daudz-
maz varētu šos cēloņus izprast, jāatceras viens no mūsaiņu psi-
hologijas galvenajiem principiem, proti: ne vien organiskā dzīvē,

bet arī prāta darbībā neapzinīgām parādībām ir ļoti ievērojama nozīme. Prāta apzinīgā darbība ir tikai neliela daļa, salīdzinot ar neapzinīgo. Vissmalkākais analītiķis, visgaišredzīgākais vērotājs spēs saskatīt tikai nedaudzus apzinīgus darbības virzītājus un noteicējus. Mūsu apzinīgā rīcība izriet no neapzinīgās dzīves, kuru sevišķi lielā mērā nosaka iedzimtības iespaidi. Neapzinīgā dzīvē rodami neskaitāmi iedzimti elementi, ko īstenībā varam saukt par rases dvēseli. Bez atklāti atzītiem cēloņiem, kas vada un nosaka mūsu darbību, ir vēl apslēpti cēloņi, kurus neatzīstam, bet aiz šiem apslēptiem cēloņiem ir vēl apslēptāki, un tos mēs paši nezinām, nepazīstam. Lielāko daļu no mūsu ikdienišķajām darbībām ierosina apslēpti spēki, kurus nepagūstam novērot, jo tie izgaist no mūsu pieredzes loka.

Neapzinīgās dzīves elementi, no kuriem sastāv rases dvēsele, īstenībā ir vienas rases indivīdu līdzības cēlonis, jo šie indivīdi cits no cita atšķiras, galvenokārt, ar apzinīgās darbības elementiem, kas jāuzskata par audzināšanas vai arī pavisam sevišķas iedzimtības sekām. Prāta ziņā pavisam nevienādiem cilvēkiem var būt vienādas kaislības, instinkti un jūtas, un jūtu, reliģijas, politikas, morāles, simpātiju un antipātiju u.tml. ziņā, visslavenākie, visievērojamākie cilvēki tikai retos gadījumos paceļas pāri visikdienišķākajiem indivīdiem. Intelektuālā ziņā var būt vesels bezdibenis starp lielu matemātiķi un kurpnieku, kas viņam šuj zābakus, bet raksturā starp viņiem ļoti bieži nebūs nekādas starpības, vai arī starpība būs pavisam niecīga.

Un šīs kopējās rakstura īpašības, kuras vada neapzinīgie elementi un kuras gandrīz vienādā mērā rodamas pie rases normālu indivīdu lielākās daļas, šīs īpašības savienojas, kad indivīdi rada pūli. Kolektīvā dvēselē indivīdu intelektuālās spējas, tātad arī pati individualitāte, izzūd; dažādība izgaist vienādībā, un valdošas kļūst neapzinīgās īpašības.

Tieši tāda viduvēju īpašību savienšanās pūlī mums noskaidro, kādēļ pūlis nekad nespēj piepildīt to, kas dzīvē iz-

darāms tikai ar augstāka prāta palīdzību. Lēmumi par kopējām interesēm, kas pieņemti pat ļoti slavenu un ievērojamu vīru sapulcē, ārpus viņu dažādām specialitātēm, tomēr maz atšķirsies no lēmumiem, ko savā sapulcē pieņēmuši īsti muļķi, jo abos gadījumos nesavienojas vis izcilas īpašības, bet tikai viduvējās, kas visiem gandrīz vienādas. Pūli var būt savienota tikai muļķība, bet ne prāts. »Visa pasaule«, kā mēdz sacīt, nekad nebūs gudrāka par vienu Voltēru, gluži otrādi, Voltērs ir daudz gudrāks par »visu pasauli«, ja ar šo »visu pasauli« domājam pūli.

Ja indivīdi pūlī aprobežotos tikai ar viduvējo īpašību savienošanu, kādas piemīt ikvienam atsevišķam indivīdam, tad mēs dabūtu caurmēru, bet nebūt ne jaunu pazīmju rašanos. Kā tad rodas šīs jaunās pazīmes? Tieši šim jautājumam tagad pievērsīsimies.

Jauno pazīmju rašanās, kas raksturīgas pūlim, bet nav rodamas pie pūli sastādošiem atsevišķiem indivīdiem, izskaidrojama ar dažādiem cēloņiem. Pirmais no šiem cēloņiem ir tas, ka pūlī indivīds tikai lielā skaita dēļ gūst nepārspējama spēka apziņu, un šī apziņa viņam dod iespēju padoties instinktiem, kuriem viņš nekad neļaujas, būdams viens. Jo mazāk indivīds pūlī cenšas šos instinktus apvaldīt arī tādēļ, ka pūlis ir anonīms, tātad neatbildīgs. Atbildības sajūta, kas arvien attur atsevišķu indivīdu, pūlī pilnīgi izzūd.

Otrs cēlonis ir infekcija, kas arī veicina speciālu pūļa īpašību rašanos, un nosaka šo īpašību virzienu. Infekcijas parādību viegli saskatīt, bet daudz grūtāk to izskaidrot: tā jāpieskaita hipnotiskām parādībām, par kurām tūdaļ runāsim. Pūlī ikkatra jūta, ikkatra darbība ir lipīga, pie tam tik lielā mērā, ka indivīdi ļoti viegli savas personīgās intereses upurē par labu kolektīvām interesēm. Bet tāda rīcība nesaskan ar cilvēka dabu, tādēļ šādus upurus nest indivīds spēj tikai, kļūdams par daļu no pūļa.

Trešais cēlonis, un vissvarīgākais, kas indivīdam pūlī piešķir speciālas īpašības, kādas indivīdam var pavisam nebūt, kad viņš

ir izolēts, šis trešais cēlonis ir – tieksme padoties suģestijai, iedvesmai; infekcija, par ko tikko runājām, ir tikai šis suģestijas iespaids sekas. Lai šādu parādību varētu labāk saprast, jāatceras daži jaunākie fizioloģijas uzskati. Tagad jau mēs zinām, ka dažādiem līdzekļiem var dabūt indivīdu tādā stāvoklī, kad pazūd viņa apzinīgā personība, un viņš padodas cita cilvēka suģestijai, – pēc cita pavēlēm viņš izdara tādas lietas, kas nemaz nesaskan ar viņa paša raksturu un ieradumiem. Novērojumi mums jau rāda, ka indivīds, brīdī būdams aktīvā pūlī, drīz vien nokļūst hipnotizētam cilvēkam līdzīgā stāvoklī; vai to panāk strāvas, kas izplūst no pūļa vai arī tas notiek citu cēloņu dēļ, – nav zināms. Tādam cilvēkam ir paralizēta apzinīgā smadzeņu darbība, un viņš kļūst par mugurkaula smadzeņu neapzinīgās darbības vergu, jo šis mugurkaula smadzenes hipnotizētājs ar savu gribu vada, kur viņam patīk. Hipnotizēta cilvēka apzinīgā personība pilnīgi izzūd, tāpat arī griba un saprāts, un visas viņa jūtas un domas vada hipnotizētāja griba.

Apmēram tādā pašā stāvoklī atrodas indivīds, kas kļuvis par daļu no apgarota pūļa. Viņš vairs nespēj savu rīcību apzināt, un viņam tāpat kā hipnotizētam cilvēkam dažas spējas izzūd, bet citas aizsniedz visaugstāko spriegumu. Zem suģestijas, iedvesmas iespaids tāds cilvēks zināmus darbus izdarīs ar nevaldāmu straujumu; pūlī šis nevaldāmais straujums kļūst vēl intensīvāks, jo iedvesmas iespaids tvēris visus pūlī esošos indivīdus, tādēļ suģestijas spēks aiz kopsajūtas iemesliem aug vēl lielāks. Ļaudis ar spēcīgām personībām, kas varētu pretoties suģestijai, pūlī vienmēr ir mazākumā, tādēļ viņi nespēj cīnīties pret traumi. Vislielākais, ko viņi var, – novirzīt pūļa uzmanību ar citu iedvesmojumu. Piemēram, – apķērīgs, labi izdevies vārds, valdzinošs tēls, – ja īstā laikā laimējas to modināt pūļa fantāzijā, – daudzkārt atturējuši pūli no visasiņainākajiem darbiem.

Tātad galvenās raksturīgākās pazīmes indivīdam pūlī ir – apzinīgās personības izzušana, neapzinīgās personības domi-

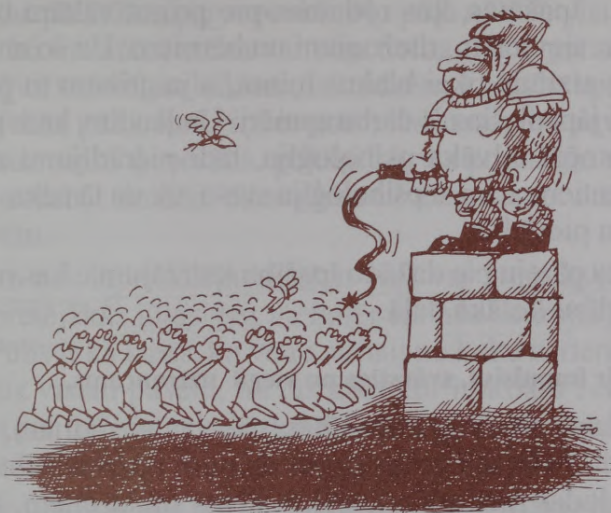
nēšana, vienāds jūtu un ideju virziens, ko nosaka iedvesma, un cenšanās iedvesto ideju nekavējoties pārvērst darbos. Vairs indivīds nav tas, kas viņš ir savā nodabā, viņš kļūst par kādu automātu, kas zaudējis savu gribu.

Kļūdams par organizēta pūļa sastāvdaļu, cilvēks noslīd vairākas pakāpes uz leju pa civilizācijas kāpnēm. Varbūt izolētā stāvoklī indivīds būtu kulturāls cilvēks, bet pūlī – viņš ir barbars, t. i., instinktīva būtne. Viņā pamostas patvarības, dauzonības, cietsirdības, bet arī entuziasma un varonības tieksmes, gluži kā pirmatnējam cilvēkam, kuram viņš top vēl līdzīgāks tādēļ, ka pūlī cilvēks ārkārtīgi viegli padodas vārdiem un iedomām, kas uz viņu neatstātu nekādu iespaidu, ja tas būtu izolētā stāvoklī, viens pats; pūlī cilvēks spējīgs izdarīt tādas lietas, kas pavisam nesaskan ar viņa ieradumiem un ir noteiktā pretrunā ar viņa paša interesēm. Indivīds pūlī ir smilšu graudiņš starp bezgala daudziem citiem tādiem pašiem smilšu graudiņiem, ko vējš sacelž gaisā un aiznes prom. Tieši šis pūļa īpašības dēļ daudreiz redzam, kā, piemēram, zvērinātie tiesneši lemj spriedumu, kādam tie katrs atsevišķi nekad nepiekrīstu; redzam, ka parlamenti pieņem tādus lēmumus un likumus, kurus ikviens no parlamenta locekļiem, būdams viens, stingri nosodītu. Konventa locekļi, katrs atsevišķi, bija izglītoti pilsoņi, raduši dzīvot mierā un satiecībā. Bet sagājuši kopā, pūlī, tie bez šaubīšanās un svārstībām pieņēma visnegantākos lēmumus, atdeva giljotinai simtiem nevainīgus ļaudis; un beidzot viņi atteicās no savu personu neaizskaramības, pretēji savām interesēm, ar to paši sevi notiesādami.

Bet indivīds pūlī pats no sevis, kāds viņš ir izolētā stāvoklī, neatšķiras ar savu darbību vien. Pirms viņš zaudē savu neatkarību, notiek pārvērtības viņa idejās un jūtās, pie tam šīs pārvērtības ir tik dziļas, ka skopulis var kļūt par izšķērdīgu cilvēku, skeptiķis – par ticīgāko no ticīgākajiem, godīgs cilvēks – par noziedznieku un bailīgs zaķapastala – par varoni. Nekad

neviens no aristokrātijas piederīgiem, viens būdams, nebūtu atteicies no savām privilēģijām, kam aristokrācija piekrita vēsturiskā 1789. gada 4. augusta naktī, acumirkļa sajūsmas iespaidā.

No visa sacītā varam nākt pie slēdziena, ka intelektuālā ziņā pūlis vienmēr ir nabagāks par izolētu indivīdu, bet jūtu un šo jūtu ierosinātās darbības ziņā pūlis var būt vai nu labāks vai sliktāks par izolētu indivīdu, atkarībā no apstākļiem. Viss atkarīgs no tā, kādiem iedvesmojumiem pūlis padodas. Tieši šo apstākli nav ievērojuši visi rakstnieki, kas pētījuši pūļa psiholoģiju no viņa noziedzības viedokļa. Ļoti bieži pūlis ir noziedzīgs, – tas tiesa, bet bieži viņš ir arī varonīgs. Lai panāktu kādas idejas vai ticējuma uzvaru, pūlis var iet nāvē; var atmodināt pūļa sajūsmu un goda un slavas dēļ piespiest viņu neēdušu un neapbružotu doties cīņā, atsvabināt svētos kapus no neticīgo rokām kā krus-ta karos, vai arī aizstāvēt dzimto zemi kā 93. gadā. Tā ir varonība, gan neapzinīga, bet tieši šāda varonība virza vēstures notikumus. Ja tautu vēsturē minētu tikai aukstasinīgi pārdomātos, apsvērtos lielos darbus, tad šo lielo darbu un notikumu saraksts būtu ļoti niecīgs.

OTRĀ NODAĻA

PŪĻA JŪTAS UN MORĀLE

1. Pūlis ir impulsīvs, svārstīgs un viegli uztraucams. Impulsi, kuriem pūlis padodas, ir pietiekoši spēcīgi, lai iznīcinātu personīgās intereses. Pūlis nekad nerīkojas ar iepriekšēju nodomu. 2. Pūlis padodas iedvesmojumiem un ir lētticīgs. Pūlī zūd starpība starp zinātnieku un muļķi. Pūļa liecībai nevar ticēt. Kāda fakta pierādīšanai vismazāk var noderēt daudzu liecinieku vienbalsīgi izteicieni. Vēsturisku rakstu mazvērtība. 3. Pūļa jūtas ir pārspīlētas un vienpusīgas. 4. Pūlis ir neiecietīgs, autoritatīvs un konservatīvs. Pūlī kādu laiku parādās revolucionāri instinkti, tomēr viņš ir dziļi konservatīvs. 5. Pūļa morāle. Pūlis reti padodas personīgām interesēm, bet atsevišķo indivīdu rīcības galvenais noteicējs ir tieši personīgās intereses. Pūļa moralizējošā loma.

Vispārējos vilcienos uzsvēruši pūļa galvenās īpašības, nu pāriesim uz šo īpašību sīkāku iztirzājumu.

Starp speciālām īpašībām, kas pūlim raksturīgas, rodam, piemēram, šādas: viņš ir impulsīvs, viegli uztraucams, nespējīgs pārdomāt, pārmērīgi juteklīgs, viņam nav sprieduma un kritikas

spējas utt., īpašības, kas rodas pie primitīvākām būtnēm, piemēram: sievietēm, mežonjiem un bērniem. Uz šo analogiju es, tomēr, aizrādu tikai blakus minot, – ja gribētu to pierādīt, būtu stipri jāpaplašina šī darba apmēri. Un ļaudīm, kam pazīstama pirmatnējā cilvēka psiholoģija, tādi pierādījumi nav vajadzīgi, bet tiem, kam šī psiholoģija sveša, tik un tā nekas nebūtu līdz galam pierādīts.

Tagad es pāreju pie dažādo īpašību iztīrājuma, kas rodas pūļa parādību lielākā daļā.

1. Pūlis ir impulsīvs, svārstīgs un viegli uztraucams.

Iztīrādāmi pūļa pamatīpašības, mēs jau aizrādījām, ka pūli vada gandrīz vienīgi neapzinīgas dziņas. Viņa darbība daudz vairāk padodas mugurkaula nekā galvas smadzenēm, šai ziņā pūlis tuvinās pavisam pirmatnējām būtnēm.

Pūļa darbība pati par sevi var būt teicama, bet šo darbību neveda prāts, un tādēļ indivīds pūlī darbojas dažādu nejaušību ierosināts. Pūlis ir visu ārējo kairinājumu rotaļa, un viņā saskatāmas šo kairinājumu pārmaiņas; tātad pūlis verdziski padodas dažādiem impulsiem. Arī atsevišķais indivīds var sajust tos pašus kairinājumus, kādi atstāj uz viņu iespaidu pūli, bet, no pūļa šķirts, indivīds padodas prātam un cenšas šos kairinājumus apvaldīt. Fizioloģiski to var izteikt sekojoši: izolēts indivīds spēj nomākt savus refleksus, bet pūlim tādu spēju nav.

Dažādie impulsi, kādiem pūlis padodas, atkarībā no kairinājumu rakstura, var būt augstsirdīgi vai cietsirdīgi, varonīgi vai nožēlojami bailīgi, bet vienmēr viņi ir tik spēcīgi, ka tos nespēj nomākt nekādas personīgas intereses, pat pašaisardzības jūtas to nespēj. Pūlis tiek kairināts un ierosināts ļoti dažādā veidā, un allaž viņš šiem ierosinājumiem padodas, – ar to izskaidrojama pūļa ārkārtīgā svārstība. Un tādēļ redzam, ka pūlis var vienā mirklī būt asinskārs un nežēlīgs, bet jau nākošā – augstsirdīgs, dažbrīd pat absolūti varonīgs. Pūlis viegli kļūst par bendi, bet tikpat

viegli tas pārvēršas par mocekli. No pūļa nākuši visi, kas lējuši asinis, lai uzvarētu viena vai otra ticība. Nav nemaz jāraugās atpakaļ uz varonības laikiem, lai redzētu, ko pūlis spēj tieši šajā ziņā. Nekad pūlis, kad viņš ir uztraukts, nesaudzē savu dzīvību, vēl nesen viens ģenerālis, pēkšņi kļuvis populārs, viegli būtu varējis sadabūt simtiem tūkstošiem cilvēku, kas ietu nāvē, ja viņš tā gribētu.

Pūlim nav iepriekšēju nolūku; viņš var konsekventi parādīt visas pretējākās jūtas, bet vienmēr tas būs acumirkļa iespaidu varā. Pūlis ir kā lapas, ko vētra norauj no koku zariem un aiznes prom uz visām pusēm, lai tās kaut kur nokristu zemē. Tālāk, runājot par dažiem revolucionārā pūļa veidiem, minēsim dažus piemērus, lai redzētu, cik svārstīgas ir pūļa jūtas.

Šis svārstības dēļ pūli ļoti grūti vadīt, sevišķi, ja viņa paša rokās atrodas daļa sabiedriskās varas. Nebūtu ikdienas rūpju un vajadzību, kas darbojas kā neredzami mūsu rīcības regulētāji, tad tautvaldība ilgi nepastāvētu. Pūļa vēlēšanās gan vienmēr ir ļoti kaislīgas un dedzīgas, bet ilgi viņas nedarbojas, jo pūlis tikpat nespējīgs ir gribas pierādīšanā, kā savos spriedumos.

Pūlis nav impulsīvs un svārstīgs vien; tāpat kā mežonis arī pūlis necieš, ja starp viņa iegribām un šo iegribu realizēšanu stājas kādi kavēkļi. Jo mazāk viņš grib šos kavēkļus ciest tādēļ, ka lielais skaits modina pūlī nepārspējamu varenības sajūtu. Indivīds pūlī neatzīst, ka varētu būt kas neiespējams. Izolēts indivīds saprot un atzīst, ka viens pats viņš nevar aizdedzināt pili, izlaupīt veikalu, un, ja arī viņā pamostas tādas vēlēšanās, viņš viegli spēs pretoties, nomākt tās. Bet pūlī viņā rodas varenības apziņa, ko iedvesmo lielais skaits; ja nu kāds viņu sauc slepkavot vai laupīt, pūlis tūdaļ padodas kārdinājumam. Kuru katru negaidītu šķērslī pūlis tūdaļ iznīcinās ar savu parasto straujumu un dedzību; ja vien cilvēka organisms spētu izturēt nerimstošas dusmas un niknumu, tad droši varētu apgalvot, ka šķēršļus savā ceļā satikuša pūļa normālais stāvoklis ir – niknums un dusmas.

Pūļa sakairinātībā, viņa impulsīvimā un svārstībā, kā arī visās citās īpašībās, par kurām turpmāk runāsim, vienmēr ir saskatāmas rases rakstura pamatzīmes, kuras rada pastāvīgu, nemainīgu mūsu jūtu attīstīšanās lauku. Ikkatrs pūlis vienmēr ir impulsīvs un viegli uztraucams, sakairināms. Par to nevar būt nekādu šaubu, tikai impulsīvuma un sakairinātības pakāpes mēdz būt dažādas. Piemēram, starpība šai ziņā starp latīņu un anglosakšu pūli ir pārsteidzoši liela; arī jaunāko laiku vēsturē netrūkst faktu, kas to pierāda. Bija gadījums, kad tika publicēta kāda pavisam vienkārša telegramma par vēstnieka apvainošanu, un ar to pietika, lai pūlis iedegtos svētās dusmās, pēc tam tūdaļ sākās briesmīgs karš. Pēc dažiem gadiem jauns dusmu viesulis sagrāba pūli, kad viņš izlasīja telegrammu parniecīgām neveiksmēm kaujas laukā, un šī dusmu brāzma beidzās ar valdības gāšanu. Bet par daudz nopietnākām neveiksmēm Hartumā angļi tikai kļuva mazliet nemierīgāki, – un nevienai valdībai tādēļ nebija jācieš. Pūlim vienmēr ir sievietes raksturs, un visskaidrāk tas saredzams latīņu pūlī. Balstoties uz pūli, var ļoti ātri pacelties lielos augstumos, bet vienmēr šais augstumos paceltais sajūtīs Tarpejas salto klinšu sienas un kurā katrā brīdī var notikt, ka viņu no šīs klints nogāzīs dziļi aizā.

2. Pūlis padodas iedvesmojumiem un ir lētticīgs.

Par pūļa īpašībām runājot, mēs jau sacījām, ka viņš ārkārtīgi padodas iedvesmojumiem. Mēs arī uzsvērām, ka ikvienā cilvēku kopībā iedvesma kļūst infektīva, ar ko izskaidrojama jūtu ātra nosvēršanās zināmā virzienā. Lai pūlis būtu cik neitrāls, tomēr visbiežāk viņš atrodas nogaidošas uzmanības stāvoklī, un tas lielā mērā atvieglo iedvesmošanu. Pirmais formulētais iedvesmojums infekcijas veidā tūdaļ pāriet uz visu sapulcējušos prātiem, un tai pašā brīdī rodas zināms garastāvoklis. Visām būtnēm, kas atrodas iedvesmas iespaidos, būtnes prātus valdošā ideja cenšas vērsties darbībā. Tikpat viegli pūlis aizdedzinās pili,

kā izdarīs augstākās pašreizējās darbu; viss atkarāsies no tā, kāds bijis ierosinājuma raksturs, bet nevis no attiecībām, kādas izolēta indivīda dabā ir starp iedvesmoto darbību un starp sapratnes spējām, kas var pretoties iedvesmojuma izpildīšanai.

Vienmēr klīzdam ap neapzinīgo spēku robežu, viegli padodamies iedvesmai, atrazdamies brāzmīgu jūtu varā, kādas piemīt būtnēm, kas nevar padoties sapratnes iespajdiem, pūlis allaž mēdz būt ārkārtīgi lētticīgs, jo viņam nav nekādu kritikas spēju. Pūlim nav nekā neiespējama, – to nekad nevajag aizmirst, jo šī pūļa īpašība izskaidro, kādēļ tik ļoti viegli rodas un izplatās lēģendas un visneticamākie nostāsti*.

Lēģendu rašanās un viņu ātrā izplatīšanās pūlī nav izskaidrojama ar pūļa lētticību vien, bet arī ar to, ka pūlī sanākušu ļaužu fantāzija visus notikumus ārkārtīgi sagroza un pārspilē. Visvienkāršākais gadījums pūļa fantāzijā izvēršas par diezīn kādu notikumu. Pūlis mēdz domāt tēlos, un viņa fantāzijā pamodies tēls, savukārt, rada citus tēlus, kuriem ar pirmo nav nekāda loģiska sakara. Tādu stāvokli varēsīm viegli saprast iedomādamies, cik dīvaini dažreiz vijas mūsu domas, atceroties kādu gadījumu. Sapratnes spēja mums teic, cik šādi tēli ir savā starpā nesakarīgi, bet pūlis neredz nesakarību, un patiesu notikumu viņš sajauc ar savas fantāzijas pārspilējumiem. Pūlis nemēdz šķirt subjektīvo no objektīvā; paša iztēlotās iedomas viņš uzskata par reāliem faktiem, kaut šīm iedomām ļoti bieži ir pavisam tāls sakars ar faktiskiem apstākļiem.

Varētu likties, ka pūļa pārspilētiem notikumiem vajag būt ļoti neviendabīgiem, jo pūlī sapulcētiem indivīdiem taču ir visai dažādi raksturi un temperamentī. Bet tā nav. Infekcijas iespajdoti, šie pārspilējumi vienmēr ir visiem indivīdiem vienādi. Pirmais

* Ļaudis, kas dzīvoja Parīzē aplenkšanas laikā, daudzkārt redzēja šādu pūļa lētticību. Augšējā stāvā aizdegtu sveci tūdaļ iedomājās kā signālu ienaidniekam, kaut vajadzētu tikai brītiņu padomāt un kļūtu skaidri redzams, cik bezjēdzīga tāda iedomā, jo ienaidnieks, par sevi saprotams, nevarēja saredzēt sveces gaismu, atrazdamies vairākas jūdzes tālumā.

pārspilējums, kas radies viena pūlī esošā indivīda fantāzijā, tūdaļ kļūst par lipīgās iedvesmas kodolu. Pirms sv. Jura tēlu visi ļaudis redzēja uz Jeruzālemes sienām un visos logos, sākumā šo tēlu ieraudzīja viens no pūlī esošiem, un infekcijas, iedvesmas veidā šī viena redzētais un citiem parādītais brīnums kļuva par parādību, ko redzēja visi, ticēdami pirmā vārdiem.

Tāds vienmēr mēdz būt kolektīvo halucināciju mehānisms, par kurām ļoti bieži stāsta vēsture, un kuru neapšaubāmību apliecina tūkstošiem cilvēku. Ja kāds gribētu te izteiktās domas apstrīdēt un tai nolūkā uzsvērt pūli sastādošo indivīdu prāta spējas, tās būtu veltas pūles. Prāta spējām šai ziņā nav nekādas nozīmes; novērošanas un mierīgas apceres spējas zaudē kā zinātnieks, tā gluži neizglītots cilvēks, ja vien viņi iekļuvuši pūlī. Varbūt tas dažam liksies paradoksāli, bet, lai to pierādītu, būtu jāpiemin tik daudzi vēstures fakti, ka vajadzētu rakstīt veselus sējumus. Tomēr, es negribu atstāt lasītāju nepierādītu apgalvojumu iespaidos, tādēļ minēšu dažus faktus, ko nejauši atceros no faktu daudzuma, kas manā rīcībā.

Tādas kolektīvas halucinācijas tipiskākais gadījums, kur pūlī kopā bijuši visdažādākie indivīdi, kā gluži neizglītoti, tā augsti izglītoti, atstāstīts leitnanta Žiljēna Feliksa grāmatā par jūras strāvām: Fregate »La Belle Poule« kreisējusi jūrā, meklējama korveti »Berceau«, jo abus šos kuģus bija izšķīrusi stipra vētra. Tas notika dienā, kad gaiši spīdēja saule. Pēkšņi sargs ieraudzīja noklīdušo kuģi. Kuģa ļaudis raudzījās uz vienu vietu, – un visi virsnieki, visi matroži skaidri redzēja plostu, pilnu ļaudīm, aiz plostas laivas ar nelaiimes signāliem. Bet tā bija tikai kolektīva halucinācija. Admirālis Defose steigšus sūtīja laivas palīgā nelaimīgajiem. Katastrofas vietai tuvojoties, virsnieki un matroži skaidri redzēja ļaužu baru, – uztrauktu, izstieptām rokām, dzirdēja arī daudzu cilvēku dobo balsu rūkoņu. Kad laivas beidzot piebrauca pavisam klāt, izrādījās, ka tur bijuši tikai daži lapoti koka zari, ko vētra no viņa krasta iedzinusi jūrā.

Protams, pēc tik neapšaubāmiem pierādījumiem halucinācija izgausa.

Šis piemērs skaidri rāda, kā rodas kolektīvas halucinācijas. No vienas puses – pūlis atrodas nogaidošas uzmanības stāvoklī, no otras – nāk iedvesmojums; šajā gadījumā to izdarīja sargs, ieraudzījis jūrā noklidušo kuģi, un šis iedvesmojums infekcijas ceļā tūdaļ visus klātesošos guva sava iespaida varā, – kā virsniekus, tā matrožus.

Nemaz nav vajadzīgs liels pūlis, lai zustu viņa spēja skaidri saredzēt, kas notiek acu priekšā un lai reālu faktu vietā rastos halucinācijas, kam ar šiem faktiem nav nekāda sakara. Tiklīdz kopā sarodas daži indivīdi, tas jau ir pūlis, pat ja sanākušie ir – ievērojami zinātnieki. Dažreiz, tomēr, arī tādi vīri, kopā sagājuši, pārvēršas par pūli, ja viņiem jāsatiekas ar parādību, kas neietilpst viņu specialitātē. Novērošanas un kritikas spējas, kādas ir katram no šiem zinātniekiem atsevišķi, pūlī tūdaļ zūd. Asprātīgais psihologs Davs sniedza mums ļoti interesantu tāda stāvokļa piemēru, ko viņš aprakstījis »Annales des Sciences psychiques«. Sasaucis kopā ievērojamākos pētniekus, – starp kuriem bija arī viens no pirmajiem angļu zinātniekiem – Volless, – Davs viņu priekšā atkārtoja visas spiritistu klasiskās brīnumparādības, piemēram, garu ietērpšanos ārējā veidā, rakstīšanu uz tāfeles utt., uzaicinādams, lai viņi iepriekš pārbauda visus istabā esošos priekšmetus un lai uz katra no tiem uzspiež zīmogu. Kad sanākušie pētnieki viņam rakstiski apliecināja visu, ko redzējuši, un rakstā paziņoja, ka minēto brīnumparādību atkārtošana iespējama vienīgi ar pārdabisku spēku palīdzību, Davs atzinās, ka visas šīs parādības bijušas vienkāršas apmānīšanas rezultāts. »Visapbrīnojamākais Dava eksperiments«, saka stāsta autors, »nebija viņa burvība, – kaut arī tā bija ļoti ērnota, – bet ārkārtīgi nepamatotie liecinieku izteicieni, pie tam šie liecinieki nezināja, kādi ir Dava nolūki. Tas nozīmē, ka ļoti daudzu liecinieku pozitīvi apgalvojumi var būt pavisam ne-

pareizi, jo, piemēram, šajā gadījumā pieņemot par pareiziem liecinieku izteicienus, būtu jāpiekrīt, ka notikušās brīnumparādības nav bijusi nekāda apmānīšana. Bet Dava metodes bijušas tik vienkāršas, ka jābrīnās par viņa pārdrošību – ar tādām rīkoties. Bet viņš sanākušo pūli tik stipri valdīja, ka varēja tam iestāstīt pavisam neesošas lietas. « Arī šajā gadījumā redzam hipnotizētāja varu pār hipnozētiem, un, ja šai varai pado- das augstāka prāta cilvēki, kuru aizdomas bija jau iepriekš pamodinātas, tad sapratīsim, cik viegli tādai varai padosies vienkāršu ļaužu pūlis.

Tādu piemēru ir daudz. Kamēr rakstu šīs rindas, visas avīzes pilnas nostāstiem par divām mazām slīkonēm, kas izvilktas no Sēnas. Vismaz divpadsmit liecinieki pavisam kategoriski apgalvoja, ka viņi zina, kas tās par meitenēm. Un visu viņu liecības bija tik saskanīgas, ka izmeklēšanas tiesnesim nevarēja rasties ne mazākās šaubas, tādēļ viņš jau uzrakstīja miršanas apliecību. Bet tai brīdī, kad jau taisījās slīkones apglabāt, izrādījās, ka iedomātās slīkones dzīvas, tikai izskatā mazliet līdzīgas noslikušajām. Kā agrāk minētajos piemēros, arī te vajadzēja tikai pirmajam no lieciniekiem kādas ilūzijas iespaidā apgalvot, kā sauc meitenes, un tūdaļ radās iedvesmojums, kas savā varā guva arī visus citus lieciniekus.

Visos tādos gadījumos iedvesmas avots vienmēr mēdz būt viena pūlī esoša indivīda ilūzija, kas cēlusies no lielākā vai mazākā mērā neskaidrām atmiņām. Sākuma ilūzija, citu pastiprināta, kļūst par infekcijas avotu. Sajūtīgam cilvēkam va- jag tikai nejauši pamanīt pavisam niecīgu līdzību, kādu sīkumu, kas atgādina agrāk redzētu vai pazītu cilvēku, un viņam liksies, ka tieši šis ir tas pats cilvēks. Radītā iedoma kļūst par tālākas kristalizācijas kodolu, un visas kritiskās spējas tiek paralizētas. Ar to izskaidrojams, piemēram, tāds apbrīnojams gadījums kā mātes kļūdīšanās, kas svešu bērnu atzinusi par savu, – par ko nesen ziņoja avīzes. Šajā gadījumā redzams tāds pats iedves- mas mehānisms, kā agrāk minētajos piemēros.

»Viens bērns par kādu mirušu puisēnu apgalvoja, ka tas viņa draugs, bet tā bija kļūdīšanās, pēc kuras notika vesela rinda tādu pašu kļūdīšanās gadījumu, pie tam notika šāda brīnišķīga lieta: sieviete, ieraudzījusi bērna liķīti, iesaucās: »Ak, Dievs, tas ir mans bērns!« Tuvāk ieskatījusies, māte ieraudzīja brūci uz bērna pieres un teica: »Jā, patiesi, tas ir mans nabaga puisēns, kas jūlijā pazuda. Man viņu nolaupīja, un viņš nonāvēts!«

Tā bija kāda vārtu sardze Šavodrē no Di-Fura ielas. Atsauca viņas svaini, kurš bez kādas šaubīšanās pateica: »Tas ir mazais Filibrs.« Arī vairāki tās pašas ielas iedzīvotāji apliecināja, ka mirušais ir Filibrs Šavodrē, pat viņa skolotājs teica, ka tas, tiešām, viņa bijušais skolēns.

Un kas izrādījās? Svainis, kaimiņi, skolotājs un pati bērna māte, – visi bija kļūdījušies! Pēc sešām nedēļām galīgi noskaidrojās, kas bija mirušais bērns: tas bija kāds puisēns no Bordo, tur nonāvēts un diližansā atvests uz Parīzi.«

Tāda kļūdīšanās, kā jau aizrādīts, visbiežāk gadās pie sievietēm un bērniem, t. i., pie visjūtīgākajām būtnēm; līdz ar to šādi fakti rāda, kāda nozīme tādām liecībām var būt tiesas spriedumos. Piemēram, bērnu liecības tiesā nekad nevajadzētu ievērot. Tiesneši mēdz sacīt, ka bērni nemelo, bet, ja viņi daudz maz pazītu psiholoģiju, tie zinātu, ka tieši bērni ļoti bieži – melo. Protams, tie ir nevainīgi meli, tomēr meli. Tad jau labāk apsūdzētā vainīguma jautājumu izšķirt ar lozi nekā taisīt spriedumu, dibinoties uz bērnu liecību, kā daudzreiz mēdz notikt!

Pārejot atkal pie pūļa novērošanas spējām, mums jāsaprot, ka kolektīvā novērošana ir viskļūdīgākā un visbiežāk nav nekas vairāk, kā viena indivīda ilūzija, kas iedvesmas un infekcijas ceļā izplatījusies starp citiem pūli sanākušiem indivīdiem. Varētu tādus faktus minēt līdz bezgalībai, un tie visi rādīs, ar kādu neuzticību jāskatās uz pūļa liecībām. Piemēram, Sedanā kaujas slavenajā kavalērijas uzbrukumā piedalījušies tūkstošiem ļaužu, un tomēr nav iespējams nodibināt, kas uzbrukumam komandējis, jo aculiecinieku izteicieni ir ārkārtīgi pretrunīgi. Angļu

ģenerālis Volslejs savā darbā pierāda, ka par Vaterlo kaujas svarīgākiem faktiem vēl līdz šim laikam izteiktas vismaldinošākās domas, kaut šos faktus apstiprina simtiem liecinieku*.

Visi šie fakti pietiekoši skaidri rāda, kāda nozīme var būt pūļa liecībai. No loģikas viedokļa daudzu liecinieku vienprātīgus izteicienus acīmredzot vajadzētu uzskatīt par kāda fakta visdrošāko pierādījumu. Bet viss, kas mums zināms par pūļa psiholoģiju, rāda, ka tieši šajā nozīmē loģikas grāmatas vajadzētu pilnīgi pārstrādāt. Visapšaubāmākie ir tieši tie notikumi, kurus redzējuši ļoti daudzi cilvēki. Sacīt, ka kādu faktu vienprātīgi apliecina tūkstošiem liecinieku, tas, pa lielākai daļai, nozīmē, ka patiesais fakts nemaz nelīdzinās daudziem nostāstiem par viņu.

No visa, ko esam teikuši, skaidri redzams, ka uz vēsturiskiem apcerējumiem jāskatās kā uz tīras fantāzijas veidojumiem, kā uz fantastiskiem nostāstiem par faktiem, kas ļoti vāji novēroti un pēc tam tikai izskaidroti, kaut jau pagājis ilgāks laiks. Ja pagātne mums neatstātu savus literatūras un mākslas darbus un pieminekļus, mēs nedabūtu zināt patiesību par bijušiem laikiem. Vai gan mēs zinām kaut vienu patiesu vārdu no ievērojamo vīru dzīves, kas spēlējuši lielu lomu cilvēces vēsturē, kā, piemēram, Herkules, Buda, Magomets? Droši vien – nē! Kaut gan, blakus minot, šo vīru patiesā dzīve mūs maz var interesēt; mums daudz interesantāk, ja šos vīrus mācāmies pazīt tieši tā-

* Vai varam par kādu kauju noteikti zināt, kā viņa patiesībā notikusi? Es par to ļoti šaubos. Mēs zinām, kas bija uzvarētāji un kas uzvarētie, un tālāk mūsu zināšanas acīmredzot nesniedzas. Par katru kauju var sacīt, ko teicis d'Arkurs par Solferinas kauju, pats būdams viņas dalībnieks un liecinieks: »Ģenerāļi saņem ziņojumus no simtiem kaujas dalībniekiem, un tad sastāda savus oficiālos ziņojumus; virsnieki, kuriem uzdots pavēles tālāk pateikt, groza šos dokumentus un sastāda pārskata galīgo projektu; galvenā štāba priekšnieks apstrīd arī šo projektu, un sastāda pārskatu pavisam no jauna. Tad to nes maršalam, kurš iesaucas: »Jūs noteikti maldāties!« Un atkal jauna redakcija. No pirmā ziņojuma nekas vairs nav palicis.« D'Arkurs šo faktu atstāsta, gribēdams pierādīt, ka nav iespējams nodibināt patiesību pat par tādu gadījumu, kuru pazīst ļoti daudzi cilvēki un kurš ir pavisam sevišķs pēc sāva satura un rakstura.

dus, kādi tie tēloti tautas leģendās. Tikai šie leģendārie varoņi, ne patiesie cilvēki, atstājuši iespaidu uz pūļa dvēseli.

Nelaime gan tā, ka leģendas arī tad, ja tās uzrakstītas, tomēr nav nemainīgas. Pūļa fantāzija šīs leģendas vienmēr pārmaina, saskaņā ar laikmeta noskaņu, sevišķi – ar rasu tieksmēm. Piemēram, cik tāls ir asinskārais Bībeles Jehova no mīlestības Dieva, kura priekšā sv. Terēze locīja savus ceļus; tāpat Buda, ko Ķīnā dievina, ir pavisam cits, nekā tas Buda, ko pielūdz Indijā!

Nemaz nevajag paiet gadu simteņiem pēc varoņu nāves, lai pūļa fantāzija pilnīgi pārveidotu leģendas par viņiem. Dažreiz šīs leģendas pārmainās nedaudzos gados. Mēs zinām, ka nepilnos piecdesmit gados vairākas reizes mainījās leģenda par vienu no lielākajiem varoņiem vēsturē. Burboņu laikā Napoleonu iztēloja par kādu idillisku filantropu un liberāli, par apspiesto ļaužu draugu un labvēli, kura piemiņai, dzejnieku vārdiem runājot, ilgi jāglabājas nabago būdīnās. Pēc trīsdesmit gadiem labsirdīgais varonis pārvērtās par asinskāru despotu, kas ticis pie brīvības un varas, iznīcinājis trīs miljonus cilvēku dzīvību, lai tikai varētu apmierināt savu godkāribu. Un tagad atkal šī leģenda pārveidojas. Vēl pēc dažiem gadu desmitiem nākošo laiku zinātnieki, tik nesaskanīgu un pretrunīgu nostāstu dēļ, varbūt sāks apšaubīt, vai Napoleons vispār kādreiz dzīvojis, tāpat kā šie zinātnieki dažreiz izsaka šaubas par Budu; varbūt viņi spriedīs, ka visi daudzie nostāsti par šo varoni ir kāds saules mīts vai arī Herkulesa leģendas tālāks veidojums. Bet šie zinātnieki droši vien apmierināsies ar izteiktām šaubām, jo, labāk par mums pazīdami pūļa psiholoģiju, viņi, protams, skaidri zinās, ka vēsture tikai mītus padara nemirstīgus.

3. Pūļa jūtas ir pārspilētas un vienuspusīgas.

Lai būtu pūļa jūtas labas vai ļaunas, bet šo jūtu raksturīgā pazīme ir pārspilētība un vienuspusība. Kā šajā, tā daudzās citās parādībās indivīds pūlī tuvinās pirmatnējām būtņēm. Nesaredzēdams īpatnējas atšķirības, pūlis visus iespaidus uzņem

uzreiz kopā, viņš nepazīst nekādas pārejas. Pūlī tādus jūtu pārspilējumus veicina arī tas, ka šīs jūtas, iedvesmas un infekcijas ceļā ātri izplatīdamās, gūst vispārēju piekrišanu, un tādēļ viņu spēks ļoti pieaug.

Pūļa jūtu pārspilētība un vienpusība nepazīst ne šaubu, ne apdomāšanās. Kā sievietē, pūlis vienmēr nokļūst galējībās. Izteiktas šaubas tūdaļ pārvēršas par neapstrīdamu neapšaubāmību. Ja kādā individuā tikko iezogas antipātijas vai nepiekrišanas jūtas, pūlī tās pašas šī indivīda jūtas izaug par niknāko ienaidu.

Pūļa jūtu spēks kļūst vēl lielāks tādēļ, ka pūlis nav atbildīgs, sevišķi, ja viņš ir dažāds sava sastāva ziņā. Jo pūlis ir lielāks, plašāks, jo stiprāka ir viņa pārliecība, ka tas nav sodāms; jo pūlis lielāks, jo spēcīgāka viņa ievērojamās, – kaut nepastāvīgās, pārejošās – varenības apziņa, – un tādēļ ļaužu pūlī var rasties tādas jūtas, un viņš var izdarīt tādus darbus, ko it nekad nespēj izolēts indivīds viens pats. Pūlī muļķis, neizglītots cilvēks un skauģis atraisās no savas niecības un nevarības apziņas, un šo īpašību vietā rodas gan pārejoša, bet neaptverama – vulgāra spēka apziņa. Nelaieme tā, ka pārspilējumi biežāk izpaužas pūļa ļaunās jūtās, šais pirmatnējā cilvēka instinktu ataviskās atliekās, jo izolētā un atbildības spējīgā cilvēkā tādas jūtas nomāc bailes no soda. Tieši šī iemesla dēļ pūlis ļoti viegli izdara visļaunākās varmācības.

Tas tomēr nenozīmē, ka pūlis nespētu būt varonīgs, ka viņš nevarētu būt pašreizdzīgs un augstākā mērā labdarīgs. Uz visu to pūlis ir pat spējīgāks kā izolēts indivīds. Drīz mēs par šo jautājumu runāsim tuvāk, kad iztirzāsim pūļa morāli.

Pats pārspilētu jūtu pilns, pūlis padosies tikai tādu pašu pārspilētu jūtu iespaidiem. Runātājam, kas grib pūli aizraut, nevajag skopoties ar »spēcīgiem izteicieniem«. Pārspilēt, apgalvot, atkārtot un it nekad nemēģināt kaut ko pierādīt ar sapratnes spriedumiem, – tādi argumentācijas veidi ļoti labi pazīstami visiem tautas sapulču runātājiem. Pūlis grib, lai arī viņa varoņu jūtas būtu tikpat pārspilētas; varoņu šķietamajām īpašībām un

viņu cēlumam vienmēr vajag būt krietni pārspīlētām. Ir pareiza kāda doma, ka teātrī pūlis no lugas varoņa prasa tādas īpašības, tādu vīrišķību, tikumību un cēlumu, kādas dzīvē nekad nevar gadīties. Un pilnīgi pareizi tiek tālāk aizrādīts, ka teātrī ir īpaši optiski apstākļi, tomēr teātra optikas noteikumiem gandrīz nekad nav nekā kopēja ar loģiku un veselo prātu. Bez šaubām, māksla runāt tautas sapulcēs, kur klausītājs ir pūlis, ir viena no zemākās kategorijas mākslām, tomēr arī šādai mākslai nepieciešamas īpašas spējas. Ļoti bieži, izlasot kādu lugu, nekādi nav iespējams saprast, kā tādai lugai varēja būt panākumi. Kad tādas lugas aiznes teātru direktoriem, ļoti bieži viņi paši šaubās, vai panākumi būs, jo spriest par lugu, no šo panākumu viedokļa, viņi varētu tikai, pārvērsdamies par pūli*. Arī šajā sakarā mēs aizrādītu uz ļoti lieliem rases iespaidiem, ja vien būtu iespējams pievērsties sīkumiem. Luga, kurai ir panākumi vienā valstī, ļoti bieži citā valstī negūst nekādus panākumus vai arī tie ir pavisam viduvēji, jo svešā zemē luga nespēj aizkustināt zināmas jūtas.

Man nav vajadzīgs vēl lieki piebilst, ka pārspīlējumi izpaužas tikai pūļa jūtās, ne viņa intelektuālajās spējās. Jau agrāk es sacīju, ka pietiek, ja indivīds iekļūvis pūlī, – tūdaļ viņa intelektuālās spējas slidēs uz leju. To pašu ir atzinis mācīts jurists Tards savos pētījumos par pūļa noziedzībām. Tikai savās jūtās pūlis var vai nu ļoti augstu pacelties vai arī noslīdēt pārāk zemu.

* Ar to izskaidrojams, ka dažreiz lugas, ko atraidījuši visu teātru direktori, gūst pārsteidzošus panākumus, kad neauši kādā teātrī tās beidzot izrāda. Piemēram, Kopē luga »Pour la couronne«, ko desmit gadus no vietas atraidīja visi teātri, guva negaidītus panākumus; tādi paši panākumi bija arī lugai »Marraine de Charley«, kaut arī to neviens teātris nepieņēma, līdz beidzot kāds biržas mākeris to iestudēja ar saviem līdzekļiem, un lugu izrādīja Francijā 200, bet Anglijā vairāk kā 1000 reizes. Ja teātru direktori, šai ziņā kompetenti un visvairāk ieinteresēti spriedēji, savās domās spētu pārvērsties par pūli, tad šādas rupjas viņu kļūdas nemaz nevarētu izskaidrot. Man nav iespējams te šo jautājumu tuvāk iztīrīt, kaut būtu ļoti ieteicams to darīt kādam teātra pazinējam un arī smalkam psihologam, jo temats interesants un pateicīgs.

4. Pūlis ir neiecietīgs, autoritatīvs un konservatīvs.

Pūlis pazīst tikai vienkāršas un galējas jūtas; ikvienu uzskatu, ideju vai ticējumu, kas viņam iedvesti, pūlis pieņem vai ataida tikai visu kopā, uzreiz, un uzskata tos vai nu par absolūtām patiesībām vai arī par tikpat absolūtiem maldiem. Tā allaž mēdz būt ar ticējumiem, kas nodibinājušies nevis sapratnes, bet iedvesmas ceļā. Visi mēs zinām, cik stipra ir reliģiskā neiecietība un cik despotiska ir reliģisko ticējumu vara pār cilvēku dvēselēm.

Pūlim nav ne mazāko šaubu par to, kas patiesība un kas maldi, savos spriedumos pūlis ir tikpat autoritatīvs, cik neiecietīgs. Atsevišķais indivīds var paciest viņa domu apstrīdēšanu, pretošanos viņa uzskatiem, bet pūlis nekad to necieš. Tautas sapulcēs vajag tikai kādam no runātājiem iebilst pārīs vārdus pret vispārējo noskaņojumu, un tūdaļ pūli sāksies nikna kliegšana, vētrains lamāšanās, pēc tam sāksies aktīva darbība, runātāja izdzīšana no sapulces, ja viņš negribēs piekāpties un atteikties no saviem vārdiem. Ja klāt nebūtu kārtības sargu, tad strīdīgo runātāju dzīvības ļoti bieži būtu nopietni apdraudētas.

Neiecietība un spriedumu autoritatīvais raksturs ir kopējs visiem pūļa veidiem, tomēr šīs īpašības izpaužas dažādās pakāpēs. Arī šai ziņā saredzamas rases pamatīpašības, kas nomāc visas cilvēka jūtas un domas. Latīņu pūlis ir sevišķi neiecietīgs un autoritatīvs, pat tik lielā mērā, ka pilnīgi iznīkst individuālās neatkarības jūtas, kas tik ļoti attīstītas anglosakšu rases piederīgiem. Latīņu pūlis ir labvēlīgs tikai savas sekas kolektīvai neatkarībai; šīs neatkarības raksturīgā pazīme ir vēlēšanās nekavēties un ar varu dabūt savas ticības iespaidos visus disidentus. Latīņu pūli jakobiņi, sākot no inkvizīcijas laikiem, nekad nav spējuši atzīt citādu brīvības jēdzienu.

Autoritatīvums un neiecietība ir tik noteiktas jūtas, ka pūlis tās viegli saprot un pieņem, un tikpat viegli tās realizē dzīvē, tiklīdz šīs jūtas būs pūlim iedvestas. Masas ciena tikai spēku,

labsirdība viņas neaizkustina, jo šo īpašību tās uzskata par vājības pazīmi. Pūļa simpātijas vienmēr bijušas tirānu pusē, kas allaž pratuši pūli turēt savā varā, bet nekad pūlis nav jutis līdzīgu labsirdīgiem valdniekiem; visaugstākos pieminekļus pūlis vienmēr cels tirāniem, ne labsirdīgiem valstsvīriem. Ja pūlis labprāt mīda kājām gāzta despota tēlu, to viņš dara tādēļ, ka despots zaudējis savu spēku un tādēļ pūlis to jau pieskaita pie vājiem, kurus viņš nicina, jo nebīstas viņu. Pūļa sirdij allaž tuvs būs varonis, kas līdzīgs Cēzaram, jo viņa bruņucepure pūli valdzina, pret varu tas sajūt cienību, un viņš bīstas zobena.

Pūlis arvien sacelsies pret vārgu, vāju varu, bet verdziski padosies stipram un spēcīgam valdniekam. Ja varas raksturs ir pārmainīgs, tad pūlis, arvien padodamies savām galējām jūtām, pārmaiņus svārstās starp anarhiju un verdzību, starp verdzību un anarhiju.

Ja kāds tic, ka pūli mājō, galvenokārt, revolucionāri instinkti, – tas nozīmē nepazīt pūļa psiholoģiju. Mūs šai ziņā maldina tikai pūļa instinktu straujums un dedzība. Pūļa dusmu izverdumi un cenšanās pēc izšķiroša rezultāta vienmēr ir nepastāvīgi, pārejoši. Pārāk liela vara pār pūli ir neapzinīgiem spēkiem, viņš ļoti stipri padodas mūžīgās iedzimtības iespaidiem, un tādēļ ir augstākā mērā konservatīvs. Savā vaļā pakļauts, pūlis drīz vien nogurst no paša radītām nekārtībām, tādēļ instinktīvi tiecas uz verdzību. Vislepnākie un visniknākie jakobiņi arī visenerģiskāk sveica Bonapartu, kad viņš iznīcināja visas tiesības, un Francija smagi sajuta viņa dzelžaino roku.

Grūti saprast vēstures notikumus, sevišķi revolūciju vēsturi, ja nav pietiekoši noskaidrots, cik dziļi konservatīvi ir pūļa instinkti. Pūlis ar mieru mainīt savu iestāžu nosaukumus, dažreiz viņš sarīko vētrainas revolūcijas, lai panāktu šādu pārmaiņu iespēju, bet šo iestāžu pamatos izpaužas rases iedzimtās vajadzības, un tādēļ pūlis vienmēr atkal atgriežas atpakaļ pie pārmainītām iestādēm. Pūļa mainīgā daba parādās tikai notikumu

virspusē; savā dziļākā būtībā viņa darbojas konservatīvi instinkti, – tikpat nesatricināmi, kā pirmatnējo cilvēku instinkti. Pūlis ar svētsvinīgu pazemību ciena tradīcijas un sajūt neapzinīgas šausmas, dziļas bailes pret visiem jauninājumiem, kas varētu pārveidot viņa eksistences reālos apstākļus. Ja toreiz, kad izgudroja mašīnrūpniecību, tvaiku un dzelzceļus, demokrātija būtu bijusi varena, tad neviens no šiem izgudrojumiem nebūtu ieviests dzīvē vai arī tas būtu noticis pēc daudzām revolūcijām un asiņainām kaujām. Tā ir civilizācijas progresa lielā laime, ka pūļa vara sāka augt tikai, kad bija jau pabeigti lielie atradumi rūpniecībā un zinātnē.

5. Pūļa morāle.

Ja par »morāli« saucam zināmu sociālas iekārtas nemainīgu cieņu un egoistisku dziņu pastāvīgu nomākšanu un apvaidīšanu, tad, bez šaubām, pūli nevar saukt par morālisku, jo viņš ir par daudz impulsīvs un pārāk svārstīgs un mainīgs. Bet, ja morāliskām īpašībām pieskaitām pašizliedzības, uzticības, nesavtības, pašuzpurēšanās, taisnības jūtu izpaušanos, – kaut uz kādu laiku, – tad mums jāatzīst, ka pūlis dažbrīd spēj būt augsti morālisks. Daži psihologi, kas pētījuši pūli, pievērsuši vērību tikai pūļa noziedzīgai darbībai, un vērodami, cik bieži viņš ir noziedzīgs, šie psihologi nākuši pie slēdziena, ka pūļa morāliskais līmenis ļoti zems. Lielākoties tas ir pareizi, – bet kādu iemeslu dēļ? Vienkārši tādēļ, ka visiem mums dvēseles dziļumos mīt iznīcinoša niknuma instinkti, kas palikuši cilvēka dabā no pirmatnējiem laikiem. Izolētam indivīdam ir bīstami ļauties tādiem instinktiem, bet, kad indivīds nokļūst neatbildīgā pūlī, kur viņam nodrošināta nesodāmība, tad viņš var brīvi padoties savu instinktu iegribām. Normālos apstākļos nespēdams šos niknos, nežēlīgos instinktus apmierināt, vērsot tos pret saviem tuviniekiem, cilvēki aprobežojas ar to, ka var viņus vērst pret dzīvniekiem. Visur izplatītā medību kaislība un pūļa nežēlības rodas no viena un tā paša avota. Protams, pūlis, kas

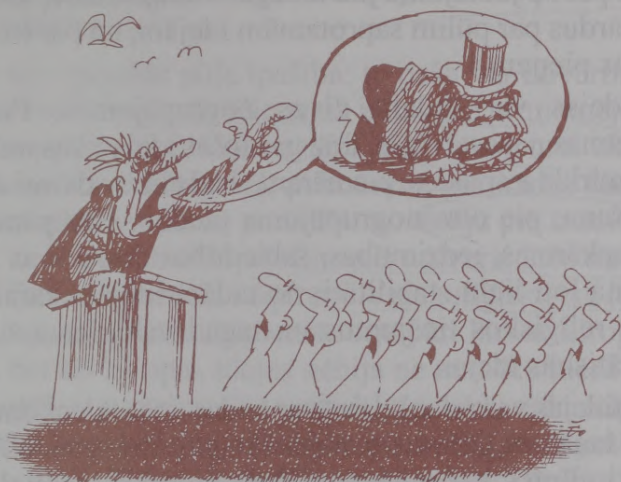
gausi spīdzina un nāvē savu neaizsargāto upuri, ir nekrietni nežēlīgs, bet filozofs šai nežēlībā saskatīs daudz kopēja ar mednieka nežēlību, kad viņi salasās veselīem pulkiem, lai tikai varētu ar lielu prieku būt klāt un redzēt, kā viņu suņi vajā un saplosa gabalos nabaga briedi.

Bet, ja pūlis var būt slepkava, dedzinātājs un var izdarīt citādus noziegumus, tad viņš spēj būt arī augsti uzticīgs, pašreizējais un nesavtīgs, pat daudz lielākā mērā, nekā spētu atsevišķais indivīds. Iespaidojot indivīdu pūlī, modinot viņa slavas, goda, reliģiskas vai patriotisma jūtas, var viegli viņu piedabūt, lai viņš ziedo pat savu dzīvību. Vēsturē ir daudz piemēru, kas līdzīgi krusta kariem un 93. gada volontieriem. Tikai pūlis spēj būt augstākā mērā nesavtīgs un uzticīgs. Cik daudzas reizes pūlis nav gājis nāvē par kādu ticējumu, par lieliem vārdiem un idejām, kurus viņš pats diezin vai pat saprata! Ja pūlis sāk streiku, to viņš mazāk dara, lai paaugstinātu savus nelielos ienākumus, ar kuriem viņš tomēr bija apmierināts, bet daudz vairāk viņš to dara, padodamies kādai pavēlei. Ļoti reti pūļa dzinējspēks vai ierosinātais bijušas personīgas intereses, bet atsevišķa indivīda darbībā šīs intereses ir pirmajā vietā. Protams, tās nebija nekādas personīgas intereses, kuru dēļ pūlis daudzos karos, nemaz neizprazdams šo karu mērķus, – tomēr gāja nāvē, tikpat viegli atdeva savas dzīvības, kā ļaujas nāvei bezdelīgas, šāvēja spoguļa hipnotizētas.

Ļoti bieži gadās, ka pat vislielākie nelieši, būdami pūlī, uz brīdi kļūst stingri morālisti. Tēns saka, ka septembra slepkavas sanesuši komitejās visu naudu un vērtslietas, ko atņēmuši nonāvētajiem upuriem, kaut pavisam viegli šie slepkavas varēja visas tās mantas paslēpt un nolaupt. Lielais kaucošo skrandaiņu pūlis, 1848. g. revolūcijā ieņēmis Tiljeras pili, nenolauptāja nevienu no brīnišķīgajām vērtslietām, kas viņus apžilbināja, kaut ikviena no šīm lietām skrandaiņiem varēja nodrošināt vairāku dienu eksistenci.

Tāds pūļa morālisks iespaids uz atsevišķiem indivīdiem gan nav nekāds pastāvīgs likums, tomēr atgadās diezgan bieži; tas redzams arī daudz nenopietnākos gadījumos nekā tie, par kuriem tikko runājām. Es jau teicu, ka teātrī pūlis prasa no lugas varoņiem pārspīlētu cēlumu, un visvienkāršākie novērojumi rāda, ka pat zemākas kvalitātes sapulces šai ziņā ir ļoti sajūtīgas. Profesionāli baidītāji, ņirgas, suteneri un skrandaiņi bieži uztraucas, ja lugā gadās riskantāki skati un nepieklājīgi dialogi, kaut tie ir pati nevainība, salīdzinot ar viņu pašu ikdienišķām valodām.

Ja bieži pūlis ir zemāko instinktu varā, tomēr ir gadījumi, kad viņš spēj būt augsti morālisks. Ja morālisks īpašības ir nesavtība, pazemība un absolūta uzticība iedomātam vai reālam ideālam, tad jāatzīst, ka šādas īpašības pūlim piemīt ļoti bieži, un tik lielā mērā, ka diezin vai tai ziņā par viņu pārāks būs pat gudrākais no filozofiem. Tādas īpašības gan pūlī izpaužas neapzinīgi, bet tas jau vienalga! Nevajag daudz gausties, ka pūļa darbību vada, galvenokārt, neapzinīgi instinkti, un ka sapratnes spēju viņam nav nemaz. Ja pūlis dažreiz arī domātu un saprastu, ja viņš tiktu galā ar savām tiešām interesēm, tad, varbūt, uz mūsu planētas civilizācija nemaz nebūtu attīstījusies, un cilvēces vēstures arī nebūtu.

TREŠĀ NODAĻA

PŪĻA IDEJAS, SPRIEDUMI UN FANTĀZIJA

1. Pūļa idejas. Pamata un papildus idejas. Kā var vienā laikā pastāvēt vispretrunīgākās idejas. Kā jāpārvēršas augstākām idejām, lai pūlis tās spētu saprast. 2. Pūļa sapratnes spējas. Pūļa asociētās idejas ir tikai šķietami konsekventas. 3. Pūļa fantāzija. Pūlis domā tēlos, un šie tēli bez sakarības jaucas kopā. Pūlis sevišķi uztver visu, kas neparasts, brīnišķīgs. Brīnišķāis un leģendārais ir istie civilizācijas pamati.

1. Pūļa idejas.

Runājot par ideju nozīmi tautu attīstībā, ir jāsaka, ka ikviena civilizācija rodas no nedaudzām pamatidejām, kas ļoti reti tiek atjaunotas. Vēsture rāda, kā šīs idejas nodibinās pūļa dvēselē, ar kādām grūtībām viņas tur iekļūst un cik varens ir šo ideju spēks pēc tam, kad viņas tur nodibinājušās. Un cik bieži lielle vēsturiskie apvērsumi notikuši, kad pārmainījušās pūļa pamatidejas.

Esmu par šo jautājumu jau diezgan runājis, tādēļ teikšu tikai dažus vārdus par pūlim saprotamām idejām, un par to, kā pūlis šīs idejas pieņem.

Šīs idejas var sadalīt divos nogrupējumos. Pie pirmā pieskaitāmas nepastāvīgās, drīz gaistošās idejas, kas radušās kādos acumirkļa iespaidos, piemēram, kāda indivīda vai doktrīnas dievināšana; pie otra nogrupējuma pieder visas pamatidejas, kurām apkārtnes, iedzimtības, sabiedrības domu u. c. apstākļi nodrošina ļoti lielu stabilitāti; no tādām idejām varam minēt agrākos reliģiskos ticējumus un tagad valdošās sociālās un demokrātiskās idejas.

Pamatidejas varam salīdzināt ar kādas upes ūdens daudzumu, kas lēni lauž sev gultni, bet nepastāvīgās, drīz gaistošās idejas ir kā sīki vilnīši, kas mūžam mainās un sakustina lielo ūdeņu līmeni; šiem viļņiem nav īstenas nozīmes, bet acis tieši viņus redz vairāk, nekā pašas upes tecēšanu.

Mūsu laikos lielās pamatidejas, kas vadīja mūsu senčus, sākušas svārstīties; nav viņām vairs ciešu pamatu, un tādēļ stipri sašķobījušās arī visas iestādes, kas dibinātas uz šīm idejām. Ikkatru dienu vērojam, kā rodas sīkas, drīz gaistošās idejas, bet ļoti nedaudzas no viņām attīstās tālāk un var gūt ievērojamāku nozīmi.

Lai būtu pūlim iedvestās idejas kādas būdamas, bet par valdošām viņas var kļūt tikai tad, ja viņas ietērptas viskategoriskākā un vienkāršākā formā. Tad idejas pārvēršas it kā par tēliem, un tikai tad pūlis spēj viņas saprast. Tādas idejas – tēlus savā starpā neapvieno nekādas loģiskas analogijas vai konsekvences saites, viņas var viena otras vietā stāties gluži tāpat, kā gaismas bilžu aparātā bildes maina aparāta vadītāja roka, kas izņem vienu pēc otras kastē kopā saliktās bildes. Lūk, kādēļ pūli vienā laikā pastāv visdažādākās un pretējākās idejas. Nejaušu apstākļu iespaidots pūlis padodas vienai vai otrai no dažādām idejām, kas viņam krājumā, un tādēļ arī viņa darbība var būt pavisam

pretrunīga; tā kā pūlim nav kritikas spēju, tad šīs pretrunas viņš nespēj saskatīt.

Bet tā nav speciālā pūļa īpašība; to pašu var novērot arī pie daudziem izolētiem indivīdiem, un nevis pie pirmatnējiem cilvēkiem vien, bet arī pie visiem tiem, kas viņiem tuvi vienas vai otras sava prāta iedabas dēļ, piemēram, pie kādas fanātiskas ticības piekritējiem. Es šo parādību novēroju pie mācītiem indiešiem, kas bija apmeklējuši Eiropas universitātes un kuriem kabatās bija šo universitāšu diplomu. Viņu reliģisko vai iedzimto sociālo ideju negrozāmais pamats bija pārklāts ar Eiropas ideju kārtu, bet šīs Eiropas idejas nebija ne mazākā mērā pārveidojušas agrākos pamatus, tām pat nebija nekādu radniecīgu saišu ar minētām pamatidejām. Dažādu acumirkliņu nejaušību iespaidotas, pirmajā vietā parādījās viena vai otra no šīm idejām, un viņām sekoja attiecīgas runas vai darbība; ļoti bieži viens un tas pats indivīds tādēļ varēja svārstīties starp visasākām pretrunām. Bet visas šīs pretrunas ir vairāk šķietamas, jo izolētā indivīdā vienīgi tikai iedzimtām idejām ir tāds spēks, ka viņas var noteikt un vadīt visu indivīda darbību un rīcību. Un tikai tad cilvēka darbība kļūst patiesi pretrunīga, kad, rasēm sajaucoties, viņu iespaido dažādi iedzimti impulsi. Nebūtu nekādas vajadzības šīs parādības uzsvērt, kaut viņu psiholoģiskā nozīme ir ļoti svarīga; bet es domāju, ka vismaz desmit gadus vajag krāt novērojumus un apceļot dažādas zemes, lai viņas saprastu pilnīgi pareizi.

Idejām, kuras pūlis saprot tikai, kad tās ietvertas visvienkāršākā formā, ļoti bieži jāpārdzīvo dziļas pārmaiņas, līdz viņas kļūst populāras. Sevišķi šo pārmaiņu dziļumu varam novērot pie filozofiskām un zinātniskām, šīm augstākās kategorijas, idejām. Bet šīs pārmaiņas ir nepieciešamas, lai idejas kļūtu pūlim saprotamas. Pārmaiņas ir atkarīgas no pūļa zemākas vai augstākas kategorijas un no rasu dažādības, bet vienmēr šīm pārmaiņām ir vienkāršošanas raksturs un ideju kvalitāte paze-

minās. Tādēļ sociālā nozīmē nav nekādas ideju pakāpenības, t. i., nav augstāku un zemāku ideju. Jau tas fakts vien, ka ideja nokļuvusi pūlī un ka viņa parādās pūļa darbībā, rāda, ka nekāda viņas pacelšanās augstākā kategorijā, nekāda viņas varenība nav iespējama, kaut sākumā šī ideja būtu diezgan cik patiesa un liela.

Bet sociālā nozīmē idejas pakāpenībai arī nav nekādas nozīmes, svarīgas ir tikai ideju iespaids sekas. Nebūt nevar saukt par augstākām idejām viduslaiku misticismu, pagājušā gadu simteņa demokrātismu un šī gadsimta sociālās idejas. No filozofiskā viedokļa tās, bez šaubām, jāatzīst par diezgan nožēlojamiem maldiem, un tomēr viņu loma ļoti liela un svarīga, un viņas joprojām ir valstu darbības svarīgākie faktori.

Un arī tad, kad ideja pārveidojusies, lai pūlis to varētu saprast, arī tad viņa par darbību kļūst tikai, kad, – zināmu procesu ceļā, par kuriem runāsim citā vietā, – tā nokļuvusi neapzinīgo spēku sfērā un pārvērtusies par jūtām, – bet tāda pārveidošanās iespējama tikai ilgākā laikā.

Nedomājiet, ka ideja atstāj savu iespaidu, pat uz kulturāliem ļaudīm, tikai, kad pierādīts viņas patiesīgums. Par to var pārliecināties, novērojot, cik niecīgu iespaidu uz cilvēku vairumu atstāj pat visneapšaubāmākie pierādījumi. Ja gadījums ir acīmredzams, noteikts un skaidrs, to pamanīs kāds izglītots indivīds pūlī, bet, būdams neapzinīgo spēku varā, viņš drīz vien to aizmirsīs un domās, kā sākumā domājis. Un, ja satiksiet viņu pēc dažām dienām, atkal viņš izteiks visus savus agrākos argumentus, gandrīz tiem pašiem vārdiem, jo viņš joprojām ir agrāko ideju varā, kas kļuvušas par jūtām; un jūtas ir mūsu runu un rīcības dziļi tverošas virzītājas un rosinātājas. Pūlī notiek tas pats.

Kad zināmu procesu ceļā ideja beidzot nokļūst pūļa dvēselē, pūlis nevairāmi padodas viņas varai, radīdams daudzējādas sekas, kas jāiztur un jāizcieš. Filozofiskās idejas, kas radīja franču revolūciju, tikai veselā gadu simtenī nostiprinājās pūļa dvēselē.

Mēs zinām, cik milzīga bija šo ideju vara pēc tam, kad viņas jau bija nostiprinājušās. Veselas tautas cenšanās pēc sociālās vienlīdzības, pēc abstrakto tiesību piepildīšanās un pēc brīvībām sašķobīja visus troņus un dziļi satricināja rietumu pasauli. Divdesmit gadus no vietas tauta cēlās pret tautu, un Eiropā bija tādas liķu kaudzes, ka Čingishanam un Tamerlanam mestos bailes. Nekad pasaulei nebija lemts redzēt, cik milzīgs var būt kādas idejas valdonības iespajds.

Tikai ļoti ilgā laikā idejas nostiprinās pūļa dvēselē, bet arī izgaist no turienes viņas var tikai tikpat ilgā laikā. Tādēļ ideju ziņā pūlis zinātniekiem un filozofiem tiek līdzti tikai pēc vairākām paaudzēm. Mūslaikos katrs valstsvīrs zina, cik daudz maldu ir pamatidejās, par kurām tikko runāju, bet šo ideju iespajds arvien vēl ļoti liels, tādēļ valsts darbinieki spiesti valdīt saskaņā ar principiem, kuru taisnībai viņi pašī vairs netic.

2. Pūļa sapratnes spējas.

Nevar absolūti apgalvot, ka pūlim nav sapratnes. Bet argumenti, kādus viņš lieto, un kādi viņu spēj pārliecināt, no loģikas viedokļa, ir tādas kategorijas, ka tos par sapratni varētu saukt tikai aiz analogijas.

Arī pūļa sapratne, kaut viņas kvalitāte ir diezgan zema, tāpat dibinās uz asociācijām, kā augstākās kategorijas sapratne, bet abas šīs sapratnes līdzina tikai šķietama analogija un konsekvence. Starp viņām saskatāma tāda pati sakarība, kā starp eskimosa idejām, kurš, piemēram, no piedzīvojumiem zina, ka ledus ir caurspīdīgs un mutē izkūst, un tādēļ eskimoss domā, ka arī stikls, būdams caurspīdīgs, mutē izkūst; kā starp mežonā idejām, kurš domā, ka, apēdis drošsirdīga ienaidnieka sirdi, arī viņš kļūs tikpat drošsirdīgs; vai arī kā starp strādnieka idejām, kuru viņa saimnieks ekspluatē, un viņš tādēļ domā, ka visi saimnieki ir ekspluatētāji.

Dažādu jēdzienu asociācija, kuriem tikai šķietama sakarība,

un atsevišķu gadījumu tūlītēja ģeneralizēšana, – tādas ir pūļa sapratnes raksturīgās pazīmes. Tā arvien mēdz argumentēt ļaudis, kas pūli prot valdīt, un tas ir vienīgais argumentācijas veids, kas var pūli iespaidot. Loģisku spriedumu sakarība pūlim pavisam nesaprotama, un tādēļ varam sacīt, ka pūlis nav spriešanas spējīgs vai arī viņa spriedumi ir maldīgi, un pūlis nekad nepadodas loģikai. Ne vienu vien reizi jābrīnās, cik lašot ir vājas tās runas, kurām bijis ārkārtīgs iespaids pūli, kas tās dzirdējis. Bet nevajag aizmirst, ka šādu runu nolūks bija tikai aizraut pūli, un viņas nebija domātas lasīšanai filozofiem. Runātājs, atrazdamies ciešā sakarā ar pūli, prot uzburt tēlus, kas valdzina pūli. Ja viņam tas izdosies, mērķis būs sasniegts, un divdesmit sējumi dažādu, pēc tam sacerētu runu daudzreiz nēsniēdz to, ko panākuši dažī laimīgi teikumi, izsacīti vajadzīgā brīdī un atstājuši iespaidu uz tiem, kurus runātājs gribēja pārliecināt.

Domāju, lieki vēl uzsvērt, ka pūlis, nespēdams pareizi spriest, nespēj arī kritiski izturēties pret dažādām parādībām, t. i., atšķirt patiesību no maldiem, un šī paša iemesla dēļ viņam arī nav savu uzskatu par pieredzēto un pārdzīvoto. Pūļa spriedumi vienmēr viņam uzspiesti, un nekad tie nav vispusīgas diskusijas rezultāts. Bet cik daudz ir cilvēku, kas šai ziņā nebūt nepaceļas pāri pūlim! Cik viegli dažreiz mēdz izplatīties zināmi uzskati, – un tāda parādība izskaidrojama tikai ar to, ka cilvēku vairums nespēj nodibināt savus uzskatus, pamatotus uz paša pārdomām.

3. Pūļa fantāzija.

Tāpat kā citām spriešanas nespējīgām būtnēm, arī pūlim ir ļoti attīstīta fantāzijas, iztēlošanas spēja. Un šī viņa spēja ir ļoti darbīga, ļoti viegli iespaidojama. Ja kāds pūļa prātā uzburt dažus tēlus, stāsta par kādu gadījumu vai notikumu, pūlim tie liekas tikpat kā dzīvi, reāli tēli. Pūlis zināmā mērā, līdzīgs aizmigušam cilvēkam, kura prāts miegā nedarbojas, un viņam parādās

ārkārtīgi dzīvi tēli, bet, ja par šiem tēliem cilvēks varētu ar prātu domāt, tie tūdaļ izgaistu. Tādēļ pūlim, kas nespēj ne domāt, ne spriest, nekas nav neiespējams un neticams, jo tieši neticamais jau pārsteidz visvairāk.

Un tādēļ pūli visvairāk valdzina tas, kas notikumos ir brīnišķīgs un leģendārs. Analizējot vienu vai otru civilizāciju, redzam, ka viņas īstenais pamats ir viss brīnišķīgais un leģendārais. Vēsturē šķietamām parādībām allaž bijusi lielāka nozīme, kā īstenībā notikušiem gadījumiem, vienmēr pārsvarā irreālais.

Pūlis spēj domāt tikai tēlos, un tādēļ viņš uztver tikai tēlus. Tikai iedomu tēli spēj viņu valdzināt vai iedvest šausmas, un tikai iedomu tēli rosina un virza pūļa darbību.

Teātra izrādēm, kur pūlis pavisam skaidri redz tēlus, vienmēr uz viņu ir ārkārtīgs iespaids. Kādreiz Romas pūļa augstākā laime bija – maize un spēles, vairāk nekā viņš neprasija. Pagājuši gadu simteņi, bet šis pūļa ideāls maz mainījies. Uz visdažādāko kategoriju pūli nekas neatstāj tādu iespaidu kā teātra izrādes. Visi skatītāji zālē sajūt vienas un tās pašas emocijas, un tūdaļ darbībā viņas nevēršas tikai tādēļ, ka pat visneapzinīgākais no skatītājiem tai brīdī apzinās esam ilūzijas upuris, ka viņš smējies un raudājis tikai par šķietamiem, ne patiesiem pārdzīvojumiem. Dažreiz gan skatīto tēlu iedvestās jūtas ir tik spēcīgas, ka tās cenšas vērsties darbībā, līdzīgi parasto iedvesmojumu gadījumiem. Daudzreiz jau minēts kāds tautas teātris, kur izrādītas tikai drūmas lugas. Un aktierim, kas tēloja nodevēju, vienmēr draudēja briesmas, atstājot teātra ēku, viņu pat vajadzēja apsargāt, jo skatītāji, saniknoti par viņa šķietamām noziedzībām, gribēja aktieri saplosīt gabalos. Es domāju, tas ir viens no vislielākajiem aizrādījumiem uz pūļa intelektuālo stāvokli, un rāda, cik viegli pūlis padodas iedvesmai. Nereālais uz viņu atstāj tādu pašu iespaidu kā reālais, un pūlis acīmredzot nespēj vienu no otra atšķirt.

Uzvarētāju varenība un valstu spēks dibinās tieši uz tautas fantāzijas spējām. Pūli mēdz aizraut, galvenokārt, cenšoties ie-

spaidot viņa fantāziju. Visi lielie vēsturiskie notikumi, budisms, kristīgā ticība, islams, reformas un revolūcijas, kā arī mūslaikos piedzīvotā sociālisma izplatīšanās, – tās visas ir uz pūļa fantāziju atstātu spēcīgu iespaidu tiešas vai attālas sekas. Tātad visu laiku un visu zemju valstsvīri, arī absolūtie despoti, vienmēr tautas fantāziju uzskatījuši par savas varenības pamatu, un nekad nav drīkstējuši rīkoties pretēji šai tautas fantāzijai. »Izlikdamies par katoli«, Napoleons teica valsts padomē, »es varēju pabeigt Vandejas karu; izlikdamies par musulmani, es nostiprinājos Ēģiptē, bet, izlikdamies par ultramontāni, es dabūju savā pusē itāļu pāterus. Ja man vajadzētu valdīt žīdu tautu, es atjaunotu Zālamana templi.« Kopš Aleksandra un Cēzara laikiem neviens cilvēks nav pratis labāk iespaidot pūļa fantāziju kā Napoleons. Vienmēr viņš par to vien domāja, kā pārsteigt, kā savaldzināt tautas fantāziju; par to viņš rūpējās visās savās uzvarās, savās runās, katrā darbībā, pat nāves gultā gulēdams.

Kā mēdz iespaidot pūļa fantāziju, to drīz vien redzēsim. Šai vietā aprobežosimies tikai ar piezīmi, ka pūli nevar iespaidot cenšoties pieklūt viņa prātam vai spriešanas spējām, t. i., cenšoties viņam ko pierādīt. Piemēram, Antonijam izdevās tautu sacelt pret Cēzara slepkavām nevis ar skaistām runām, bet lasot Cēzara testamentu un tautai parādot asiņaino Cēzara togu.

Tēli, kas valdzina pūļa fantāziju, vienmēr ir vienkārši un skaidri, lai par viņiem nebūtu vajadzīgi nekādi paskaidrojumi; tikai dažreiz šiem tēliem pievieno kādus brīnišķus un noslēpumainus faktus: varenu uzvaru, neredzētu brīnumu, lielu noziegumu vai mirdzošas cerības. Pūlim visas lietas jārāda skaidros, pilnīgos tēlos, nestāstot, kā viņi radušies. Sīki noziegumi un nelaimes gadījumi pūļa fantāziju nevaldzina, lai būtu šo noziegumu un nelaimes gadījumu diezin cik daudz, bet lielas nelaimes gadījums vai milzīgs noziegums uz pūli atstāj dziļu iespaidu, kaut šādu gadījumu sekas, salīdzinot ar daudziem, bet sīkiem nelaimes gadījumiem un noziegumiem, nemaz nebūtu tik postošas.

Influences epidēmija, no kuras Parīzē pirms dažiem gadiem, mira 5000 cilvēki, uz tautas fantāziju atstāja ļoti niecīgu iespaidu. Šīs īstās liķu kaudzes nebija saredzamas skaidros tēlos, par viņām ziņoja tikai statistiskos nedēļas pārskatos. Bet cits liels nelaimes gadījums, piemēram, Eifeļa torņa sagāšanās, bez šaubām, uz pūli atstātu daudz spēcīgāku iespaidu, kaut bojā aizietu nevis 5000, bet tikai 500 cilvēki, toties viņi mirtu visi vienā vietā, uzreiz, un pie tam vēl publiskā vietā. Pūļa fantāziju ļoti uztrauca kāda okeāna tvaikoņa iedomāta avārija, jo ilgu laiku nebija zināms, kur tvaikonis palicis, bet oficiālās statistikas dati liecina, ka tanī pašā gadā avarējuši 850 zēģelnieki un 203 tvaikoņi. Kaut šo kuģu avarēšana cilvēku upuru un zaudēto preču vērtības ziņā ir daudz svarīgāka nekā okeāna tvaikoņa bojā iešana, tomēr 1053 kuģu avārija uz pūli neatstāja it nekādu iespaidu. No tā redzams, ka tautas fantāziju nepārsteidz un neuztrauc paši fakti, bet – kā pūlis šos faktus iztēlo un kā viņš tos saskata. Ir vajadzīgs, lai fakti sabiezēdami – ja man atļautu tādu vārdu lietot, – kļūtu par tik pārsteidzošiem tēliem, ka pūlis uzreiz jūtas apburts, un lai viņa prāts un domas pie šiem tēliem vien kavējas. Kas spēj atstāt iespaidu uz pūļa fantāziju, tas, protams, spēj arī valdīt viņu.

CETURTĀ NODAĻA

RELIGISKĀS FORMAS, KĀDĀS PARĀDĀS PŪĻA PĀRLIECĪBA

Kas ir reliģiskas jūtas. Tās nav atkarīgas no kādas dievības pielūgšanas. Reliģisko jūtu raksturojums. Reliģiskā formā tērptas pārlicības varenība. Dažādi piemēri. Tautas dievi nekad nav zuduši. Tautas dievu atdzimšanas jaunās formas. Ateisma reliģiskās formas. Šo jēdzienu nozīme no vēsturiskā viedokļa. Reformas, Bērtuļa nakts, terors un līdzīgi gadījumi ir pūļa, ne atsevišķu indivīdu, reliģisko jūtu izpaudums.

Mēs jau teicām, ka pūlis nav spriešanas spējīgs, ka idejas viņš pieņem vai ataida visas uzreiz, ka viņš necieš pretrunas un diskusijas, ka viņa domāšanas spējas ir pilnīgi iedvesmas varā, un tās nekavējoties cenšas vērsties darbos. Mēs aizrādijām, ka iedvesmots pūlis spējīgs upurēties iedvestā ideālā dēļ, ka pūlim piemīt tikai spēcīgas un galējas jūtas, pie tam viņa simpātijas drīz vien pārvēršas dievināšanā, bet antipātija, tikko radusies,

tūdaļ kļūst par niknu ienaidu. Šos iepriekšējos aizrādījumus atcerēdamies, varam noskārst, kāda ir pūļa pārliecība.

Tuvāk pētot pūļa pārliecību, – kā ticības laikmetos, tā arī lielu politisku pārmaiņu laikos, piemēram, pagājušā gadu simteņa apvērsumu gados, – redzam, ka šī pārliecība vienmēr parādās īpašā formā, ko es nespēju labāk definēt, kā nosaucot to par reliģiskām jūtām. Šīs jūtas ir ļoti vienkāršas: iedomātās augstākās būtnes dievināšana, drebēšana šīs būtnes iedomātā maģiskā spēka priekšā, akla padošanās viņas pavēlēm, nespēja apstrīdēt viņas dogmatus, vēlēšanās šos dogmatus izplatīt starp citiem cilvēkiem, visu to ļaužu uzskatīšana par ienaidniekiem, kas neatzīst šos dogmatus, – tādas ir šo jūtu galvenās pazīmes. Vai šīs jūtas attiecas uz neredzamo Dievu, akmens vai koka elku, varoni vai politisko ideju, – tās savā būtībā ir reliģiskas no tā brīža, tiklīdz pūlis šais jūtās mana minēto īpašību parādīšanos. Un pūļa jūtās vienādā mērā rodam kā pārdabisko, tā brīnišķo. Neapzinīgi pūlis kādā politiskā formulā vai vadonī-uzvarētājā nojauš noslēpumainu spēku, un tai brīdī tiek uztraukts viņa fanātisms.

Reliģiozitāte neparādās kādas dievības pielūgšanā vien, bet arī tad, ja viss pūļa prāts, griba, fanātiskā dedzība visnotaļ tiek upurēta kādai būtnei vai darbam, kas tad kļūst par pūļa centienu un darbības mērķi.

Ikvienas reliģiskas jūtas nepieciešama pazīme ir neiecietība un fanātisms, un šādas īpašības rodamas katrā cilvēkā, kas domā atradis virszemes paradīzes un mūžīgās svētlaimes noslēpumu. Tādas īpašības redzam ikvienā ļaužu grupā, kas dedzīgi karo par kādu pārliecību. Terora laiku jakobīņi bija tikpat dziļi reliģiozi ļaudis kā inkvizīcijas laiku katoļi, – un abu viņu nežēlīgā dedzība izplūdusi no viena un tā paša avota.

Pūļa pārliecība ir akli padevīga, nežēlīgi neiecietīga, tā alkst pēc kaislīdedzīgas propagandas, jo tādas tieksmes piemīt katrai reliģiskai jūtai; tādēļ varam sacīt, ka pūļa ticējumiem vienmēr ir reliģiska forma. Varonis, kuru pūlis pielūdz, viņa acīs ir Dievs.

Napoleons bija pūļa Dievs veselus piecpadsmit gadus, un nekad vēl nevienai dievībai nav bijuši tik padevīgi un uzticīgi pielūdžēji, nevienai no viņām nav izdevies tik viegli nāvē sūtīt tūkstošiem ļaužu. Pagāniskajiem un kristīgajiem Dieviem nekad nav bijusi tik absolūta vara pār padevīgām dvēselēm. Reliģisko un politisko ticējumu dibinātājiem tikai tādēļ bija iespējams sa-
sniegt savus mērķus, ka viņi prata iedvest pūlim fanātismu, kas
cilvēkiem deva iespēju rast laimi savas dievības pielūgšanā un
pazemībā, sevis ziedošanā dievībai. Tā bijis visos laikos. Savā lieliskajā grāmatā par Galliju Romas laikos Fistels de Kulanžs tieši uzsver, ka Romas valsts nav valdīta ar spēku, bet ar reliģiskas aizrautības jūtām, kādas Roma pratusi iedvest. »Tas būtu bijis nepiedzīvots gadījums vēsturē,« viņš dibināti saka, »ka tautas ienīsta valsts kārtība pastāvētu veselus piecus gadu simteņus... Nevarētu nekādi izskaidrot, kā Romas trīsdesmit leģioni varēja piespiest padoties un paklausīt simts miljonus lielu tautu. Bet šie miljoni padevās tikai tādēļ, ka Romas valdnieku, – kas tautas acīs sevī ietvēra Romas varenību, – viņi pielūdza kā dievību. Visnabadzīgākajos ciematos cēla altārus un upurēja valdniekam par godu. Tautas dvēselē, no vienas Romas valsts malas līdz otrai, bija radusies jauna reliģija, kuras dievi bija Romas valdnieki. Dažus gadus pirms kristīgā laika rēķina visā Gallijā, kur bija sešdesmit pilsētas, cēla templi Lionas tuvumā, par godu Augustam... Priesteri, ko vēlēja Gallijas pilsētu sapulce, bija pirmās personas valstī... To visu nevar izskaidrot ar bailēm un verdzības jūtām. Veselas tautas nevar būt verdziski pazemīgas, vai, vismaz, viņas nevar tādas būt veselus trīs gadu simteņus no vietas. Imperatoru nedievināja vis galminieki, bet Roma, un ne vien Roma, bet visa Gallija, Spānija, Grieķija un Āzija.«

Mūsu laikos lieliem dvēseļu iekarotājiem vairs neceļ altārus,
bet viņiem ceļ pieminēklus, un tagadnes dvēseļu iekarotāju kults
daudz neatšķiras no cienības pierādīšanas senos laikos. Vēstures filozofiju mēs tikai tad varam saprast, kad būsīm pilnīgā

skaidrībā par pūļa psiholoģijas pamatpazīmēm, kas rāda, ka pūlim vajadzīgi dievi vai arī nevajag nekā.

Nedomājiet, ka šos bijušo laiku aizspriedumus prāts ir pilnīgi iznīcinājis. Mūžīgā ciņā ar prātu jūtas vēl nekad nav uzvarētas. Pūlis vairs negrib dzirdēt vārdus: dievība un reliģija, ko viņš tik ilgi bija pielūdzis, bet nekad vēl pūlim nav bijis tik daudz fetišu kā pēdējos simts gados, un saviem senajiem Dieviem viņš nekad netika cēlis tik daudzus altārus un pieminekļus. Pēdējo gadu tautas kustības, tā sauktā bulanžisma, pētnieki pārlicinājās, cik viegli atdzimst pūļa reliģiskie instinkti. Nebija nevienas lauku viesnīciņas, kur nebūtu redzams varoņa attēls. Uz viņu paļāvās, ka viņš novērsīs tautas postu un nodibinās taisnību; tūkstošiem ļaužu bija ar mieru par viņu atdot savas dzīvības. Kāda milzīga loma viņam būtu vēsturē, ja viņa raksturs būtu bijis leģendas cienīgs!

Lieki būtu atkārtot, ka pūlim reliģija nepieciešama, jo visus politiskos, dievības un sociālos ticējumus viņš pieņem tikai tad, ja tie ietverti reliģiskā formā, pret kuru nekādi iebildumi nav iespējami. Ja varētu pūli piespiest pieņemt ateismu, arī tas parādītos kvēlainā neiecietībā, kā katra reliģiska jūta, un savās ārējās formās arī ateisms drīz vien izvērstos par īstu kultu. Nelielās pozitīvistu sektas attīstība ļoti interesantā veidā pierāda šīs domas pareizību. Ar nelielo sektu notika tas pats, kas ar nihilistu, par ko stāsta dziļais rakstnieks Dostojevskis. Vienā jaukā dienā, jauzdams prāta gaismu, šis nihilists satriecis visus Pestītāja un svēto attēlus, izdzēsis vaska sveces, un, ne mirkli nekavēdamies, satriekto attēlu vietā nolīcis filozofus-ateistus, piemēram, Buhneru un Molešotu, no jauna dievbijībā iedegdams sveces. Reliģisko ticējumu objekts mainījies, bet vai var sacīt, ka arī viņa reliģiskās jūtas mainījušās?

Dažus vēsturiskos notikumus, – pie tam vissvarīgākos, – tikai tad iespējams saprast, – ko vēlreiz gribu atkārtot, – ja pilnīgi būsīm noskaidrojuši reliģisko formu, kādā vienmēr parādās pūļa pārliecība. Ir daudzas sociālas parādības, kas jāpēta drīzāk no

psihologa nekā dabas pētnieka viedokļa. Mūsu ievērojamais vēsturnieks Tēns Francijas revolūciju pētījis tikai kā dabaspētnieks, un tādēļ ļoti bieži viņš nav īsti skaidri saredzējis notikumu rašanos. Viņš teicami pratis vērot faktus, bet, nepazīdams pūļa psiholoģiju, ne vienmēr spējis piekļūt faktu īstajiem avotiem. Fakti viņu nobaidījuši ar savu asinskāro, anarhisko un nežēlīgo saturu; lielā laikmeta varoņi viņam likās tikai mežonīgi epileptiķi, kas padodas saviem instinktiem, nemaz necensdamies tos apvaldīt; bet visas revolūcijas varmācības, slepkavības, propagandas tieksmes, kara pieteikšana visiem karaļiem, kļūst viegli saprotamas, ja uz viņām raugāties vienkārši kā uz jaunu reliģisku ticējumu rašanos pūļa dvēselē. Reformas, Bērtuļa nakts, reliģiju kari, inkvizīcija, terors, – tās visas ir viena rakstura parādības, un visas tās radījis pūlis, reliģisku jūtu iedvesmots, jo šīs jūtas neatvairāmi prasa, lai viss tiktū ar uguni un zobenu iznīcināts, kas aizkavē jauno ticējumu izplatīšanos. Inkvizīcijas metodes ir – visu patiesi pārliecinātu ļaužu metodes, un šie ļaudis nebūtu patiesi pārliecināti, ja viņi lietotu citas metodes.

Apvērsumi, pārmaiņas, par ko tikko runāju, nebūtu iespējami, ja pūļa dvēsele tos neradītu. Visabsolūtākais despots tos nespētu radīt. Kad vēsturnieki mums stāsta, Bērtuļa nakti radījis karalis, viņi tikai pierāda, ka tikpat sveša tiem karaļa, kā arī pūļa psiholoģija. Tādas manifestācijas spēj radīt tikai pūļa psiholoģija; visabsolūtākais karalis, visdespotiskākais valdnieks var tikai paātrināt vai brīdi aizkavēt šādas manifestācijas. Karaļi nav radījuši ne Bērtuļa nakti, ne reliģiju karus, ne arī Robespjērs, Dantons vai Sen-Žists radījuši teroru. Visos šais notikumos darbojusies pūļa dvēsele, ne karaļu varenība.

OTRĀ DAĻA

PŪĻA IESKATI UN TICĒJUMI

PIRMĀ NODAĻA

PŪĻA IESKATU UN TICĒJUMU ATTĀLIE FAKTORI

Pūļa ticējumu sagatavošanas faktori. Šo ticējumu attīstīšanās ir iepriekšējas darbības rezultāts. 1. Rase. Viņas dominējošais iespaids. Šais iespaids izpaužas senču iedvesma. 2. Tradīcijas. Tradīcijās parādās rases dvēseles sintēze. Tradīciju sociālā nozīme. Kādas viņu kaitīgās īpašības? Pūlis ir vissingrākais tradicionālo ideju sargātājs. 3. Laiks. Laiks konsekventi nostiprina ticējumus, bet tad tos iznīcina. Laiks palīdz pēc haosa atkal nodibināties kārtībai. 4. Politiskās un sociālās iestādes. Maldīgas iedomas par iestāžu lomu. Viņas nav cēloņi, bet sekas. Iestādes ir tikai etiķetes, kas ar kopēju nosaukumu sedz visnesaderīgākās lietas. Kā rodas konstitūcijas. Dažu tautu vajadzība pēc zināmām, teorētiski ļaunām, iestādēm, piemēram, centralizētām. 5. Izglītība un audzināšana. Mūslaiku

maldīgās domas par izglītības iespaidu uz pūli. Statistiski aizrādījumi. Latīņu audzināšanas demoralizējošā loma. Loma, kāda varētu būt izglītībai. No daudzu tautu dzīves ņemti piemēri.

Iztirzājuši pūļa garīgo satversmi, viņa domāšanu, jūtas un spriešanas spējas, pāriesim pie jautājuma, kā rodas un nodibinās pūļa ieskatī un ticējumi.

Pūļa ieskatu un ticējumu raksturu nosaka, galvenokārt, divi faktori: tiešie un attālie.

Attālie faktori ir tie, kas pūli dara spējīgu uztvert kādu pārliecību, bet pavisam nespējīgu saprast cita pārliecību. Šie faktori sagatavo zemi, kur vēlāk, gluži negaidot, rodas jaunas idejas, un pārsteidz mūs ar savu spēku un panākumiem. Tomēr viņu rašanās negaidītais raksturs ir tikai šķietams. Patiesi, dažas idejas pūlī rodas un piepildās zibeņa ātrumā, bet tāds var būt tikai pirmais iespaids, jo īstenībā ideju pēkšņā parādīšanās vienmēr ir ilga iepriekšēja darba rezultāts.

Pūli iespaidojošie tiešie faktori iedarbojas jau attālo faktoru sagatavotā zemē, bet citādi viņiem nebūtu nekādu panākumu; tie pūlī rada aktīvu pārliecību, t. i., ideju ietērpj zināmā formā un attīsta viņu, aptverot visas iespējamās sekas. Tiešo faktoru darbība pūlī panāk noteiktus lēmumus, kas viņu aizrauj; saskaņā ar šiem lēmumiem vai nu iesākas dumpis, tiek sarīkots streiks, vai arī pūlī esošo ļaužu vairums vienam vai otram indivīdam dod rokās varu un gāž bijušo valdību.

Šo divējādo faktoru konsekventu darbību varam novērot visos lielos vēstures notikumos. Piemēram, ņemsim vienu no ievērojamākajiem notikumiem – Francijas revolūciju. Revolūcijas attālie faktori bija: filozofu darbi, aristokrātijas greizā politika, zinātniskās domāšanas panākumi. Tā sagatavotu, pūļa dvēseli viegli varēja dabūt savos iespaidos – tiešie faktori, piemēram – oratoru runas un galma ļaužu pretošanās visniecīgākajām reformām.

Attāliem faktoriem jāpieskaita tādi vispārējās dabas faktori,

kas rodami visu pūļa ieskatu un ticējumu dziļākos pamatos: rases piederība, tradīcijas, laiks, iestādes un audzināšana. Mēģināsim iztīrīt visu šo dažādo faktoru lomu un nozīmi.

1. Rase.

Šis faktors jānovieto pašā pirmajā vietā, jo viņa nozīme ir lielāka nekā visiem citiem faktoriem. Citā vietā jau uzsvērām viņa nozīmi, tādēļ par šo jautājumu vairs nerunāsim. Grāmatā par tautu psiholoģiju mēs noskaidrojām, kas ir vēsturiskā rase un kādu spēku tā gūst iedzimtības likuma ceļā, kad jau galīgi nodibinājušās viņas pazīmes; tādēļ rases ticējumi, iestādes un māksla, vārdu sakot – visi viņas civilizācijas elementi ir tikai rases dvēseles ārējs izpaudums. Rases iespaids ir tāds, ka neviens no šiem elementiem nevar pāriet no vienas tautas uz otru, ja nav notikušas visdziļākās pārmaiņas. Apkārtne, apstākļi un notikumi ir tikai acumirkļa sociālo iespaidu izpaudums. Tam visam var būt ļoti liela nozīme, bet vienmēr pārejoša, ja nebūs ciešas sakarības ar rases, t. i., daudzu senču paaudžu, iedvestām idejām. Rases iespaidi parādās pat speciālās pūļa dvēseles īpašībās. Ar to, piemēram, izskaidrojams, ka pūļa ticējumi un darbība dažādās zemēs ir ļoti dažādi, un nevar visu zemju pūli iespaidot vienādā veidā.

2. Tradīcijas.

Tradīcijās parādās rases pagātnes idejas, vajadzības un jūtas, tur izpaužas rases sintēze*, kas ar visu savu smagumu gulstas uz mums visā mūsu rīcībā un darbībā.

No tā laika, kad embrioloģija pierādīja, cik milzīgs ir pagātnes iespaids uz dzīvu būtņu evolūciju, bioloģiskās zinātnes ļoti

* Šis manis izteiktās domas vēl ir jaunas, kaut vēsturi bez viņām grūti saprast. Tādēļ viņu noskaidrošanai esmu velējis vairākas nodaļas savā grāmatā »Tautu psiholoģija«. Ne valoda, ne reliģija, mākslas, vārdu sakot – neviens no civilizācijas elementiem tīrā, nemainītā veidā, nepāriet no vienas tautas uz otru, lai cik viliņš tāds slēdziens neliktos, no ārienes vien skatot šīs parādības.

pārvērtušās. Tāpat pārvērtīsies arī vēstures zinātne, kad plašāk izplatīsies pagātnes iespaidu ideja. Vēl tas nav noticis, un daudzi valstsvīri vēl turas pie pagājušā gadu simteņa teorētiku idejām, kuri domāja, ka sabiedrība var saraut savas saites ar pagātņi, ka sabiedrību var pēc patikas pārveidot, neatkāpjoties tikai no prāta robežām.

Tauta ir organisms, ko radījusi pagātne, un viņa, kā kurš katrs organisms, var pārveidoties tikai ilgā iedzimtības ceļā.

Ļaudis pieturas pie tradīcijām, sevišķi, kad viņi ir pūlī, un viegli mainās tikai nosaukumi, ārējās formas.

Par to nav jāskumst. Bez tradīcijām nevar būt ne nācijas dvēseles, ne civilizācijas. Tādēļ cilvēka galvenās rūpes, kopš viņš dzīvo kā apzinīga būtne, – radīt tradīcijas, un tās atkal iznīcināt, kad beidzies viņu labvēlīgais iespaids un nozīme. Bez tradīcijām nevar būt civilizācijas; bez tradīciju iznīcināšanas nevar būt progressa. Grūti tikai atrast līdzsvaru starp pastāvību un pārvērtībām, – tas viens no visgrūtākajiem cilvēka uzdevumiem. Ja kāda tauta, vairāku paaudžu laikā, ļaus ieradumiem iesakņoties, tā vairs nevar pārvērsties, un nespēj sniegties lielākā pilnībā, kā redzam pie ķīniešiem. Nekā šai ziņā nevar līdzēt arī varmācīgas revolūcijas, jo sarautās ķēdes locekļi vai nu atkal savienojas, – un atkal pagātne gūst savu agrāko varu, – vai arī ķēdes locekļi paliek katrs par sevi, un tad pēc anarhijas stāvokļa drīz vien nāk panīkums un bojā iešana.

Tādēļ ikviens tautas ideāls ir saudzēt pagātnes iestādes, pārveidojot viņas tikai pamazām, gandrīz nemanāmi. Bet šādu ideālu sasniegt ļoti grūti. Vienīgie, kas to spējuši, ir senie romieši un tagadējie angļi.

Un tieši pūlis ir visstingrākais tradicionālo ideju sargātājs, viņš vissīvāk pretojas jaunām pārmaiņām, – sevišķi tās pūļa kategorijas, ko saucam par kastām. Es jau agrāk uzsvēru šo pūļa konservatīvo dabu un teicu, ka visvētrainākās pārmaiņas izpaužas tikai citādu vārdu, nosaukumu ieviešanā. Pagājušā gadu simteņa beigās tika izpostītas baznīcas, garīdzniekus notiesāja vai izdzi-

na no dzimtenes un visādi vajāja katoļu kultu, tādēļ varēja domāt, ka senām reliģiskām idejām nav vairs nekādas varas. Bet pagāja tikai daži gadi, un atcelto kultu ieviesa no jauna, jo tāda bija vispārējā prasība*. Kādu laiku izskaustās tradīcijas atkal atguva bijušo varu.

Neviens piemērs labāk nepierāda, cik milzīga ir tradīciju vara pūļa dvēselē. Visbīstamākie elki nav jāmeklē tempļos, un visdespotiskākie tirāni nemīt greznās pilīs. Elkus, kas mīt tempļos un tirānus greznajās pilīs var iznīcināt vienā mirklī. Bet īstie, neredzami valdnieki, kas mīt mūsu dvēselēs, nav ar varu iznīcināmi, tie padodas tikai gadu simteņu lēniem iespaidiem.

3. Laiks.

Kā sociālo, tā bioloģisko problēmu ziņā viens no visspēcīgākajiem faktoriem ir laiks. Laiks ir vienīgais īstais radītājs un vienīgais varens iznīcinātājs. Laiks no smiltīm kalnus sacēlis un ģeoloģisko laikmetu sīko šūniņu pārvērtis par pašapzinīgo, vareno cilvēku. Gadu simteņos ikviena parādība pilnīgi pārvēršas. Ir taisnība tiem, kas saka, ka skudra varētu nolīdzināt Monblanu, ja vien viņai ļautu laiku. Ja kādai būtnei būtu iespējams iegūt maģisku spēku un grozīt laiku, kā viņai patīk, šī būtne tad būtu visvarena, kādas spējas ticīgie piešķir vienīgi Dievam.

Aprobežosimies tikai ar laika iespaidiem attiecībā uz pūļa ieskatu rašanos. Šai ziņā iespaids ir ļoti liels, viņam padodas tādi milzu spēki kā rases, jo arī tās bez laika nespētu rasties un nodibināties. Laiks sekmē ticējumu rašanos, attīstību un iznīcināšanu;

* Bijušā konventa locekļa Furkruā referātā, ko citē Tēns, tai ziņā ļoti noteikti sacīts: »Visur svēta svētdienu un apmeklē baznīcas, kas rāda, ka franču tauta grib atgriezties pie seniem ieradumiem, un tagad nav īstais laiks pretoties šim nācijas tieksmēm... Ļaužu lielumlielam vairumam vajadzīga reliģija, kults, garīdznieki. Dažu mūsaiņu filozofu kļūda, kas arī mani maldināja, ir tā, ka viņi iedomājās pietiekoši izplatītu izglītību spējīgu iznīcināt reliģiskos aizspriedumus. Bet šie aizspriedumi nelaimīgo ļaužu vairumam ir vienīgais prieks... Tādēļ tautai jāatstāj garīdznieki, viņas altāri un kults.«

laiks tiem dod spēku un varu, bet laiks arī atņem kā spēku, tā varu. Laiks ļauj nobriest pūļa ieskatiem un ticējumiem, vismaz viņš sagatavo zemi, kur tiem izveidoties. Tādēļ dažas idejas var piepildīties tikai zināmos laikmetos, jo neviena ideja nerodas un neattīstās pēkšņi un nejauši, viņu saknes var sameklēt ļoti tālā pagātnē. Ja šīs idejas piedzīvo savu rītausmu, tas nozīmē, ka laiks viņas jau sagatavojis, un šo ideju rašanās kļūst saprotama tikai, raugoties pagātnē. Idejas ir pagātnes meitas un nākotnes mātes, bet vienmēr – laika verdzenes!

Tā tad īstais mūsu valdnieks ir laiks, un mums tikai vajag ļaut viņam darboties, – tad piedzīvosim visas gaidītās pārmaiņas. Patlaban esam nemiera pilni, vērojot pūļa bargās pretenzijas, un visus apvērsumus, izpostīšanas dziņas, kā šo pretenziju izpaudumu. Bet laiks gan parūpēsies, lai atkal nodibinātos līdzsvars. »Neviena iekārta nav radusies vienā dienā,« saka Lavoss. »Politiskas un sociālas organizācijas rodas gadu simteņos. Feodālisms ilgu gadu simteņus pastāvēja kā neorganizēta un haotiska parādība, un tikai tad izveidojās feodālisma iekārta. Arī absolūtā monarhija pastāvēja vairākus gadu simteņus, līdz tika nodibināta pareiza valdības kārtība, – un visos pārejas laikmetos vienmēr notikušas lielas jukas.«

4. Politiskās un sociālās iestādes.

Vēl tagad diezgan izplatīta ideja, ka iestādes varot labot sabiedrības nepilnības un trūkumus, ka tautu progress esot iestāžu un valdības iekārtas uzlabošanas sekas, un sociālās pārmaiņas varot panākt ar dekrētiem. Franču revolūcija dibinājās tieši uz šo ideju, tāpat arī mūslaiku sociālās teorijas.

Diezgan ilgais pieredzējumu laiks tomēr nav spējis šos bīstamos maldus izgaisināt, velti pūlējušies vēsturnieki un filozofi pierādīt, cik šādas idejas nedibinātas. Taču viņiem nemaz nebūtu grūti pierādīt, ka visas iestādes ir ideju, jūtu un tikumu izpaudums, bet šīs idejas, jūtas un tikumus nav iespējams pārvei-

dot ar likumu pārmaiņām. Ne jau tauta pati izrauga savas iestādes, gluži tāpat kā cilvēks nevar pats izraudzīt acu un matu krāsu. Iestādes un valdības iekārta ir rases produkts, – ne iestādes rada laikmetus, bet laikmeti veido iestādes. Tautas netiek valdītas saskaņā ar viņu raksturu. Tikai veselos gadu simteņos var attīstīties politiska iekārta, tāpat arī iekārta pārmainīt iespējams tikai gadu simteņos. Iestādes pašas nevar būt ne labas, ne sliktas; un tās iestādes, kas kādai tautai ir labas zināmā laikā, var būt pavisam nederīgas citā laikā. Un tauta pati nespēj iestādes mainīt; varmācīgās revolūcijās tā var tikai mainīt iestāžu nosaukumus, bet savā būtībā tās paliek kādas bijušas. Taču nosaukumam nav nekādas nozīmes, tas ir tikai kā etiķete, kurai vēsturnieks, pētīdams pašu parādību būtību, nepievērsīs sevišķu vērību. Piemēram, visdemokrātiskākā valsts pasaulē, Anglija*, arvien vēl savā formā ir monarhija, bet spāņu-amerikāņu republikās valda vissmagākais despotisms, kaut tur ir republikāniska valsts iekārta. Tautu likteņus nosaka viņu raksturs, bet ne valdības formas.

Tā tad rūpīga konstitūciju sacerēšana ir tikai pavisam nevajadzīga un nederīga vingrināšanās retorikā, jo laiks un tautas vajadzības gan pašas parūpēsies par visnoderīgāko konstitūciju, ja tikai ļausim šiem diviem faktoriem izšķirt šo lietu. Tieši tā ir darījuši anglosakši, kā mums liecina ievērojamais angļu vēsturnieks Makolejs, kura vārdus par šo jautājumu vajadzētu iemācīties no galvas ikvienam politiķim. Makolejs pierādīja, cik daudz laba darījuši likumi, kas no tīrā prāta viedokļa varētu likties kā visādu bezjēdzību un pretrunu sakopojums. Tālāk viņš dažādas konstitūcijas, kas iznākušas latīņu tautu nemieru laikā Eiropā un Amerikā, salīdzina ar Anglijas konstitūciju, un

To atzīst pat vismodernākie Amerikas republikāņi. Amerikāņu žurnāls »Forum« tai ziņā bija izteicis ļoti kategorisku spriedumu: »Pašiem niknākajiem aristokrātijas ienaidniekiem nekad nevajag aizmirst, ka Anglija ir visdemokrātiskākā valsts visā pasaulē, kur visvairāk tiek cienītas personības tiesības, kur atsevišķam cilvēkam piešķirtas vislielākās, visplašākās brīvības.«

saka, ka pēdējā pārveidojusies lēni, pa atsevišķām daļām, tautas vajadzību iespaidā, bet nekad ne spekulatīvu prātojumu ceļā. »Tik daudz nerūpēties par simetriju,« saka Makolejs, »bet vairāk domāt par noderīgumu; nenormālības neizskaust tikai tādēļ vien, ka tās ir nenormālības; neievieš nekā jauna, kamēr nav jūtamas nopietnas neērtības, pie tam jaunievedumus atļaut tikai, cik nepieciešams neērtības sajūtas novēršanai; palīdzot atsevišķā gadījumā, nekad nepārkāpt šī gadījuma robežas, – tie ir noteikumi, ko ievērojuši 250 mūsu parlamenti, sākot no Joana laikiem līdz Viktorijas laikmetam.«

Tikai pētot katras tautas iestādes un likumus, iespējams skaidri saprast, cik lielā mērā tie tikai izteic rases vajadzības, – jau tādēļ vien nevar varmācīgi mainīt ne likumus, ne iestādes. No filozofiskā viedokļa var, piemēram, spriest, vai centralizācija derīga vai nederīga, bet, ja atcerēsimies, ka lielā revolūcija, kas centās iznīcināt visas agrākās iestādes, tomēr bija spiesta šo centralizāciju ne vien atzīt, bet vēl stipri pārspilēt, tad gribot negribot jāatzīst, ka centralizācija ir ļoti nopietna vajadzība, tādēļ tā uzskatāma par vienu no tautas pastāvēšanas noteikumiem; un varam tikai nožēlot, cik aprobežoti ir daži politiskie darbinieki, kas prasa centralizācijas iznīcināšanu. Ja kādas nejaušības dēļ viņiem būtu laimējies savu mērķi panākt, nekavējoties tad sāktos briesmīgs pilsoņu karš, bet tas tomēr beigtos ar centralizācijas atjaunošanu, tikai vēl stiprākā formā kā pirms tam.

No visa sacītā mums jānāk pie slēdziena, ka ar iestāžu varu nav iespējams iespaidot pūļa dvēseli. Ja redzam, ka dažas zemes ar demokrātisku iekārtu, piemēram, Ziemeļu Amerikas Savienotās Valstis sasniegušas augstu labklājību, bet citās, kur tāda pati iekārta, piemēram, spāņu-amerikāņu republikās, – valda visnožēlojamākā anarhija, tomēr iestādes nav radījušas ne vienu labklājību, ne otru anarhiju un panīkumu. Tautas valda viņu raksturu īpašības, un iestādes, kas pavisam noteikti neatbilst rases raksturam, ir tikai aizgūti apģērbi, ko var kādu laiku valkāt. Protams, ir izcēlušās vētrains revolūcijas un asiņaini

kari, – un izcelsies vēl, – lai tiktu pie jaunām iestādēm, kurām piešķir pārdabiskas spējas ļaudis darīt laimīgus, kā svēto relikvijām. Zināmā mērā gan varētu sacīt, ka iestādes atstāj iespaidu uz pūļa dvēseli, jo pūlis taču dumpojas, saceļas, bet īstenībā šiem dumpjiem nav sakara ar iestādēm, jo viņām pašām par sevi nav nekāda spēka, vienalga – vai paliks vecās vai arī radīs jaunas. Uz pūli iespaidu atstāj tikai ilūzijas, sevišķi daži vārdi, īpaši tādi, kas saturā izplūduši, bet spēcīgi skan. Drīz mēs redzēsīm, cik liels viņu apbrīnojamais iespaids uz pūli.

5. Izglītība un audzināšana.

Starp idejām, kurām zināmā laikmetā ir dominējoša nozīme un ievērojams spēks, neskatoties uz viņu iluzoro raksturu un arī uz to, ka tādu ideju nav daudz, tagadējā laikmetā vispirms jāmin sekojoša: izglītība lielā mērā spēj cilvēkus pārveidot, viņa katrā ziņā spēj tos darīt labākus, pat panākt cilvēku vienlīdzību. Daudzreiz atkārtota šī ideja kļuvusi par vienu no nešķobāmiem demokrātijas dogmatiem, un mūsu laikos viņu aizskart vai apšaubīt ir tikpat grūti, kā senāk aizskart baznīcas dogmatus.

Bet šajā ziņā, tāpat kā attiecībā uz daudziem citiem jautājumiem, demokrātiskās idejas nokļuvušas pilnīgā nesaskaņā ar psiholoģijas un pieredzes datiem. Daudzi ievērojami filozofi, piemēram, Herberts Spensers, bez kādām pūlēm pierādījuši, ka izglītība cilvēku nepadara ne tikumiskāku, ne laimīgāku, un nemaina ne viņa instinktus, ne iedzimtās dziņas, bet dažreiz pat, – ja nepareizi ievirzīta, – rada vairāk ļauna, nekā laba. Statistiķi šo ieskatu apstiprina rādīdami, ka noziedzību skaits audzis tieši pēc tam, kad izglītība, vismaz dažas izglītības nozares kļuvušas vispārīgas. Ādolfs Giljo savā darbā uzsver, ka tagad pret 1000 neizglītotiem noziedzniekiem ir 3000 noziedznieki ar izglītību, un pēdējo 50 gadu laikā noziedznieku skaits uz 100000 iedzīvotājiem audzis no 227 līdz 552, tātad par 133 proc.

Protams, neviens nedomās noliegt, ka pareizi ievirzītai izglītībai var būt ļoti labi praktiski panākumi, ja arī ne tikumības

vairošanās ziņā, tad vismaz attiecībā uz arodniecisko spēju attīstību. Diemžēl latīņu tautas savas izglītības sistēmu dibinājušas uz pavisam maldīgiem principiem, un arvien vēl neatkāpjās no nožēlojamiem maldiem, kaut atskanējuši jau tik slavenu vīru brīdinājumi kā, piemēram, Brilla, Fistela de Kulanža, Tēna u. c. Kādā citā savā grāmatā es jau aizrādīju, ka mūsu audzināšanas sistēma padara par sabiedrības ienaidniekiem visus, kas šo audzināšanu baudījuši, ka mūsu skolas sagatavo vissliktākā sociālisma piekritējus.

Galvenokārt, tādēļ bīstama ir šī audzināšanas sistēma, – kuru pilnīgi pamatoti sauc par latīņu sistēmu, – ka viņa dibināta uz psiholoģiski pilnīgi maldīgiem principiem, it kā, iekļot galvā skolas grāmatas, attīstītos prāts. Pie tādiem ieskatiem turoties, spiež bērnus iemācīties pēc iespējas vairāk, un, sākot no pamatskolas līdz zinātniskā grāda iegūšanai, jaunieši nekā cita nedara, – tikai kaļ galvā dažādas grāmatas, kaut it nemaz netiek vingrinātas ne viņu spriešanas spējas, ne ierosme, iniciatīva. Visa viņu mācīšanās aprobežota ar to, ka jauniešiem jāklausa un jāatbild no galvas. »Iekalt, ko skolotājs uzdevis,« raksta Žils Simons, kas reiz bijis izglītības ministrs, »no galvas zināt gramatiku un dažādus konspektus, labi krietni to visu vēl un vēlreiz atkārtot, – lūk, amizantā audzināšanas sistēma, kur visi pūliņi ir tikai akla ticēšana skolotāja nemaldībai, kura mūs tikai noniecina un padara nespējīgus, nevarīgus.«

Ja tāda audzināšana būtu nederīga vien, tad varētu tikai nožēlot nelaimīgos bērnus, kuriem māca Klotarija dēlu ģeoloģiju, Nevstrijas un Avstrozijas cīņu vēsturi vai arī zooloģijas klasifikācijas; tomēr pamatskolā vajadzētu mācīt kaut ko derīgu, vajadzīgu. Bet tāda audzināšanas sistēma ir visai bīstama: visiem skolas beigušiem jauniešiem tā iedveš riebumu pret viņu sabiedrisko stāvokli, un zemnieka dēls vairs negrib palikt par zemnieku, sīkpilsonis sava dēla karjeru iedomājas tikai valsts amatu dabūšanā. Skolā nesagatavo bērnus dzīvei, bet vienīgi sa-

biedrisku amatu izpildīšanai, kur var gūt sekmes arī bez ierosmes spējām, bez patstāvīgas darbības. Tāda audzināšanas sistēma sociālo pakāpju lejā rada veselus proletāriešu barus, kas kurn un nemierā ar savu likteni, ik brīdi gribētu sacelties, dumpoties; bet virsotnē – vieglprātīgu, skeptisku un lētticīgu buržuāziju, kas dreb mānticīgā uzticībā un bijībā pret valsts vareno spēku, kaut visu laiku nemierīgi kurn, savas pašas kļūdas pārmezdama valdībai, bet pati it nekā nespēj bez valdības palīdzības.

Valsts, kuras iestādes vada visi šie diplomētie kungi, var izlietot tikai nedaudzus no viņiem, bet visiem citiem jāpaliek bez kāda darba. Tātad vienu daļu valsts uztur, bet otra daļa kļūst par viņas ienaidniekiem. Ārkārtīgi daudzi pilsoņi, ar diplomiem kabatās ilgojas pēc oficiāliem amatiem, un katram, visniecīgākajam oficiālajam amatam, sarodas tūkstošiem kandidātu, bet dažs labs lieltirgotājs nevar dabūt aģentu, kas būtu spējīgs izpildīt firmas pilnvarnieka pienākumus kolonijās. Vienā pašā Sēnas departamentā ir 20000 skolotāji un skolotājas bez darba, jo amatus un lauku darbu tie nicina un tādēļ lūdz valsti, lai dod ek-sistences līdzekļus. Bet izredzēto skaits allaž ir ļoti niecīgs, un neapmierināto pulki tādēļ aug. Šie neapmierinātie ar mieru piedalīties kurā katrā dumpī, lai kādi būtu dumpja mērķi un viņa vadoņi. Tādu zināšanu iegūšana, kuras nav iespējams izlietot praktiskā dzīvē, ir visdrošākais līdzeklis, lai cilvēku padarītu par mūžīgu nemiernieku*.

Acīmredzot atgriezties jau ir par vēlu. Tikai piedzīvojumi, šis

* Tāda parādība nav raksturīga latīņu zemēm vien. To pašu redzam arī Ķīnā, kur tāpat valda solīda mandarīnu hierarhija, kur mandarīna grāds, tāpat kā pie mums, iegūstams konkursā, pie tam pārbaudījumā vairāk nekā nav jāzina, tikai no galvas jācītē biezās mācību grāmatas. Izglītoto ļaužu armija, kam nav nekāda darba, patlaban Ķīnā ir īsta tautas nelaime. Gluži tas pats arī Indijā, kad angļi tur ierīkoja skolas nevis audzināšanai, kā pašā Anglijā, bet iedzimto mācīšanai, tādēļ Indijā radusies īpaša mācīto šķira, Babu, kuras piederīgiem nav darba, un viņi kļūst par Anglijas valdības niknākajiem ienaidniekiem. Un pie visiem Babu, vai viņiem darbs ir vai nav, novērojama morālisko īpašību pagrimšana. To atzīst visi autori, kas pazīst Indijas apstākļus; es par to plašāk runāju savā grāmatā »Les Civilisations de l'Inde«.

vispēdējais tautu audzinātājs, mums rādīs mūsu kļūdas, un tikai piedzīvojumi mūs pārliecinās, ka nepieciešami vajag mainīt nederīgās, sliktās skolas grāmatas, vajag atcelt nožēlojamus konkursus un iesākt praktiskai dzīvei derīgu audzināšanu, kas mūsu jaunatni vedīs atpakaļ pie tīrumiem, darbnīcām, koloniāliem uzņēmumiem, no kā tagad visi vairās, cik spēdami.

Praktiskai dzīvei derīgā audzināšana, pēc kuras tagad sauc visi izglītotākie ļaudis, reiz mūsu zemē pastāvēja; bet tautas, kas valda pasauli ar savu gribu, ierosmes spējām un uzņēmības garu, pratušas šo patiesās audzināšanas sistēmu saudzēt un neiznīcināt. Lielais domātājs Tēns savā ievērojamajā darbā skaidri pierādījis, ka mūsu agrākā audzināšanas sistēma bijusi gandrīz tāda pati, kāda Anglijā un Amerikā pastāv vēl tagad. Pēc latīņu un anglosakšu audzināšanas sistēmu lieliskā salīdzinājuma Tēns nepārprotami aizrāda, kādas ir vienas un kādas – otras sistēmas sekas.

Varbūt, visļaunākajā gadījumā, varētu paciest visus mūsu klasiskās audzināšanas trūkumus, – kaut arī rastos neapmierinātu ļaužu pulki, kam nav nekāda darba, – ja milzīgā zināšanu daudzuma pavirša galvā iekalšana, patiesi, spētu pacelt tautas garīgās spējas. Bet diemžēl tā nav! Dzīvē panākumus nodrošina sapratne, piedzīvojumi, ierosme un raksturs, bet sliktās skolas grāmatas to nespēj dot. Pat labas grāmatas – vārdnīcas ir ļoti derīgas dažādu datu iegūšanai, bet nav nekādas jēgas savu galvu piebāzt un tur glabāt garus citātus no šīm vārdnīcām!

Cik prāta attīstības ziņā praktiskai dzīvei derīgā audzināšana ir vērtīgāka par klasisko, to Tēns izteic šādiem vārdiem:

»Idejas rodas tikai savā normālā un dabīgā apkārtnē. Šo ideju dīgšanu veicina bezgala daudzi iespaidi, ko jauneklis ik dienas rod darbnīcā, tīrumā, tiesā, slimnīcā, pie saviem darbarīkiem, materiāliem, pie operāciju galda, klientu klātbūtnē, darbā, – vienalga, vai tas būtu labi izdevies vai sabojāts, vai viņš dotu peļņu vai zaudējumus. Visi šie sīkie gadījumi, ko uztvērusi acs, auss, rokas un pat oža, neviļus palikuši atmiņā un nema-

not pārveidojušies, cilvēka prātā pamazām organizējas, lai agri vai vēlu iedvestu viņam jaunas iespējas, – lielāku vienkāršību, taupību, uzlabojumus vai izgudrojumus. Jaunam francūzim nav iespējams tikt pie šīs vērtīgās pieredzes, jo viņam nav nekādas sakarības ar nepieciešamiem un drīz vien aptveramiem elementiem, pie tam tāda iespēja viņam laupīta visraženākajos dzīves gados. Septiņus vai astoņus gadus no vietas viņš ieslēgts skolā, tālu prom no tiešas pieredzes un personīgiem piedzīvojumiem, kur viņš gūtu noteiktu un dziļu sajēgu par lietām, par cilvēkiem un par to, kā pret viņiem izturēties.«

»...Vismaz deviņi no desmit jauniešiem pilnīgi pazaudējuši savu laiku un velti izšķieduši enerģiju vairākus gadus no vietas, pie tam jauniešiem vissvarīgākajā periodā, kad izšķiras viņu dzīve. Vispirms atskaitiet nost pusi vai trīs ceturtdaļas no tiem, kuriem jāiztur pārbaudījumi, t. i., no atstumtiem; atskaitiet pusi vai trīs ceturtdaļas arī no izredzētiem, kas dabūjuši zinātniskus grādus, apliecības, diplomus, t. i., no pārpūlētiem. No viņiem prasīts pārmērīgi daudz, viņus spieda sēdēt krēslā vai stāvēt pie kartes, un veselas divas stundas ievērojamu zinātnieku klātbūtnē tiem vajadzēja būt visas cilvēces zināšanu dzīvai enciklopēdijai. Patiesi, tai dienā veselas divas stundas viņi arī bija tādas enciklopēdijas vai kas līdzīgs, bet pēc viena mēneša neviens no viņiem nespētu vēlreiz izturēt to pašu pārbaudījumu. Iegūtās zināšanas, – pārlietu dažādas un bezgala smagas, – neatvairāmi izzūd no atmiņas, bet jaunas klāt nerodas. Viņu intelektuālās spējas sašķobītas, auglīgā sula izsīkusī; mūsu priekšā pilnīgi sagatavots cilvēks, bet ļoti bieži arī jau pilnīgi nobeigts. Ierīkojies, apprecējies un padevies nenovēršamiem dzīves apstākļiem, viņš nekad netiek ārā no vienas un tās pašas apkārtnes, un pamazām tas ieslēdzas sava darba šaurā lokā, savus pienākumus izpildīdams korekti, bet par citu arī vairs neinteresēdamies it nemaz. Tāds ir caurmēra produkts, un, protams, izdevumi par viņu nesaskan ar ienākumiem, ko viņš spēj sniegt, līdzsvara viņā nav. Anglijā un Amerikā un kādreiz, līdz 1799. gadam, arī Fran-

cijā, turas pie gluži pretējas metodes, un produkts vai nu attaisno izdevumus vai arī dod noteiktu peļņu.

Un ievērojamais psihologs tad rāda, kāda starpība ir starp mūsu un anglosakšu audzināšanas sistēmām. Anglosakšiem nav tik bezgala daudz speciālu skolu kā pie mums; viņi nemācās no grāmatām, bet no pašiem priekšmetiem. Inženieris mācās tieši darbnīcā, ne skolā, un tādēļ ikviens var iegūt zināšanas, kas saskan ar viņa gara spējām, – viņš var palikt par vienkāršu strādnieku, kļūt par meistaru, ja nespēj tikt tālāk, vai arī par inženieri, ja ir apdāvināts un centīgs. Bez šaubām, tāda metode ir daudz demokrātiskāka un sabiedrībai daudz derīgāka nekā latīņu sistēma, kas visus cilvēka panākumus padara atkarīgus no pārbaudījuma 18 vai 20 gadu vecumā, un kurš ilgst tikai pāris stundas.

»Slimnīcās, raktuvēs, fabrikās, pie arhitekta, advokāta – mācekļi, iestājies bērna gadus, beidz visu mācību kursu un praktiskos darbus gandrīz tāpat, kā pie mums mācās klerks birojā vai gleznotājs darbnīcā. Pirms tam viņš jau varēja beigt kādu vispārēju mācību kursu, kuram tad pievienojas jaunie pieredzējumi. Pie tam allaž mēdz būt dažādi tehniski kursi, kur brīvlaikā mācīties, lai varētu stingri sistematizēt savus ikdienas pieredzējumus. Tādai kārtībai pastāvēt, mācekļa praktiskās spējas pavairojas un attīstās pašas no sevis, saskaņā ar ikviena dabas dotām dāvanām un ar viņa nākošās darbības vajadzībām, saskaņā ar speciālo nozari, kurai viņš grib nodoties. Tātad Anglijā un Amerikā jaunieši drīz vien var no savām spējām gūt praktisku labumu. Ja vien viņa prāts ir modrs, ja raksturs ir bez acīmredzamiem defektiem, tad 25 gadu vecumā viņš jau var būt ne vien derīgs izpildītājs, bet pats uzņēmējs, ne vien mašīna, ko otrs vada, bet pats vadītājs. Bet Francijā, kur pastāv gluži pretēja sistēma, un kura ar katru nākošo paaudzi top ķīniskāka, zaudēto spēku kopsumma ir ļoti liela.«

Un par dzīves un latīņu audzināšanas sistēmas arvien pieaugošo nesaskanību lielais filozofs nāk pie šāda slēdziena:

»Visās trijās audzināšanas stadijās, – bērna, zēna un jaunekļa gados, – teorētiskā un skolas mācību pasniegšana ar grāmatām kļuvusi ilgāka un apgrūtinošāka daudzo pārbaudījumu, diplomu un apliecību dabūšanas dēļ, – un tikai šo pēdējo iemeslu dēļ. Šos apgrūtinošos skolas darba apstākļus radījusi pret dabīgā un pret sociālā režīma ļaunāko mācības veidu lietošana, praktiskas nodarbošanās pārmērīgi ilga aizkavēšana, internātu, mākslīgu vingrinājumu sistēma un mehāniska galvas piebāšana nevajadzīgām zināšanām, skolniekus pārpūlējot, pie tam nemaz nedomājot par viņu nākošo dzīvi un pienākumiem, kad skolnieki būs pieauguši cilvēki. Ar vārdu sakot, šī audzināšanas sistēma nerēķinās ne ar reālo dzīvi, kurā jauneklim būs jādodas, ne sabiedrisko apkārtni, kurai viņam vajadzēs pieskaņoties, ne ar dzīves sadursmēm, kurām jaunekli jau laikus vajag labi sagatavot, nodrošināt un apbruņot, jo citādi viņš nespēs ne aizsargāties, ne pastāvēt. Mūsu skolas saviem audzēkņiem to nesniedz, kaut tieši tas viņiem visvairāk nepieciešams, mūsu skolas neizveido un nenostiprina audzēkņu veselo prātu, gribu un nervus, bet gluži otrādi, skola tieši atņem dzīves cīņai nepieciešamās spējas un īpašības. Un tādēļ dzīvē pirmos patstāvīgos soļus sperot, sākot savu praktisko darbību, jaunekļi piedzīvo dažu labu nepatīkamu zaudējumu, kas viņu sarūgtina un apvaino, un ļoti bieži uz visu mūžu sakropļo jaunekļa dabu, jo pirmie sarūgtinājumi un apvainojumi tik drīz neaizmirstas. Tas ir smags un bīstams pārbaudījums; var ciest intelektuālā un ētiskā līdzsvara noturēšana un var arī gadīties, ka šis līdzsvars zūd uz visiem laikiem. Vilšanās tad ir pavisam pēkšņa, negaidīta, un tā ir liela, galīga; maldīšanās pārāk dziļa, un tādēļ par daudz dziļi sajūstas visas nepatīkšanas.«*

Runādami par šiem audzināšanas jautājumiem, mēs nebūt nenovēršamies no pūļa psiholoģijas apcerēšanas. Lai saprastu

* Taine – Le Regime Moderne, II, 1894. Tās bijušas apmēram pēdējās Tēna rakstītās lapas, un viņas spīdoši izteic lielā filozofa ilgos pieredzējumus. Bet diemžēl tie mūsu universitātes profesori, kas nekad nav bijuši ārzemēs, man šķiet,

pūļa dvēselē iemītošās idejas un ticējumus, kas jau rīt var izplaukt pilnos ziedos, ir jāzina, kā radušās šīs idejas un ticējumi. No katrā zemē pastāvošās audzināšanas sistēmas varam noskārst, kāds liktenis sagaidāms šai zemei. Un audzināšanas sistēma, kas pastāv mūsu paaudzes laikā, šai ziņā apstiprina visdrūmākos paredzējumus. Izglītība un audzināšana zināmā mērā pūļa dvēseli var darīt labāku vai ļaunāku. Es sajūtu nepieciešamību aizrādīt, kādu iesaīdu šai ziņā atstāj mūsu audzināšanas sistēma, un kā vienaldzīgo un neitrālo indivīdu masas pamazām pārvērstas par milzīgu neapmierinātu ļaužu armiju, kas viegli padosies dažādu utopistu iesaīdiem. Tieši mūsu skolās kaldīna latīņu tautu bojā eju.

pavisam nav sapratuši filozofa vārdus. Audzināšana ir vienīgais mūsu rokās dotais ierocis, ar ko varam atstāt kaut nelielu iesaīdu uz tautas dvēseli. Un skumji paliek domājot, ka Francijā nav gandrīz neviena, kas spētu saprast, cik mūsu audzināšanas sistēma ir bīstama tautas panīkšanas sekmētāja, cik maz viņa mūsu jauniešus ceļ augšup, bet tikai samaitā un pazemo tos.

Ir ļoti pamācoši šos Tēna vārdus salīdzināt ar Amerikas audzināšanas sistēmas novērojumiem, kādus sniedz Pols Buržē savā teīcamā grāmatā »Outre-Mer«. Arī viņš atzīst, ka mūsu audzināšanas sistēma rada tikai aprobežotus mīetpilsoņus, bez ierosmes spējām un gribas, vai arī anarhistus, – »divus tipus, abus vienādi bīstamus, – civilizēto cilvēku, kas bez panākumiem maldās bezspēka seklumā vai arī aizraujas iznīcināšanas neprātā«. Un autors sniedz ievēribas cienīgus salīdzinājumus starp franču licejiem, šīm deģenerācijas fabrikām un Amerikas skolām, kas lieliski prot cilvēku sagatavot dzīvei. Te skaidri redzams, kādi bezdibeņi vērti starp tautām, kas patiesi demokrātiskas un tādām, kam demokrātiskās idejas ir tikai vārdos ne domās.

OTRĀ NODAĻA

PŪĻA IESKATU TIEŠIE FAKTORI

1. Iedomu tēli, vārdi un formulas. Vārdu un formulu maģiskais spēks. Vārdu milzīgo iespaidu rada viņu uzburtie iedomu tēli nevis pašu vārdu reālā nozīme. Vārda novecošana. Vārdu jēdzienu dažādība atkarībā no rasu piederības. Vārda »demokrātija« dažādā nozīme Eiropā un Amerikā.

2. Ilūzijas. Viņu nozīme. Ilūzijas ir visu civilizāciju pamatā. Ilūziju sociālā nepieciešamība. Pūlis ilūzijas vienmēr vairāk mīl kā patiesību.

3. Eksperiments un piedzīvojums. Tikai eksperiments un piedzīvojums var pūļa dvēselē nostiprināt nepieciešamās patiesības un izskaust ilūzijas, kas kļuvušas bīstamas. Cik dārgi jāsamaksā par piedzīvojumiem, lai pūli pārlicinātu.

4. Saprātne. Cik necīgs viņas iespaids uz pūli. Pūli var iespaidot tikai skarot viņa neapzinīgās jūtas. Loģikas loma vēsturē. Neticamu notikumu slepenie cēloņi.

Iepriekšējā nodaļā iztirzājām attālos un sagatavojošos faktorus, kas pūli attīsta īpašu uztveri, kura rada zināmas pūļa jūtas un idejas. Tagad pāriesim pie faktoriem, kas atstāj uz pūli tiešu ie-

spaidu. Nākošajā nodaļā redzēsim, kā šie faktori jāizlieto, lai viņi panāktu savu iespaidu.

Grāmatas pirmajā nodaļā iztīrājām pūļa jūtas, idejas un spriešanas spējas, un varam nākt pie vispārēja slēdziena, kādā veidā iespaidojama pūļa dvēsele. Mēs jau zinām, kas valdzina pūļa fantāziju, cik liels un infektīvs ir iedvesmas spēks, sevišķi, ja iedvesma parādās iedomu tēlos; bet iedvesmojumu izcelšanās ir ļoti dažāda, tādēļ arī faktori, kas spēj iespaidot pūļa dvēseli, var būt ļoti dažādi: tāpat šos faktoros vajag atsevišķi iztīrāt, un šāds darbs nebūs veltīgs. Pūlis ir mazliet līdzīgs antīko teiku sfinksām: vai nu atmini sfinksu psiholoģijas mīklu vai nekurnot padoties pūļa mēmam iespaidam.

1. Iedomu tēli, vārdi un formulas.

Iztīrādami pūļa fantāziju, redzējām, ka viņu ļoti viegli iespaidot, sevišķi ar iedomu tēliem. Ne vienmēr mums tādi iedomu tēli var gadīties, bet tos iespējams radīt, saprātīgi lietojot dažādus vārdus un formulas. Ar veiklu prasmi radītas formulas, patiesi, gūst maģisku spēku, kādu tām senos laikos piešķīra maģijas adepti. Formulas var sacelt veselas vētras pūļa dvēselē, bet arī tās nomierināt. No to cilvēku kauliem vien, kas krituši par upuri vārdiem un formulām, varētu uzcelt daudz augstāku par Heopsa piramīdu.

Vārdu milzīgo iespaidu rada viņu uzburtie iedomu tēli, nevis pašu vārdu reālā nozīme. Daudzreiz pavisam izplūduši, nenoteikti vārdi uz pūli atstāj vislielāko iespaidu. Piemēram, vārdi: demokrātija, sociālisms, vienlīdzība, brīvība utt. ir tik nenoteikti, ka pat biezos sējumos neizdodas daudz maz noskaidrot viņu jēgu. Un tomēr tiem ir maģisks spēks, it kā viņos slēptos visu problēmu atrisinājums. Šie vārdi sintezē dažādos neapzinīgos centienus un cerības ar viņu realizējumu.

Pret dažiem vārdiem un zināmām formulām nespēj cīņu izturēt ne sapratne, ne pārliecības spēks. Pūļa priekšā tādus vār-

dus izrunā ar godbijīgu pazemību, – un tūdaļ visu sejās redzama dziļa cienība, galvas noliecas. Daudzi skatās uz šiem vārdiem kā uz pārdabiskiem spēkiem. Tie dvēselē modina brīnišķas, grandiozas ainas, kas tītas miglainā mistikā, – un viņu noslēpumainā varenība aug vēl lielāka. Vārdi ir kā dievišķas, mistiskas būtnes, kam ticīgie tuvojas ar godbijīgu drebēšanu.

Vārdu un formulu uzburtie iedomu tēli, neatkarīgi no vārdu jēgas, ir dažādi katrai tautai un katram laikam, tie mainās, kaut pašas formulas nemainās. Ar dažiem vārdiem zināmu laiku vienmēr saista noteikti, šo vārdu uzburti, iedomu tēli, vārdam tādā gadījumā ir acinošas taures nozīme, kurai atskanot parādās tēls.

Ne visi vārdi un formulas spēj uzburt iedomu tēlus. Ir vārdi, kas senāk gan to spēja, bet tad novecojuši un vairs nespēj rosināt ļaužu prātus. Tie pārvēršas par tukšām skaņām, kas derīgas vienīgi tai ziņā, ka tukšo vārdu izrunātāji atsavināti no diezgan grūtā pienākuma – domāt. Ja jaunībā esam iemācījušies dažus tādus vārdus un formulas, tad varam diezgan mierīgi nodzīvot mūžu, netirdot savas smadzenes ar domāšanu.

Zināmas, noteiktas valodas vārdi pārmainās ļoti lēni, tikai gadu simteņos, bet vienmēr mainās vārdu jēga un viņu uzburtie iedomu tēli. Un tādēļ dažas valodas, sevišķi izzudušu tautu valodas, izteicienus noteikti pārtulkot nemaz nav iespējams. Patiesi, ko mēs, piemēram, darām, latīņu, grieķu vai sanskrita vārda vietā likdami franču vārdu vai arī gribēdami saprast pirms diviem vai trim gadu simteņiem mūsu mātes valodā sarakstītu grāmatu? Gluži vienkārši, – jēdzienu un tēlu vietā, kas rases dvēselē radušies senlaiku iespaidos, kad tautas dzīves apstākļi bija pavisam citādi, liekam mūslaiku dzīvē radušos tēlus un idejas. Ja revolūcijas laika ļaudis atdarināja senos grieķus un romiešus, vai gan viņi senlaiku vārdiem nepiešķīra jēgu, kādas tiem nekad nebija? Piemēram, kāda var būt seno grieķu iestāžu līdzība iestādēm, kam arī tagad tie paši grieķu nosaukumi? Vai republika toreiz nebija aristokrātiska savā būtībā, vai tā nebija

mazu despotu sapulce, kur sprieda, kā vergu pūli turēt vislielākajā paklausībā un pazemībā? To laiku komunālās aristokrātijas dibinājās uz verdzību, bez kuras nevarētu pastāvēt nevienu brīdi.

Un vai vārdam »brīvība« toreiz varētu būt tas pats saturs kā tagad, jo toreiz neviens nesapņoja par brīvas domāšanas iespēju, un vislielākais, visretākais noziegums bija spriest par dieviem, par valsts likumiem un ieradumiem? Vārds »tēvija« atēnieša vai spartieša dvēselē bija tikai Atēnu un Spartas, nevis visas Grieķijas kults, jo Grieķijā bija vairākas pilsētas, kas vienmēr sacentās un karoja. Kāds saturs tam pašam vārdam »tēvija« varēja būt senajā Gallijā, kur dzīvoja savā starpā karojošas ciltis, dažādas kā rases piederības, tā valodas un reliģijas ziņā, kādēļ Cēzars tās viegli iekaroja, jo allaž dabūja dažas Gallijas ciltis savā pusē kā sabiedrotos? Tikai Roma galliešiem deva tēviju, kad nodibinājās politiska un reliģiska vienība. Nemaz neraugoties tik tālā pagātnē, bet atceroties apstākļus tikai pirms diviem gadu simteņiem, redzam, ka vārdu »tēvija« saprata pavisam citādi nekā tagad; piemēram, franču aristokrāti, starp viņiem lielais Kondē, noslēdza sabiedrību ar ārzemniekiem paši pret savu karali. Un vai arī emigranti šo vārdu nesaprata citādi domādami ka, ejot cīņā pret Franciju, tie izpilda sava goda pienākumu? No sava viedokļa viņi, bez šaubām, pildīja šo pienākumu, jo pēc feodālo laiku likumiem vasalis nav saistīts pie zemes, bet tikai pie sava valdnieka, tātad – kur valdnieks, tur īstā dzimtene.

Tā mainījies ļoti daudz vārdu saturs, un grūti tagad izdibināt, kāds tas bijis pašā sākumā. Ir pareizas domas, ka ļoti daudz jāizlasa, lai varētu daudz maz saprast, ko mūsu senči domāja, lietojami vārdus – karalis un karaļa dzimta. Ko gan lai sakām par daudz sarežģītākiem vārdiem?

Tātad vārdu nozīme ir mainīga, nepastāvīga, tā katram laikmetam un katrai tautai sava. Ja ar vārdiem gribam atstāt iespaidu

uz pūli, vispirms mums jāzina, ko šie vārdi nozīmē tieši tajā laikā, bet nevis, ko viņi reiz nozīmējuši vai arī kāda tam nozīme citas garīgas organizācijas indivīdu apziņā.

Ja pēc dažādiem politiskiem apvērsumiem un reliģisko ticējumu maiņām pūlis sajūt antipātijas pret zināmu vārdu uzburtiem iedomu tēliem, tad īsta valstsvīra pirmais uzdevums ir mainīt vārdus, par sevi saprotams, neaizskarot pašu būtību, kas ļoti cieši saistīta ar tautas iedzimtību, tādēļ nemaināma. Vērigais Tokvils sen jau pamanījis, ka konsulu un impērijas galvenais darbs bijis agrāko iestāžu lielāko daļu nosaukt jaunus vārdos, t. i., mainīt vārdus, kas pūļa fantāzijā nodibinājuši nepatīkamus iedomu tēlus. Tā, piemēram, mainīja nodokļu nosaukumus, kaut savā būtībā nodokļi un nodevas palika joprojām.

Tātad valstsvīru galvenais uzdevums nosaukt populāros vai neitrālos vārdos lietas un parādības, kuru agrākos nosaukumus pūlis vairs necieš. Vārdu varenais iespaids ir tik liels, ka vajag tikai izdomāt smalku nosaukumu visriebīgākai lietai, un pūlis tai nepretosies. Ir taisnība Tēnam, ka jakobīņi, saukdami pēc brīvības un brālības, – toreiz ļoti populāriem vārdiem, varēja »nodibināt Dagomejas cienīgu despotismu, ieviest inkvizīcijas laikiem līdzīgas tiesas un radīt liķu kaudzes kā senajā Meksikā.« Valdnieku, – un arī advokātu, – māksla ir prast pareizi lietot vārdus. Šīs mākslas galvenā grūtība ir tā, ka vienas un tās pašas sabiedrības dažādās sociālās grupās, vieniem un tiem pašiem vārdiem ļoti bieži ir pavisam dažāda nozīme. Acīmredzot zināmos vārdus lieto dažādās sociālās grupās, bet katrā grupā tiem citāda nozīme.

Mēs jau uzsvērām, ka vārdu nozīmes pārmaiņu galvenais faktors ir laiks. Ja šiem faktoriem pievienosim arī rases piederību, tad redzēsīm, ka vienā laikmetā pie vienas civilizācijas, bet dažādām rasēm piederīgas tautas zināmu vārdu saprot ļoti dažādi. Grūti saprast visas atšķirības, ja nav iespējams daudz ceļot, tādēļ par to tuvāk nerunāšu. Tikai aizrādišu, ka vārdiem

dažādās tautās ir dažāda nozīme, sevišķi tiem vārdiem, ko pūlis visvairāk lieto. Piemēram, vārdiem demokrātija un sociālisms, kurus mūsu laikos tik bieži min. Romāņu un anglosakšu tautās šie vārdi saistās ar ļoti dažādiem iedomu tēliem. Latīņu tautās vārds »demokrātija« nozīmē, galvenokārt, indivīda gribas un iniciatīvas padošanos valsts gribai un iniciatīvai. Arvien vairāk un vairāk valstij tiek uzticēts pienākums visu vadīt, centralizēt, monopolizēt, ražot, pie valsts vienmēr vēršas visas partijas, – vienalga, vai tie būtu radikāļi, sociālisti vai monarhisti. Bet Amerikas anglosakšiem tas pats vārds »demokrātija« nozīmē visplašāko gribas un atsevišķa indivīda attīstību, pēc iespējas vairāk samazinot valsts funkcijas, nekur neļaujot tai valdīt, izņemot policiju, armiju un diplomātiskās attiecības; pat tautas izglītību valstij neuztic. Tā viens un tas pats vārds vienā tautā nozīmē gribas un individuālās ierosmes iznīcināšanu, valsts dominēšanu, bet otrā tam pavisam cits saturs, – tieši individuālās gribas un ierosmes ārkārtīga attīstība un valsts funkciju sašaurināšana.

2. Ilūzijas.

Jau sākot no pašas civilizācijas rītausmas pūlis vienmēr dzīvojis ilūzijās. Visvairāk tempļu, pieminekļu un altāru celts tieši ilūziju radītājiem. Senāk valdīja reliģiskās ilūzijas, tad filozofiskās (18. g. s.), un tagad sociālās, bet civilizācijas attīstību vienmēr vadījušas šīs varenās valdnieces. Ilūzijas vārdā celti Kaldejas un Ēģiptes tempļi, viduslaiku reliģiskās ēkas, un to pašu ilūziju vārdā Eiropā pirms simts gadiem notika grandiozs apvērsums. Visos mūsu mākslas, politiskos un sociālos uzskatos nomanāms ilūziju varenais iespaids. Dažreiz cilvēks briesmīgos apvērsumos satriec pīšļos visas ilūzijas, bet vienmēr viņš pats tās atkal ceļ augšā no drupām.

Bez šīm ilūzijām cilvēks nebūtu izkļuvis no pirmatnējā barbarisma, bez viņām tas atkal drīz vien slīgtu tajā atpakaļ. Tās

visas ir tukšas ēnas, mūsu sapņu meitas, bet viņas ir piespiedušas tautas radīt visu to, ko tagad saucam par mākslas slavu un civilizācijas brīnumu.

»Ja muzejos un bibliotēkās iznīcinātu un pret baznīcu akmens grīdām satriektu reliģijas iedvestos mākslas darbus un pieminekļus, kas tad paliktu vēl no cilvēces lielā sapņa? Sniegt cilvēkam cerības un ilūzijas bez kurām viņi nespētu dzīvot, – tas ir dievu, varoņu un dzejnieku aicinājums. Acīmredzot piecdesmit gadus no vietas zinātne centusies šo uzdevumu veikt. Bet zinātne nedrīkst apsolīt vairāk kā spēj, viņa neprot pietiekoši daudz melot, un tādēļ ideālu izslāpušās sirdīs viņa zaudēja uzticību un cieņu,« saka Daniels Lesjērs.

18. gadu simtņa filozofi dedzīgi centās iznīcināt reliģiskās, politiskās un sociālās ilūzijas, kurās dzīvoja mūsu senči. Bet šīs ilūzijas iznīcinājuši, viņi izpostīja arī cerību un svētas bijības avotus. Viņpus satriektiem sapņu tēliem viņi sadūrās ar akliem, slēptiem dabas spēkiem, kas ir nepielūdzami un nežēlīgi pret vārgumu, un nepazīst līdzietības.

Neraugoties uz visu savu progresu, filozofija vēl arvien nav spējusi sniegt pūlim ideālus, kas viņu valdzinātu; bet pūlim vajadzīgas ilūzijas, tādēļ viņš instinktīvi kā tauriņš, kas laižas uz gaismu, tiecas tiem pretim, kas spēj sniegt ilūziju. Tautu evolūcijas galvenais faktors nekad nav bijis – patiesība, bet vienmēr maldi. Sociālisma iespaids mūsu laikos tik liels ir vienīgi tādēļ, ka viņš ir vienīgā dzīvā ilūzija. Neraugoties uz zinātnes pretestību, sociālisms tagadējā laikā noteikti valda kā sociālā ilūzija. Nekad pūlis nav tiecies pēc patiesības; no neapšaubāmības, kas tam nepatīk, viņš novēršas un labāk ļauj maldiem, ja vien tie spēj viņu valdzināt. Kas spēj pūli valdzināt, viegli kļūst par viņa vadoni un pavēlnieku; bet kas cenšas viņu vest pie prāta, vienmēr būs pūļa upuris.

3. Eksperiments un piedzīvojums.

Eksperiments un piedzīvojums ir vienīgais, kas spēj pūļa dvēselē cieši nodibināt kādu patiesību vai arī iznīcināt ilūzijas,

kas kļuvušas pārlietu bīstamas. Bet eksperimentam, piedzīvojumam tad jābūt ļoti plašam un tam jāatkārtojas vairākas reizes. Vienas paaudzes piedzīvojumi otrai parasti nekā laba nedod, tādēļ nav nozīmes atsaukties uz vēstures piemēriem. Šo vēstures piemēru vienīgā nozīme ir tā, ka viņi māca, cik ļoti nepieciešams ikkatrā gadu simtenī atkārtot eksperimentus, lai tie atstātu iespaidu un gaisinātu kaut vienu vienīgu no daudziem maldiem, kas mīt pūļa dvēselē.

Droši vien mūsu gadu simteni nākotnes vēsturnieki pieminēs kā ļoti interesantu eksperimentu laikmetu. Patiesi, tik daudz viņu nav bijis nevienā citā laikmetā!

Bez šaubām, vislielākais no tiem ir Francijas revolūcija. Lai pierādītu, ka nav iespējams sabiedrību pārveidot ar tīrā prāta slēdzieniem, vajadzēja iznīcināt miljoniem cilvēku dzīvības un turēt nemierā Eiropu veselus divdesmit gadus. Lai pierādītu, cik dārgi tautām jāmaksā par Cēzariem, kurus viņas priecīgi sveic, – bija vajadzīgi daudzi postoši pārbaudījumi veselus piecdesmit gadus, un tomēr vēl šī patiesība nav diezgan skaidri pierādīta, kaut eksperiments bija pārāk neapšaubāms. Pirmais no šiem eksperimentiem iznīcināja trīs miljonus cilvēku dzīvības un panāca svešinieku iebrukumu; otrais radīja sabrukumu un kļuva nepieciešama pastāvīgu armiju nodibināšana. Pēc tam gandrīz piedzīvojām arī trešo eksperimentu, un, droši vien, agri vai vēl tas notiks. Lai tautai pierādītu, ka milzīgā vācu armija nav tikai nekaitīga nacionāla gvarde, kā mūs agrāk mācīja, bija vajadzīgs briesmīgs karš, par kuru samaksājām ārkārtīgi dārgi. Tādu piemērus var minēt bezgala daudz.

4. Sapratne.

Runājot par faktoriem, kas spēj atstāt iespaidu uz pūļa dvēseli, sapratni varētu pavisam neminēt, bet mums ir jāaizrāda uz viņas iespaيدا negatīvo raksturu.

Mēs jau sacījām, ka pūli nevar iespaidot ar pārdomātiem spriedumiem, jo viņš spēj uztyert vienīgi elementāras, rupjas

ideju asociācijas. Un tādēļ faktori, kas spēj un prot panākt iespaidu pūlī, vienmēr vērsas pie viņa jūtām, ne pie sapratnes. Loģikas likumiem pūlī nav it nekādu panākumu*. Lai pūlī pārliecinātu, vispirms labi jāpazīst jūtas, kas viņu valdzina, jāizliekas, ka pats jūti tāpat, un tad jāmēģina tās mainīt, ar elementāru asociāciju palīdzību pūļa fantāzijā uzburot valdzinošus iedomu tēlus. Bet vajadzības gadījumā vajag prast arī atkāpties, un – galvenā lieta, – ik brīdi vajag prast vērot, kādas jūtas esi pūlī pamodinājis.

Ar pūlī runājot, runa pastāvīgi jāmaina, atkarībā no iespaida, kādu tā atstāj kurā katrā acumirkļī, – un tādēļ iepriekš pārdomātas, sagatavotas runas gandrīz nekad nespēj gūt panākumus. Tādās runās orators visu laiku seko vienīgi pats savām domām, nevis tam, kādu iespaidu tās atstāj uz klausītājiem, un tādēļ vien jau viņu iespaids allaž būs pavisam niecīgs.

Loģiski domājoši cilvēki, vienmēr raduši operēt ar veselu spriedumu rindu, kas izriet cits no cita, tāpat runā arī, gribēdami pārliecināt pūli, bet pārsteigti brīnās, cik niecīgu iespaidu uz pūli atstājusi loģiska argumentācija. Pamēģiniet ar loģiskiem spriedumiem pārliecināt primitīva prāta cilvēkus, piemēram, mežoņus vai bērņus, tad skaidri redzēsiet, ka tādai argumentācijai nav gandrīz nekādas nozīmes.

Viegli pārliecināties, cik nevarīgas ir primitīvas būtnes

* Kā vajag prast panākt iespaidu pūlī, un cik niecīga tai ziņā ir loģikas nozīme, to skaidri rāda šāds gadījums no Parīzes aplenkšanas laikiem: uz Luvru, kur atradās valdība, veda maršalu V., un saniknotais pūlis viņu apvainoja, ka tas zīmējis apcietinājumus, lai plānu pārdotu prūšiem. Viens no valdības locekļiem, ievērojamais runātājs G. P., gāja pierunāt pūli, kurš prasīja sava gūstekņa nāvi tai pašā brīdī. Varēja domāt, ka orators pūlim pierādīs, cik bezjēdzīgi viņa apvainojumi, jo maršals pats būvējis apcietinājumus, un plānus var pirt ikvienā grāmatu veikalā. Bet runai bija pavisam cits, pārsteidzošs saturs: »Lai notiek: vainīgais saņems sodu,« orators sauca pūlim, pieiedams pie gūstekņa, »viņš tiks sodīts bez žēlastības. Ļaujiet nacionālās aizsardzības valdībai pabeigt jūsu sāktu izmeklēšanu. Tik ilgi mēs ieslodzīsīm gūstekni.« Pūlis tūdaļ palika mierīgs, jo tam šķita, ka viņa prasība izpildīta. Un pēc stundas ceturkšņa maršals varēja mierīgi iet mājā. Bet ja orators sāktu saniknotam pūlim loģiski pierādīt apvainojuma bezjēdzību, maršals būtu gabalos saposīts.

spriešanas spējas, kad tām jāiztur cīņa ar jūtām. Atcerēsimies tikai, cik ilgu gadu simteņus turējās reliģiskā mānīcība, kaut tā neizturēja visvienkāršākos loģikas pārbaudījumus. Vairāk kā divus tūkstošus gadu vislielākie cilvēces ģēniji padevušies mānīcības varai, un tikai mūsu laikos radusies iespēja apstrīdēt viņas neapšaubāmību. Viduslaikos un Renesanses laikmetā bija daudz izglītotu vīru, bet nevienu nevarētu pārliecināt ar loģiskiem spriedumiem, cik bērnišķīga tāda mānīcība, nebūtu iespējams viņos modināt ne vismazākās šaubas par sātana ļauno dabu un par to, ka raganas, burves jāsadedzina sārtā.

Vai nožēlot, ka pūli nekad nevada sapratne? Es to negribētu darīt. Diezin vai sapratnes balss būtu spējusi cilvēci dabūt uz civilizācijas ceļa, diezin vai viņa būtu devusi cilvēcei dedzību un drosmi, kādu tā guva savos sapņos. Bez šaubām, šie sapņi, neapzinīgo spēku radīti, bija nepieciešami. Ikvienas rases garīgā organizācijā mīt likumi, kas virza un vada viņas likteņus; varbūt rase padodas tieši šiem likumiem, visās savās tieksmēs, pat visneprātīgākajās dziņās, klausīdama liktenīgiem instinktiem. Dažreiz mums liekas, ka tautas padodas noslēpumainiem spēkiem, kas zīlei liek izaugt par ozolu un zvaigznēm staigāt savus ceļus.

Tā sīkā daļiņa, ko varam dabūt zināt par šiem spēkiem, mums jāmeklē tautas evolūcijas vispārējā gaitā, ne atsevišķos faktoros, no kuriem kopā veidojas evolūcija. Ja vērosim tikai atsevišķos, savrupos faktus, tad var likties, ka vēstures notikumus rada visneticamākās nejaušības. Vai tas, piemēram, nav neticams fakts, ka dažas arābu bandas, no tuksnešiem nākušas, spēja uzvarēt senās grieķu-romiešu pasaules lielāko daļu un nodibināt vēl varenāku valsti, nekā bija Aleksandra impērija? Vai nav tikpat neticami, ka agrākajā hierarhiskajā Eiropā pavisam nezināms artilērijas virsnieks spēja valdīt par daudzām tautām un karaļiem?

Lai tādēļ saprāts paliek filozofiem, bet neprasisim viņa pārāk

lielu iejaukšanos cilvēku darbībā un rīcībā. Ne sapratne radījusi tādas jūtas kā gods, pašai dziedība, reliģiska ticība, tieksme pēc slavas, tēvijas mīlestība, – ļoti bieži tās radušās tieši pret sapratnes gribu; bet šīs jūtas līdz šim bijušas ikvienas civilizācijas galvenās virzītājas un vadītājas.

TREŠĀ NODAĻA

PŪĻA VADOŅI UN VIŅU PĀRLIECINĀŠANAS VEIDI

1. Pūļa vadoņi. Pūlī esošo indivīdu instinktīvā vajadzība padoties vadonim. Vadoņu psiholoģija. Tikai vadoņi var radīt pūļa ticību un organizāciju. Vadoņu varmācīgais despotisms. Viņu klasifikācija. Gribas nozīme. 2. Vadoņu darbības veidi. Apgalvošana, atkārtošana un infekcija. Šo faktoru relatīvā nozīme. Kā sabiedrības augstākās aprindas inficē zemākos slāņus. Populāri ieskati drīz kļūst par vispārīgiem ieskatiem. 3. Burvīgums. Burvīguma definējums un klasifikācija. Iemantotais un personīgais burvīgums. Dažādi piemēri. Kā zūd burvīgums.

Mēs jau zinām, kāda ir pūļa garīgā organizācija, zinām arī, kādi spēki iespaido pūļa dvēseli. Vēl jāiztirzā, kādā veidā šie spēki darbojas, aizrādot, kas tos var izlietot.

1. Pūļa vadoņi.

Tiklīdz zināms dzīvu būtņu skaits sapulcējas, – vai tas būtu dzīvnieku bars vai ļaužu pūlis, – šis būtnes instinktīvi padodas

sava vadoņa varai. Ļaužu pūlī vadoņa loma ir ļoti liela. Viņa griba ir kodols, ap kuru kristalizējas un apvienojas pūļa ieskati. Viņš ir neviendabīga pūļa organizācijas pamats. Kamēr pūlis nav pienācīgi organizējies, viņš to pārvalda, jo pūlis ir verdzisks bars, kas nespēj iztikt bez sava pavēlnieka.

Parasti vadītājs sākumā pats bijis pūlī līdzī; arī viņš pats ir kādas sugstīvas idejas iespaidots, par kuras pravieti viņš vēlāk kļūst. Šai idejai viņš tik ļoti pieķēries, ka aizmirst visu savu apkārtni, un ikviena citāda doma tam šķiet maldi un aizspriedumi. Tādēļ Robespjērs, Ruso ideju valdzināts, ķērās pat pie inkvizīcijas līdzekļiem, lai sekmētu šo ideju izplatīšanos.

Arvien mēdz būt, ka vadoņi nav domātāji, viņi ir darbības cilvēki. Viņiem nav gaišā, tālredzīgā prāta, jo tāds prāts allaž modina šaubas un pārdomas, kas attur no ātras rīcības. Pa lielākai daļai vadoņi ir nervozi satraukti, kas psihiskās satversmes ziņā ir tuvu ārprātam. Lai ideja, ko viņi aizstāv, un mērķis, pēc kā tie cenšas, būtu cik bezjēdzīgs būdams, viņu pārliecību prāts nespēj satricināt. Niecināšana un vajāšana uz viņiem neatstāj nekādu iespaidu, drīzāk vēl vairāk to satrauc, ierosina. Viņi upurē visu – personīgās intereses, ģimeni. Pašaizsardzības instinkts tik lielā mērā zūd, ka vienīgais algojums, pēc kā tie cenšas, ir – mocekļa slava. Viņu pašu ticības spēks ir tik milzīgs, ka viņu vārdiem ir ārkārtīgs iespaids. Pūlis vienmēr klausīs stipras gribas cilvēkam, kas spēj viņu iespaidot. Pūlī ļaudis zaudē savu gribu un instinktīvi ļaujas tiem, kuru griba vēl nav zudusi.

Nekad nevienai tautai nav trūcis vadoņu, bet šiem vadoņiem vienmēr vajadzēja būt cilvēkiem ar ļoti stingru pārliecību, jo tikai tādi ļaudis var kļūt pravieši. Ļoti bieži par vadoņiem kļūst viltīgi oratori, kuri tiecas tikai pēc savu personīgo interešu apmierināšanas, kādēļ allaž pieglaimojas pūļa zemākajiem instinktiem. Viņu iespaids var būt ļoti liels, bet vienmēr gan tikai pārejošs. Lielie fanātiķi, kas spējuši valdzināt pūļa dvēseli, piemēram, Luters, Savanarola, revolūcijas vadītāji, –

tikai tad spēja dabūt pūli savā varā, ja paši bija kādas suģestīvas idejas iespaidos. Tad viņiem izdevās pūļa dvēselē modināt vareno spēku – ticību, kas pūli padara par savu sapņu absolūto vergu.

Visu lielo vadoņu galvenais uzdevums allaž bijis – radīt ticību: reliģisku, politisku, sociālu vai ticību kādam darbam, cilvēkam, idejai. Tādēļ viņu iespaids vienmēr bijis tik liels. No visiem spēkiem, kas lemti cilvēkam, ticības spēks vienmēr bijis visvarenākais, jo ne velti Bībelē sacīts, ka ticība spēj gāzt kalnus. Dot cilvēkam ticību – nozīmē desmitkārt vairot viņa spēku. Lielo vēsturisko notikumu piepildītāji bijuši nezināmi ticīgi, un viss viņu spēks bijis – viņu ticība. Ne mācīti vīri un filozofi radījuši lielās reliģijas, kas valdīja pasauli, ne viņi nodibinājuši milzīgās valstis, kuru robežas bija vienā puslodes malā un otrā.

Protams, visos šais notikumos darbojās vadoņi, bet viņu vēsturē tik pārāk daudz nav. Viņi ir pati piramīdas virsotne, un arvien zemāk slīd piramīdas pakāpes, sākot no varenajiem pūļa domu valdniekiem līdz oratoram, kurš piesmakušā, dūmu pilnā krogā lēni dabū savos iespaidos klausītājus, sacīdams tiem sen sacerētas formulas, kaut pats nesaprot šo formulu īsto saturu, tomēr ir pārliecināts, ka tās spēj piepildīt visus sapņus un cerības.

It visās sociālajās nozarēs, no visaugstākajām līdz zemākām, – ja vien cilvēks nav izolētā stāvoklī, – tas viegli padodas kāda vadoņa iespaidiem. Cilvēku lielais vairums, sevišķi vienkāršā tautā, ārpus savas specialitātes, sava tiešā darba lauka, gandrīz neko citu skaidri nesajēdz un nesaprot. Tādi cilvēki nespēj uz sevi paļauties, un vadonis tad kļūst par viņu pavēlnieku.

Vadoņa vara ir ļoti despotiska, bet tieši tādēļ ļaudis viņiem padodas. Nav grūti pārliecināties, cik viegli vadoņi piespiež strādājošos ļaudis, – pat visdedzīgākos, – viņiem padoties, kaut tiem nav nekādu līdzekļu savas varas uzturēšanai. Viņi nosaka darba laika ilgumu, darba algas lielumu, izšķir jautājumus par streikiem, lemj, kad tos sākt un kad beigt.

Mūsu laikos pūļa vadoņi arvien vairāk un vairāk nobīda pie malas valsts aparātu, kas zaudē savu nozīmi iekšēju nesaskaņu un ķildu dēļ. Jauno valdnieku tirānija iekaro pūli un piespiež viņiem padoties daudz lielākā mērā, nekā ļaudis bija raduši padoties savas valsts valdībai. Ja, kādas nejaušības dēļ, vadonis pazūd un viņa vietā tūdaļ nestājas cits, tad pūlis atkal kļūst par vienkāršu baru, bez savstarpējām saitēm un bez noteiktām pazīmēm. Parīzē viena streika laikā arestēja divus streika vadoņus, un streiks tūdaļ izbeidzās. Pūļa dvēsele necenšas pēc brīvības, bet pēc paklausības; pūļa paklausības slāpes ir tik lielas, ka instinktīvi viņš padodas tam, kurš pagūst pirmais pateikt, ka ir valdnieks.

Vadoņus ļoti ērti var sadalīt divās noteiktās kategorijās. Pie vienas pieder enerģiski ļaudis, ar stipru gribu, bet šī griba tiem parādās tikai īsu laiku; pie otras – vadoņi, kuri gadās daudz retāk; arī tie ir cilvēki ar spēcīgu un stingru gribu. Pirmie ir drošsirdīgi, dedzīgi, varonīgi; sevišķi derīgi viņi pēkšņiem, pārdrošiem nodomiem, viņi spēj aizraut masas, kaut draudētu briesmas, viņi spēj vakardienas jaunkareivjus padarīt par varoņiem. Tādi, piemēram, bija Nejs un Mirats pirmās impērijas laikā. Vēlāk tāds bija arī Garibaldi, cilvēks bez kādām sevišķām gara dāvanām, bet ļoti enerģisks, tādēļ spēja ar niecīgu karavīru pulciņu savā varā gūt veselu Neapoles karalisti, kaut karalistei bija disciplinēta armija zemes aizsardzībai.

Šo vadoņu enerģija ir gan liela un spēcīga, bet viņa drīz gaist līdzī apstākļiem, kas to radīja. Ļoti bieži vadoņi, kas pierādīja tik lielu enerģiju, atgriezušies atkal mierīgā dzīvē, izrādījušies pavisam nevarīgi, pat visvienkāršākajos gadījumos viņi nav spējuši patstāvīgi rīkoties, kaut lieliski prata vadīt citus. Tādi vadoņi var savus uzdevumus veikt vienīgi, ja viņus pašus visu laiku kāds vada un pamudina, lai vienmēr tie būtu kāda cilvēka vai idejas iespaidos, kas ir īstie viņu darbības vadītāji un noteicēji.

Otra vadoņu kategorija, kam stingra griba nav tik spīdoša, bet viņu nozīme daudz lielāka. Pie šīs kategorijas arī pieder īstie reliģiju nodibinātāji un visi, kas veikuši lielus darbus: sv. Pāvils, Magomets, Kr. Kolumbs, F. Lesepps. Vienalga, vai tie gudri vai aprobežoti, bet pasaule vienmēr viņiem piederēs! Viņu neatlaidīgā griba ir bezgalīgs, reti rodams un varens spēks, kas visus piespiež sev padoties. Ļoti bieži ļaudis nesaprot, ko iespējams sasniegt ar neatlaidīgu un stipru gribu, jo tādai gribai nespēj pretoties ne daba, ne dievi, ne cilvēki.

Viens no spilgtākiem piemēriem, kas rāda stipras gribas panākumus, ir spēcīga rakstura cilvēks (F. Lesepps, Suecas kanāla autors), kurš šķīra divas pasaules un veica uzdevumu, ko trīs gadu tūkstošus veltī pūlējās izdarīt daudzi no varenākajiem valdniekiem. Vēlāk līdzīgā uzņēmumā (Panamas kanāla rakšanā) viņam nebija panākumu, bet jau vecums bija klāt, kad viss nobālē un gaist, arī griba. Suecas kanālu rokot, pārvarētās ārkārtīgās grūtības visskaidrāk pierāda, cik ļoti daudz spēj tikai stipra griba. Doktors Kazaless, kas šo lielo darbu pats redzējis, nedaudzos aizrautīgos vārdos to cenšas attēlot, atcerēdamies paša nemirstīgā autora spriedumus par nodoma piepildīšanu: »Ik dienas viņš stāstīja visus sīkumus par kanāla rakšanu,« Kazaless saka. »Viņš stāstīja, kā viņam vajadzējis uzveikt neiespējamo, lai tas kļūtu iespējams, uzvarēt šķēršļus, neveiksmes, nelaimes un neizdevības. Bet it nekas nespēja atņemt viņa sparū un neatlaidību. Viņš atcerējās, kā Anglija viņu vajājusi un uzbrukusi tam. Cik nenoteiktas bijušas Francija un Ēģipte, kā Francijas konsuls traucējis darbus vairāk par visiem citiem, kā viņam vajadzējis spēt pretoties, iespaidojot strādniekus – nedodot tiem skaidru ūdeni slāpju dzesēšanai, kā jūrlietu ministrija, inženieri, daudzi nopietni, piedzīvojuši, izglītoti ļaudis, bet, gluži dabīgi, ienīzdamī viņa idejas un pārliecināti, ka tās neizdosies dzīvī ieviest, kā viņi visi vienmēr par šo neizdošanos vien runājuši, it kā nupat būtu iesākusies saules aptumšošanās.«

Grāmatā, kas stāstītu par lielo pūļa vadoņu dzīvi, protams, nebūtu daudz vārdu, tomēr šie vārdi redzami visu civilizācijas un vēstures svarīgāko notikumu priekšgalā.

2. Vadoņu darbības veidi: apgalvošana, atkārtošana, infekcija.

Ja vajadzīgs pūli uz brīdi aizraut, lai viņš, piemēram, aplaupītu pili, ziedotu savu dzīvību uz barikādēm vai aizstāvēt apcietinājumus, tad pūļa iedvesmošanai jānotiek ātri un vislabākais iedvesmas līdzeklis ir personīgs paraugs. Bet, lai pūlis iedvesmai padotos, viņš iepriekš jā sagatavo, un tam, kas grib viņu dabūt savos iespaidos, tam vajadzīgas sevišķas īpašības, ko mēdz saukt par burvīgumu.

Ja gribam panākt, lai pūlis savā dvēselē ietver kādas idejas vai ticējumus, piemēram, mūsdienu sociālās teorijas, tad jālieto citi līdzekļi, galvenokārt – apgalvošana, atkārtošana, infekcija. Šo līdzekļu darbība ir lēna, bet rezultāti ļoti noteikti un paliekoši.

Vienkāršs apgalvojums, bez kādiem pierādījumiem un prāta slēdzieniem, ir viens no visdrošākajiem līdzekļiem, kā pūļa dvēselē iedabūt vienu vai otru ideju. Jo īsāks ir apgalvojums, jo mazāk viņš saistīts ar kādiem pierādījumiem, jo lielāku iespaidu tas atstāj uz pūli. Visu laiku svētās grāmatas un likumu krājumi vienmēr savu iespaidu panākuši vienkāršiem apgalvojumiem; valstsvīri, aizstāvēdami kādu politisko aktu, rūpnieki, cenzdamies savus ražojumus izplatīt ar sludinājumu palīdzību, viņi visi labi zina, cik liels ir apgalvojuma spēks.

Bet apgalvojums atstāj iespaidu tikai, ja to bieži atkārto, ja iespējams – vieniem un tiem pašiem vārdiem. Liekas, Napoleons reiz sacīja, ka ir tikai viens ievērības cienīgs retorikas paņēmieni – atkārtošana. Atkārtojot ideja tik cieši nogulstas ļaužu prātos, ka beidzot to pieņem kā pierādītu patiesību.

Apgalvojuma iespaids uz pūli kļūst saprotams, ja redzam, cik ļoti tas savā varā gūst pat visizglītotākos ļaudis. Tāda parādība

izskaidrojama ar to, ka bieži atkārtota ideja, beidzot dziļi nogulstas neapzinīgā dabā, jo tieši tur veidojas mūsu rīcības un darbības virzītāji. Pēc kāda laika mēs jau aizmirstam, kas apgalvojumu izteicis, jo tik bieži viņš dzirdēts, un sākam ticēt, ka tā pierādīta patiesība. Tādēļ dažādiem sludinājumiem tik milzīgs iespaids. Ja simtu tūkstošas reizes esam lasījuši, ka labākā ir X. šokolāde, beidzot mums sāk likties, ka esam to dzirdējuši no daudzām pusēm, līdz tāds apgalvojums kļūst mūsu pārliecība. Ja tūkstošas reizes esam lasījuši, ka tādi un tādi slaveni vīri izārstējuši grūtas slimības ar Y. miltiem, mēs jūtam neatvairāmu vēlēšanos lietot to pašu līdzekli, tiklīdz saslimstam ar tādām slimībām. Vienā un tai pašā avīzē lasīdami, ka A. ir nekrietns nelietis, bet B. – visgodīgākais cilvēks, mēs beidzot paši sākam tā domāt un esam par to pilnīgi pārliecināti, protams, ja nelasām arī kādu citu avīzi, kur izteikti pavisam citādi uzskati. Savā starpā var sacensties tikai apgalvošana ar atkārtošānu, jo šajā gadījumā abiem veidiem vienāds spēks.

Ja kāds apgalvojums atkārtots jau diezgan daudz, pie tam to atkārtājuši visi vienprātīgi, kā, piemēram, redzam attiecībā uz dažiem finansiāliem uzņēmumiem, kuri ir pietiekoši bagāti un pazīstami, un tādēļ var iegūt sabiedrības domu izteicēju atbalstu, tādus gadījumos rodas parādība, ko saucam par strāvu, un darboties sāk spēcīgs un varens ierocis – infekcija. Pūlī idejas, jūtas, emocijas, ticējumi gūst tikpat lielu infekcijas spēku kā daži mikrobi. Tā ir pavisam dabīga parādība, kas vērojama pat pie dzīvniekiem, kad viņi barā. Piemēram, dažu aunu panika vai nekārtība tūdaļ pārņem visu baru. Pūlī visas emocijas tikpat ātri kļūst infektīvas, ar ko arī izskaidrojama panikas izcelšanās vienā acumirkli. Infektīvas ir arī garīgas nenormālības, piemēram, ārpātība. Ir zināms, ka daudzos gadījumos psihiatri kļūst garīgi nenormāli, bet pēdējā laikā pat novērots, ka dažas nenormālības formas, piemēram, agorafobija, pāriet no cilvēka uz dzīvniekiem.

Lai sāktos infekcija, nebūt nevajag vienā un tai pašā vietā kopā

būt vairākiem indivīdiem; viņa var izplatīties arī starp izolētiem indivīdiem, zināmu notikumu iespaidā, ja šie notikumi cilvēku domas noskaņo zināmā virzienā un tas notiek veidā, kas saskan ar pūļa dvēseles īpašībām. Sevišķi skaidri tas redzams gadījumos, kad ļaužu prātus iepriekš sagatavojuši attālie faktori, par kuriem jau runājām. Tādēļ 1848. g. revolucionārā kustība, sākusies Parīzē, tūdaļ pārņēma Eiropas lielāko daļu un satricināja vairākas monarhijas. Atdarināšana, kam piešķir tik lielu nozīmi sociālās parādībās, īstenībā ir tikai viens no infekcijas izpaudumiem. Citā vietā esmu jau diezgan plaši runājis par atdarināšanu, tādēļ šajā gadījumā tikai atkārtošu, ko agrāk teicu un ko citi autori papildinājuši savos vēlākajos darbos.

»Cilvēks tāpat kā dzīvnieks tiecas atdarināt; tā ir viņa vajadzība, protams, ja atdarināšana nav saistīta ar šķēršļiem un kavēkļiem. Tieši šī vajadzība rada tā saucamās modes ārkārtīgo iespaidu. Kas gan drīkst nepadoties viņas varai, vienalga, vai tas attiecas uz ieskatiem, idejām, rakstniecības darbiem vai, vienkārši, uz apģērbu? Pūli nevada ar argumentiem, bet dažādiem piemēriem, paraugiem. Ikkatrā laikmetā ir daži indivīdi, kas pūlim iedveš savus darbus, un neapzinīgais pūlis tos atdarina. Tomēr šie indivīdi nevar pārāk tālu aiziet no pūlī valdošām idejām, jo citādi atdarināšana grūti iespējama un tādā gadījumā viņai nevar būt nekāda iespaids. Tādēļ ļaudīm, kas ir daudz pārāki par sava laikmeta viduvējību, nekad nav nekāda iespaids. Viņi ir pārāk tālu no pūļa. Šī iemesla dēļ eiropiešiem ir tik niecīgs iespaids Austrumos, neraugoties uz daudz pārāko civilizāciju: eiropieši par daudz atšķiras no austrumu tautām.

»Divkārši – pagātnes un savstarpējas atdarināšanas – iespaidi galu galā starp vienas un tās pašas zemes viena un tā paša laikmeta ļaudīm panāk tādu līdzību, ka pat starp tiem, kam vismazāk vajadzētu šiem iespaidiem padoties, – filozofi, zinātnieki, rakstnieki, – nodibinās tāda domu un stila radniecība un līdzība, ka

tūdaļ var noteikt, kāda laikmeta ļaudis tie ir. Vajag tikai īsu brīdi parunāt ar kādu cilvēku un tūdaļ būs skaidri nosakāms, ko viņš lasa, ko allaž mēdz darīt un starp kādiem ļaudīm dzīvo.«

Infekcijai ir tik milzīgs iespaids, ka tā var atsevišķiem indivīdiem iedvest ne vien zināmus ieskatus, bet arī jūtas. Tieši šīs infekcijas dēļ zināmos laikmetos vajāja, piemēram, tādus mākslas darbus, kā »Tannheizers«, par ko pēc dažiem gadiem nevarēja vien beigt jūsmot tie paši ļaudis, kas to pulgoja un pēla.

Ieskati un ticējumi pūli izplatās tieši infekcijas, ne diskusiju, pārdomu ceļā; arī visu laikmetu ticējumi radušies gluži tāpat: ar apgalvošanu, atkārtošanu un infekciju. Gluži pareizi Renāns kristīgās ticības dibinātājus salīdzina ar »sociālistiem, kas pa krogiem sludina savas idejas«. Arī Voltērs, runādams par kristīgo ticību, saka: »Vairāk kā simts gadus viņas piekritēji bija tikai nožēlojami ļautiņi.«

Sekojojot līdzīgiem piemēriem, kādus es pieminēju, var skaidri saredzēt, ka infekcija, sākumā atstādama iespaidu tikai uz tautas zemākajām aprindām, pamazām pārņem arī augstāko sabiedrību; to redzam no mūsaiķu sociālistiskām doktrīnām, par kurām jūsmo daudzi cilvēki, kam jābūt pirmajiem šo doktrīnu upuriem, ja viņām būtu lemts uzvarēt. Infekcijas iespaids ir tik milzīgs un spēcīgs, ka viņai padodas visas cilvēku personīgās intereses.

Un tādēļ ikviena doma, kļuvusi populāra, beidzot gūst tādu spēku, ka iespiežas sabiedrības visaugstākajās aprindās, tur valda, kaut viņas bezjēdzība ir acīmredzama. Tā ir visai interesanta parādība, kur varam novērot, kā sabiedrības zemākās aprindas iespaido augstākās; jo interesanta ir šī parādība tādēļ, ka visi pūļa ticējumi vienmēr rodas no kādas augstākas idejas, kas nav guvusi nekādus panākumus aprindās, kurās ideja dzimusi. Parasti mēdz notikt, ka vadoņi, nokļuvuši kādas idejas iespaidos, beidzot viņu gūst savā varā, sagroza, sakropļo, rada ap viņu šauru sektu, un tā, savukārt, atkal šo ideju sagroza, tādā veidā

to izplatīdama tautas masās, kuras viņu joprojām sagroza un kropļo arvien vairāk. Beidzot ideja kļūst par tautas patiesību, zināmā mērā atgriežas atpakaļ pie sava pirmavota, un tikai tad atstāj iespaidu uz nācīgas augstākajām aprindām. Beidzot redzam, ka pasauli tomēr valda prāts. Filozofi, kas radījuši idejas, sen jau miruši, satrūdējuši, bet attēlotā mehānisma ceļā viņu domas beidzot uzvar.

3. Burvīgums.

Idejas, kas izplatās ar apgalvošanas, atkārtošanas un infekcijas palīdzību, kļūst spēcīgas un varenas, galvenokārt, tādēļ, ka viņas gūst noslēpumainu varu, ko mēdz saukt par – burvīgumu.

Idejas un cilvēki, kas valdījuši pasauli, to varējuši tikai ar neatvairāmo spēku – burvīgumu. Mēs visi saprotam šī vārda nozīmi, bet ļoti bieži to lieto tik dažādā sakarībā, ka nav viegli izskaidrot, ko viņš īsti nozīmē. Burvīgums var rasties no pretējām jūtām, – piemēram, sajūsmas un bailēm. Patiesi, burvīguma pamatā rodām tieši šīs jūtas, bet dažreiz arī ne. Vislielāko burvīgumu sajūtam pret mirušajiem, tātad pret būtnēm, kuru vairs nebīstamies: pret Aleksandru, Cēzaru, Magometu, Budu. Bet ir arī tādi priekšmeti un ficijas, par kuriem nebūt nejūsojam, piemēram, Indijas pazemes tempļu brīnumainie dievekļi, un tomēr sajūtam pret viņiem neapšaubāmu burvīgumu.

Īstenībā burvīgums nozīmē to, ka kāda ideja vai darbība valda indivīda prātu. Šī valdība paralizē indivīda kritikas spējas, un viņa dvēselē rodas godbijība un izbrīns. Pamodinātās jūtas nav izskaidrojamas, tāpat kā visas citas jūtas, bet acīmredzot viņas ir no to pašu jūtu kategorijas, kā valdzinājums, kas savā varā guvis magnetizētu subjektu. Burvīgums ir ikvienas valdonības varenākais cēlonis; nebūtu burvīguma dieviem, karaļiem un sievietēm, nekad viņi nespētu mūs valdīt.

Burvīguma dažādos veidus tomēr varam sadalīt divās gal-

venajās kategorijās: iemantotais un personīgais burvīgums. Iemantotais burvīgums ir, ko sniedz vārds, bagātība, reputācija; var būt daudzi gadījumi, kad šim burvīgumam nav nekādas sakarības ar personīgo burvīgumu. Personīgais burvīgums ir vairāk individuālas dabas, tas var pastāvēt līdzī reputācijai, slavai un bagātībai, bet var iztikt arī ārpus tādiem apstākļiem.

Iemantotais vai mākslīgais burvīgums ir daudz vairāk izplatīts. Ja kādam indivīdam ir noteikts stāvoklis sabiedrībā, ja viņš ir bagāts un dažādi apbalvots, ar to vien jau daudzreiz pietiek, lai pret viņu sajustu zināmu burvīgumu, kaut pavisam sīka un niecīga būtu viņa personīgā nozīme un vērtība. Karavīrs formā, tiesnesis mantijā vienmēr ietērpts zināmā burvīgumā. Paskālam bija pilnīga taisnība, kad viņš sacīja, cik ļoti nepieciešams, lai tiesneši tērpjas mantijās un liek galvā parūkas. Citādi viņu autoritāte būs par trim ceturtdaļām mazāka. Visniknākais sociālists vienmēr mazliet samulsīs ieraudzījis princi vai marķīzu; kam šādi tituli, tie daudzreiz piekrāps visizmanīgāko un apdomīgāko komersantu*.

Es te runāju vienīgi par cilvēku burvīgumu, bet var runāt arī par ieskatu, rakstniecības un mākslas darbu burvīgumu utt. Tādos gadījumos burvīgums ir daudzreizīgas atkārtošanas rezultāts. Vēsture, sevišķi rakstniecības un mākslas vēsture, nav nekas cits, kā vienu un to pašu spriedumu atkārtošana, kurus neviens

* Visās zemēs redzams šis titulu, ordeņu un mundīeru iespaids uz pūli, pat tur, kur, šķiet, personīgās brīvības jūtas visvairāk attīstītas. Šajā sakarā pieminēšu ceļotāja nostāstu, kādu burvīgumu pret dažām personām ļaudis sajūt Anglijā: »Daudzreiz man gadījās vērot savādu noreibumu, kādā ieslīgst visprātīgākie angļi, satikdamies vai ieraudzīdami kādu Anglijas pēru. Viņi to jau iepriekš mīlē, ja vien tā bagātība atbilst sabiedriskajam stāvoklim, un ar sajūsma ļaudis panes visu, ko viņš dara. Viņi nosarkst aiz prieka, ja pērs tiem nāk tuvāk un sāk sarunāties, no apvaldītā prieka acīs redzams savāds mirdzums. Angļiem ir, tā sakot, »lords asinīs«, ja tā varētu sacīt, tāpat, kā mēdzam teikt, piemēram, par spānieti, ka viņam »deja ir asinīs«, par vācieti, kuram »mūzika asinīs« un par francūzi, ka tam ir »revolūcija asinīs«. Pret zirgiem un pret Šekspīru angļi nesajūt tik kvēlu kaislību, no viņiem tie mazāk sajūt baudījumu. Pēra sarakstītajai grāmatai allaž ir ārkārtīgi panākumi, to var ieraudzīt pavisam nomaļās vietās, tāpat kā bibliē.«

nedrīkst apstrīdēt, līdz beidzot visi tos atkārto, kā bija skolās mācījušies. Ir vārdi un lietas, kam neviens nedrīkst pieskarties. Piemēram, mūslaiku cilvēkam Homēra lasīšana, protams, būs bezgalīga garlaicība, gandrīz nepārspējamās mokas, bet kurš būs tik drošsirdīgs un atzīsies? Partenons, kāds viņš tagad izskatās, ir nožēlojama, pavisam neinteresanta drupu kaudze, bet šīm drupām piemīt burvīgums tieši tādēļ, ka tās neredzam viņu īstenā izskatā, bet kopā ar daudzām vēsturiskām atmiņām. Burvīguma galvenā īpašība jau ir tieši tā, ka neredzam priekšmetus viņu īstenā izskatā, jo mūsu spriešanas spējas ir paralizētas. Pūlim vienmēr, – bet ļoti bieži arī indivīdiem, – ir vajadzīgi gatavi ieskatī par visām lietām. Un tādu ieskatu panākumi nebūt nav atkarīgi no patiesības vai maldiem, kasniecīgā mērā šais ieskatos rodami, vienīgā panākumu atslēga ir burvīguma pakāpe.

Tagad runāšu par personīgo burvīgumu. Šis burvīguma veids pilnīgi atšķiras no mākslīgā vai iemantotā burvīguma, un viņš nemaz nav atkarīgs no tituliem vai varas; tāds burvīgums piemīt tikai reti cilvēkiem, un viņi ir magnētiski valdzinoši, tāda īpašība atstāj lielu iespaidu uz visiem ļaudīm viņa apkārtnē, kaut starp viņiem un pārējiem arī nebūtu nekādas sociālas atšķirības, kaut tie būtu sociāli vienādā stāvoklī un kaut viņiem arī nebūtu nekādu sevišķu līdzekļu savas valdības nostiprināšanai. Viņi spēj iedvest savas idejas, jūtas visiem apkārtnes ļaudīm, kuri tiem padodas, kā, piemēram, plēsīgi zvēri padodas savam didītājam, kaut viegli varētu to saplosīt gabalos.

Lieliem pūļa vadoņiem: Budam, Magometam, Žannai d'Arkai, Napoleonam bija tieši šāds burvīgums, un tikai tādēļ viņi spēja dabūt pūli savā varā. Dievi, varoņi un dogmati tiek iedvesti un neviens tos neapstrīd: tiklīdz par viņiem sāk spriest, tie zūd.

Lielās personības, par kuru burvīgumu es tikko runāju, nespētu kļūt lielas, ja viņām nebūtu šīs īpašības. Protams, kad Napoleons bija savas slavas augstumā, ļaudis sajuta burvīgumu

viņa varenības dēļ, tomēr burvīgums tam piemita arī, kad viņam nebija nekādas varas, kad vēl neviens to nepazīna. Ar protekcijas palīdzību viņš tika par armijas komandieri Itālijā, kur nokļuva starp ļoti stingriem, veciem karavīriem ģenerāļiem, un tie jauno kara biedru būtu ne visai laipni uzņēmuši savā vidū, kā cilvēku, ko viņiem uzspiež.

Bet jau no pirmā brīža, no pirmās tikšanās, bez vārdiem, draudiem un žestiem, nākošā lielā personība guva viņus visus savā varā. No laikabiedru atmiņām Tēns par šo pirmo satikšanos piemin ļoti interesantu stāstu:

»Divīziju ģenerāļi, starp viņiem arī Ožero – vecs karavīrs, vulgārs, bet varonīgs, ļoti lepns, ka tik stalti noaudzis un ir tik drošsirdīgs, – ieradās galvenajā nometnē pilni aizspriedumu pret parveniju, kas atsūtīts no Parīzes. Ožero jau priekšlaikus dumojās, pēc dažādiem nostāstiem pilnīgi iztēlojies, kāds izskatās šis »Barrasa favorīts«, »Vandemjeras ģenerālis«, šis »ielas ģenerālis«, uz kuru visi skatījās kā uz lāci, jo viņš allaž turējās nomaļus un bija domās grimis; Ožero bija nodomājis viņam nepaklausīt, jo šim nelielā auguma ģenerālim bija arī matemātiķa un sapņotāja reputācija. Ienāca ģenerāļi. Bonaparts kavējās, bija jāgaida. Beidzot viņš ieradās, – zobenu pie sāniem, cepurī galvā, – pateica ģenerāļiem, kādi viņa nodomi, izdeva pavēles un šķīrās. Ožero neteica ne vārda, un tikai, kad visi jau bija uz ielas, viņš attapās un sāka lādēties, piekrizdams Masenam, ka tas nelielā auguma ģenerālis viņam iedvesis bailes, un viņš nekādi nespējot saprast, kādēļ no paša pirmā mirkļa viņa priekšā jūties nevarīgs un uzvarēts.«

Slavas iespaidu rezultātā Napoleona burvīgums kļuva vēl lielāks, jo viņš jau bija viens no pasaules varenākajiem vīriem. Tad viņa burvīgums bija jau gandrīz tikpat liels, kā kādam Dievam. Revolūcijas karavīrs, ģenerālis Vandāms, vēl vulgārāks un enerģiskāks kā Ožero, 1815. g., reiz kāpdams par Tiljēras pils kāpnēm, teica par Napoleonu maršalam d'Ornano: »Mans

mīlais, tas cilvēks atstāj uz mani tādu burvīguma iespaidu, ko pavisam nespēju saprast, un viņa burvīgums ir tik liels, ka es, nebīdamies ne Dieva, ne velna viņam tuvojoties, drebu kā bērns; viņš varētu likt, lai izlienu cauri adatas acij, un tad — iesviest mani ugunī.«

Tādu pašu burvīgumu pret Napoleonu sajuta arī visi citi, viņam tuvojoties*.

Davu runādams, cik viņš pats un Mare bijuši uzticīgi Bonapartam, saka: »Ja imperators teiktu mums abiem – manas politikas intereses prasa, ka Parīze jānoposta, bet, lai neviens nevar no viņas ne aiziet, ne aizbēgt, – Mare, bez šaubām, to būtu paturējis kā dziļu noslēpumu, tomēr nebūtu varējis nociesties un savu ģimeni būtu aizvedis no Parīzes, kādēļ noslēpums kļūtu zināms. Bet es atstātu Parīzē gan savu sievu, gan bērnus baidīdamies, vai tikai kādam nekļūs zināms šis noslēpums.«

Nevajag aizmirst, cik apbrīnojami Napoleons pratis atstāt burvīguma iespaidu, jo tikai tad kļūst saprotama brīnišķīgā atgriešanās no Elbas salas un vientuļā cilvēka uzvara pār Franciju, kaut pret viņu sacēlās visi lielās zemes organizētie spēki, jo valsts, šķiet, jau bija nogurusi no viņa tirānijas. Bet tiklīdz Napoleons paskatījās uz ģenerāļiem, kas bija sūtīti viņu gūt savā varā, – un bija zvērējuši to izdarīt, – tie visi padevās viņa burvīgumam.

»Napoleons, atgrieždamies no mazās Elbas saliņas«, raksta

* Pilnīgi apzinādamies savu burvīgumu, Napoleons saprata, ka burvīgums tikai top lielāks, ja pret svarīgiem vīriem, kas bija ap viņu, starp citiem arī slaveni konventa locekļi, no kuriem reiz drebēja visa Eiropa, ja pret tiem viņš izturējās sliktāk kā pret zirgu puišiem. To laiku nostāstos ir daudz lielisku faktu par to. Reiz valsts padomē Napoleons bijis ļoti rupjš pret Benjo, ar kuru runājis kā ar muļķi vai sulaini. Panācis vajadzīgo iespaidu, Napoleons piegājis pie viņa un teicis: »Nu, nelabojamais muļķi, vai savu galvu beidzot atradāt?« Benjo, milzīga auguma, noliecies pavisam zemu, un nelielā auguma vīrs, roku pacēlis, saņēmis to aiz auss, – »tā bija valdzinošas žēlastības zīme,« raksta Benjo, »kā mēdz darīt kungs, ja viņa sirds kļuvusi mīkstāka.« Tādi piemēri skaidri rāda, cik maziskas un nožēlojamas top dažu cilvēku dvēseles burvīguma iespaidā, un kļūst saprotams, kādēļ lielais despots sajuta tik milzīgu nicinājumu pret ļaudīm, kas bija ap viņu un uz kuriem viņš, patiesi, skatījās tikai kā uz lielgabalu gaļu.

angļu ģenerālis Volslejs, »gandrīz viens pats izkāpj Francijas krastā kā bēglis, un dažās nedēļās viņam izdodas bez asins liešanas apvērst visu Francijas varas organizāciju, kuras priekšgalā stāvēja likumīgais karalis. Vai ir vēl gadījumi, kur personīgais pārkums būtu vēl skaidrāk saredzams? Visas viņa pēdējās kampaņas laikā neapšaubāmi var pārlicināties, cik liela bijusi viņa vara pār sabiedrotajiem, kā tie padevušies viņa iniciatīvai, un cik maz trūka, lai viņš tos būtu galīgi satriecis.«

Napoleona burvīgums neizgaisa arī pēc viņa nāves. Tikai šī burvīguma dēļ par valdnieku kļuva viņa nespējīgais radnieks. Vērojot, kā atdzimst Napoleona leģenda, varam pārlicināties, cik vēl varena ir viņa lielā ēna. Izturieties pret cilvēkiem cik ļauni vien gribat, noslepkavojiet miljonus, uzbrūciet visām zemēm un tautām, tomēr visu jums piedos, ja jums piemīt burvīgums un ja spējat nezaudēt šo burvīgumu.

Es pieminēju pavisam ārkārtīgu burvīguma piemēru, bet tieši tas bija noteikti vajadzīgs, lai kļūtu saprotama lielo reliģiju, lielo doktrīnu un lielo valstu rašanās, kas paliek neskaidra, ja nevēro, cik milzīgs ir burvīguma spēks.

Bet burvīgums nedibinās uz personīgu pārkumu, uz kara slavu vai reliģisku bijību vien. Var viņa rašanās avoti būt arī daudz klusāki, vienkāršāki, un tomēr viņa iespaids būs ļoti liels. Ir daudz tādu piemēru. Viens no vislieliskākajiem piemēriem ir Lesepsa darbība, kas pārveidoja zemeslodes izskatu un tautu tirdzniecības sakarus, šķirdams divus kontinentus. Savā darbā viņš panākumus guva ne vien ar ārkārtīgo gribu un enerģiju, bet arī ar burvīgumu, ko pret viņu visi sajuta. Tiklīdz viņš parādījās, uzvarēta bija visu cilvēku nezticība. Viņš parunāja dažas minūtes, un visi pretinieki kļuva piekritēji, – to panāca viņa burvīgums. Sevišķi asi pret viņa projektu uzstājās angļi, bet tiklīdz viņš iebruca Anglijā, jau visi bijušie pretinieki kļuva piekritēji. Kad vēlāk viņš brauca cauri Southemptonai, zvani zvanīja viņam par godu, un vēlāk Anglijā uzcelts piemineklis šim vīram. »Visus uzvarējis, – lietas, cilvēkus, purvus, klintis

un smiltis, «viņš vairs šķēršļiem neticēja, tādēļ nodomāja tādus pašus Suecas panākumus gūt arī Panamā. Sāka tiem pašiem līdzekļiem, bet jau vecums bija klāt, – un ticība, kas kalnus gāž, to spēj tikai, ja kalni nav pārāk augsti. Kalni palika kur bijuši, bet notikušā katastrofa izpostīja mirdzošās slavas spožumu, kas vijās ap šī varoņa galvu. No viņa dzīves visskaidrāk redzams, kā rodas burvīgums un kā tas var izaist. Kļuvis tikpat varens un slavens, kā vislielākie vēstures varoņi, viņa paša zemes vienkāršie tiesneši to notrieca un padarīja par nicināmu noziedznieku. Kad viņš nomira, pūlis palika pavisam vienaldzīgs, tikai ārzemju valdnieki godināja viņa piemiņu, atceroties to kā vienu no lielākajiem vīriem vēsturē*.

Visi šie dažādie piemēri stāsta tikai par burvīguma galējām formām. Lai sīki varētu nosacīt burvīguma psiholoģiju, vajadzētu šīs formas vērot, sākot no reliģiju dibinātājiem un valstu radītājiem līdz kādam subjektam, kas grib kaimiņu apžilbināt ar savu jauno uzvalku vai ordeņiem.

Tur redzamas visas burvīguma formas, kas parādījušās vis-

* Vīnes avīze »Neue Freie Presse« par Lesepta likteni izteica pareizu psiholoģisku spriedumu: »Pēc Ferdinanda Lesepta notiesāšanas nav jābrīnās par Kr. Kolumba bēdīgo galu. Ja Ferdinandu Leseptu sauc par krāpnieku un blēdi, tad noziegums ir katra cēla ilūzija. Senatnē ap Lesepta galvu vītos slavas vainagi, viņš būtu ticis Olimpā, jo viņš pārvērtā zemes vīrsu, to padarīdams pilnīgāku. Notiesādams Ferdinandu Leseptu, tiesas priekšsēdētājs kļuvis nemirstīgs, jo allaž tautas vaicās tā cilvēka vārdu, kas nebaidījās pazemot savu laikmetu un ietēra ka-tordznieka drēbēs sirmo vīru, kura dzīve ir visu viņa laikabiedru slava... Lai nestāsta vairs mums par taisnas tiesas nepielūdzamību tur, kur valda birokrātisks ienaidis pret katru lielu, drošu darbu. Nācijām ir vajadzīgi tādi drošsirdīgi vīri, kas tic paši sev un uzveic visus šķēršļus, nedomādami paši par saviem likteņiem. Ģēnijs nevar būt uzmanīgs, jo tad viņam nekad nebūtu lemts plašāku vērst cilvēces darbības lauku.

Ferdinands Lesepps piedzīvoja panākumu reibumu un vilšanās sāpes: Suecu un Panamu. Dvēsele sacelās pret šo panākumu morāli. Kad viņam izdevās savienot divas jūras, valdnieki un tautas to godināja, bet, kad viņam nelaimējās, kad viņš nespēja uzveikt Kordiljeru klintis, to pataisīja par vienkāršu blēdi... Tur redzam birokrātu nepatiku, kuri atriebjas ikvienam, kas spējis pacelties augstāk par citiem... Mūslaiku likumdevēji samulst, redzēdami tik lielas cilvēka ģēnija idejas: publika to visu saprot vēl mazāk, un, protams, dažam labam birokrātam nav grūti pierādīt, ka Stenlejs ir slepkava, bet Lesepps – blēdis un krāpnieks.«

dažādākajos civilizācijas elementos – zinātnēs, mākslās, rakstniecībā utt. Un sapratīsim, ka burvīgums ir ikvienas pārlicības pamatelements. Vai tas notiek apzinīgi vai neapzinīgi, bet būtnes, idejas vai lietas, kam piemīt burvīgums, tūdaļ, infekcijas ceļā, citi mēdz atdarināt, un veselā paaudzē izveidojas zināmas jūtas un domas. Atdarināšana pa lielākai daļai mēdz būt neapzinīga, bet tieši tādēļ viņa ir tik pilnīga. Jaunlaiku gleznotāji, atdarinādami dažu primitīvo gleznotāju bālās krāsas un stingušās pozas, protams, nemaz nemana, kur viņiem tāda iedvesma radusies. Viņi paši tic, ka ir patiesi, bet, ja viens slavens mākslinieks nebūtu šo mākslas formu augšāmcelis, mēs joprojām uzskatītu primitīvo gleznotāju darbus par naiviem, mākslas kvalitātes ziņā nevērtīgākiem. Bet mākslinieki, kuri, līdzīgi citam slavenam meistaram, savas gleznas pieblīvē violetām ēnām, nemana vairāk kā pirms dažiem gadu desmitiem, ka violetā krāsa dabā dominē, bet uz viņiem viena mākslinieka personīgie un īpašie ieskatī atstājuši tādu iespaidu, ka tie padevušies šim iespaidam, jo vairāk tādēļ, ka mākslinieks, kaut dīvains un neparasts, tomēr spējis apburt. Visas civilizācijas elementos viegli saskatīt daudz tādu piemēru.

No visa sacītā redzam, ka burvīguma rašanos iespaido daudzi faktori, un viens no vissvarīgākajiem allaž bijis – panākums. Ikvienš cilvēks, kam ir panākumi, ikviena ideja, kas valda ļaužu prātus, jau šo panākumu un prāta valdības dēļ vien gūst tādu stāvokli, ka neviens tos nevar apstrīdēt. Ka panākums ir viens no galvenajiem burvīguma pamatiem, tas skaidri redzams no tā, ka burvīgums zūd, tiklīdz zūd panākumi. Varoni, kuru vēl vakar pūlis cēla godā un dievināja, tas pats pūlis rīt jau zaimos un pulgos, ja šim varonim gadījusies neveiksme. Jo lielāks bijis burvīgums, jo spēcīgāka – reaģēšana. Uz tādu kritušu varoni pūlis jau skatās kā uz sev līdzīgu un atriebjas, ka senāk vajadzēja locīt ceļus tā priekšā, jo nu pūlis viņu vairs neatzīst. Kad Robespjērs sūtīja nāvē savus kolēģus un daudzus savus laikabiedrus, visi pret viņu sajuta ārkārtīgu burvīgumu. Bet tiklīdz, dažām

balsīm svārstoties, viņš varu zaudēja, arī burvīgums zuda, un pūlis to pavadīja uz giltojīnu tādiem pašiem lāstiem kā agrākos Robespjēra upurus. Ticīgie vienmēr ar milzīgu niknumu satricē dievus, ko kādreiz pielūdza.

Neveiksmes dēļ burvīgums uzreiz, pēkšņi zūd. Var burvīgumu mazināt arī to apstrīdot, tikai tas ir lēnāks, gausāks process. Tomēr tieši tā burvīgumu var visdrošāk iznīcināt. Ja burvīgumu sāk citi apstrīdēt, tas zaudē savu mirdzumu un nemaldību. Dievi un cilvēki, kuri ilgi spēja uzturēt savu burvīgumu, neļāva to apstrīdēt. Lai panāktu puļa sajūsmību, vienmēr to vajag turēt tālāk prom no sajūsmas objekta.

CETURTĀ NODAĻA

PŪĻA IESKATU UN TICĒJUMU PĀRMAIŅU ROBEŽAS

1. Nemainīgie ticējumi. Dažu vispārēju ticējumu pastāvība. Viņi ir civilizācijas ceļa rādītāji. Grūti tos izskaust. Kādā nozīmē neiecietība dara labu. Ja kāds ticējums ir bezjēdzīgs no filozofiskā viedokļa, tomēr tas nevar aizkavēt viņa izplatīšanos.

2. Pūļa mainīgie ieskati. Ieskati, kas neizriet no vispārējiem ticējumiem, ir ārkārtīgi mainīgi. Ideju un ticējumu šķietamā maiņa. Šo pārmaiņu īstenās robežas. Vispārējo ticējumu izžušana un preses izplatīšanās panāk neparasti lielu ieskatu mainīgumu. Pūlī vērojama indiferentisma tieksme. Valdības nespēj vadīt pūļa ieskatus. Ieskatu dažādība mūsu laikos aizkavē viņu tirāniju.

1. Nemainīgie ticējumi.

Novērojams ciešs paralēlisms starp dzīvu būtņu anatomiskām un psiholoģiskām pazīmēm. Attiecībā uz anatomiskām pazīmēm rodam dažus elementus, kas paliek nemainīgi vai arī pārmainās tik lēni, ka tikai veselos ģeoloģiskos laikmetos manā-

mas nelielas pārmaiņas. Bet blakus pastāvīgām, nemainīgām pazīmēm ir vēl citas, – ļoti kustīgas, kas pārmainās apkārtnes iespaidos vai arī mākslīgā ceļā; piemēram, dārzkopji un lopkopji var šīs pazīmes pēc iegribas mainīt dažreiz tik lielā mērā, ka mazliet nevērīgam cilvēkam pamatpazīmes vispār vairs nav redzamas. Tāda pati parādība novērojama attiecībā uz morāliskām pazīmēm. Līdzās kādas rases nemainīgiem psiholoģiskiem elementiem rodami kustīgie un mainīgie elementi. Un tādēļ, pētot kādas tautas ticējumus un ieskatus, pašos dziļumos rodam stingru un ciešu pamatu, virs kura paceļas ieskatī, kas ir tikpat kustīgi un mainīgi kā smiltis uz klints.

Tāpat ir divas pūļa ieskatu un ticējumu kategorijas, kas noteikti atšķiras viena no otras. Pie pirmās kategorijas jāpieskaita visas lielās ticības, kas pastāvējušas gadu simteņiem ilgi un uz ko balstās visa civilizācija, piemēram: kristīgās ticības, feodālisma, reformācijas idejas, un mūsu laikos nacionālisma principi un demokrātiskās, sociālās idejas; pie otrās pieder mainīgie ieskatī, kas, lielākoties, izriet no kopējiem jēdzieniem, un tie rodas un zūd līdzī katram jaunam laikmetam, piemēram: mākslas un literatūras teorijas dažādos laikos, kas radījušas romantismu, naturālismu, misticismu utt. Šīs teorijas, lielākoties, ir tikpat paviršas un pārejošas kā mode, viņas vienmēr pārmainās un atgādina viļņus, kas mūžīgi ceļas un krīt virs dziļo ūdeņu līmeņa.

Lielo, vispārējo ticību skaits nav plašs. Šādu ticību rašanās un iznīkšana ir katras vēsturiskās rases vēstures kulminācijas punkti, un tās uzskatāmas par katras civilizācijas esošo pamatu. Nav grūti pūlim iedvest pārejošus, gaistošus ieskatus, bet ļoti grūti viņa dvēselē nodibināt stingru ticību, un tikpat grūti to iznīcināt, ja tā nostiprinājusies. Tādu nostiprinājušos ticību pārvērtības un pārmaiņas, lielākoties, iespējamas tikai ļoti vētrānās revolūcijās, un arī vienīgi tad, ja ticība zaudējusi visu varu cilvēku dvēselēs. Revolūcija tikai galīgi iznīcina, kas jau bija satricināts, sašķobīts un vēl turas aiz ieraduma: tādēļ ikviena

revolūcija sākas ar kādas ticības iznīcināšanu. Nav grūti saskatīt lielas ticības nāves dienu. Tā pienāk, kad sākas ticības apspriešana, disputi, jo ikviena vispārēja ticība ir tikai fikcija, kas var pastāvēt vienīgi, ja neviens viņu nesāk pētīt un analizēt.

Ja arī ticība pati sašķobīta, tomēr iestādes, kas uz viņas pamatiem dibinātas, var vēl ilgi pastāvēt, un tikai pamazām zaudē savu varu un iespaidu. Bet, kad ticība galīgi iznīkst, tad līdzī krīt viss, kas uz viņas balstījās. Tautas ticība mainās tikai, kad pilnīgi mainījušies visi civilizācijas elementi, un šis pārmaiņas notiks, kad nodibināsies jauna vispārēja ticība; un līdz tam tauta negribot būs anarhijas stāvoklī. Vispārēji ticējumi nepieciešami civilizācijas attīstībai, jo tie idejām dod zināmu virzienu, un tikai viņi spēj radīt ticību un pienākumu.

Tautas arvien ir sapratušas, cik derīgi tām ir vispārēji ticējumi, instinktīvi nojauzdamas, ka šo ticējumu iznīkšana nozīmē tautu panīkšanu. Romas fanātiskais kulta bija tieši šāda romiešu ticība, kas viņiem deva iespēju kļūt par pasaules valdniekiem; un, kad ticība zuda, sākās Romas panīkšana. Barbari, kas iznīcināja Romas civilizāciju, tikai tad guva zināmu vienotību un izkļuva no anarhijas, kad nodibināja dažus vispārējus ticējumus.

Ne velti tautas ar tādu dedzīgu neiecietību aizstāvējušas savus ticējumus. Neiecietība, kas no filozofiskā viedokļa nosodāma, tautu dzīvē ir viens no nepieciešamiem tikumiem. Lai nodibinātu un nostiprinātu šos vispārējos ticējumus, viduslaikos celti tūkstošiem sārta un nāvē gājuši tik daudzi izgudrotāji un reformatori. Savus ticējumus aizstāvēt, pasaule daudzas reizes piedzīvojusi smagus satricinājumus, miljoniem ļaužu palikuši kauju laukos un droši vien tikpat daudzi tur paliks nākotnes kaujās.

Ļoti grūti nodibināt tādu vispārēju ticējumu, bet kad tas beidzot nodibināts, ilgu laiku viņa spēks ir neuzvarams. Lai cik maldīgi viņai būtu filozofiskie pamati, tomēr šiem ticējumiem

padodas pat visizglītotākie gari. Vai gan veselus piecpadsmit gadu simteņus Eiropas tautas neuzskatīja par neapšaubāmu patiesību reliģiskas leģendas, kas, tuvāk izpētītas, izrādās tikpat barbariskas* kā Moloha leģendas. Tādas leģendas ārkārtīgo bezjēdzību neviens nepamanīja gadu simteņiem ilgi, pie tam arī tādi ģēniji, kā Galilejs, Ņūtons un Leibnics nevienu mirkli neļāva viņu apstrīdēt. Šis fakts visskaidrāk pierāda, cik hipnotizējošs ir vispārējo ticējumu spēks, bet tikpat skaidri tad ir arī pierādīts, cik nožēlojamas ir cilvēka prāta robežas.

Tiklīdz kāda jauna dogma nodibinājusies pūļa dvēselē, tā tūdaļ iespaido visas iestādes, mākslas, arī viņa rīcību un darbību. Dogma absolūti valda pūļa dvēselē. Ilgu laiku ļaudis par to vien sapņo, kā šo dogmu ieviest dzīvē, likumdevēji rūpējas par praktiskām viņas realizēšanas formām, bet filozofi, mākslinieki un literāti cenšas to iztulkot, izskaidrot. Protams, no pamatticējumiem var rasties pārejošas blakus idejas, tomēr arī pie viņām vienmēr būs nomanāms pamatticējuma raksturs un gars. Ēģiptes, viduslaiku Eiropas, arābu musulmaniskā civilizācija – visas cēlušās no nedaudziem reliģiskiem ticējumiem, kas iespaidojuši vissīkākos šos civilizāciju elementus, tādēļ no pirmā skata var noteikti paredzēt pamatticējumus. No šiem ticējumiem ikvienā laikmetā rodas tradīcijas, ieradumi un ieskatī, kas nekad netiek brīvi no ticējumu jūga; ticējumi nosaka arī tradīciju, ieradumu un ieskatu savstarpējo līdzību un radniecību, tie vada cilvēku darbību tāpat kā ieradumi, kas izriet no ticējumiem un virza mūsu dzīves sīkākos notikumus tā, ka pat visneatkarīgākais gars nespēj no viņiem kļūt brīvs. Tikai tā ir īsta tirānija, kas neapzinīgi atstāj iespaidu uz cilvēku dvēselēm, lai nav pret viņu iespējama nekāda cīņa. Bez šaubām, Tiberijs, Čingishans un Napoleons bija ļoti bīstami tirāni, tomēr vēl varenāk valdīja,

* Protams, barbariskas no filozofiskā viedokļa; bet praktiskajā ziņā šīs leģendas radījušas veselu jaunu civilizāciju un devušas cilvēkiem iespēju piecpadsmit gadu simteņus sapņot un cerēt; tikai tagad šie sapņi un cerības sašķobītas un gaist.

savos kapos gulēdami, Mozus, Buda, Magomets un Luters. Szavērnīeki var nogāzt tirānu, bet ko tie spēj pret cieši nostiprinājušos ticējumu? Niknā karā pret katolicismu cīņu tomēr zaudēja lielā revolūcija, neraugoties uz tautas masu šķietamo līdzjūtību un uz nežēlīgiem, iznīcinošiem cīņas līdzekļiem. Vienīgie īstie tirāni, kas zināmi cilvēcei, ir bijušas mirušo ēnas vai ilūzijas, ko cilvēce pati sev radījusi. Un daudzu vispārēju ticējumu bezjēdzība no filozofiskā viedokļa nekad nav aizkavējusi viņu izplatīšanos un uzvaru. Vēl vairāk: ticējumu uzvara iespējama tieši tad tikai, ja viņos mīt kāda noslēpumaina aplamība; tādēļ acīmredzama bezjēdzība nebūt nemazina ticējumu varu pūļa dvēselē.

2. Pūļa mainīgie ieskati.

Pāri cieši nodibinātiem ticējumiem, par kuriem tikko runājām, klājas paviršu ieskatu, ideju un domu slānis, kas mūžīgi rodas un gaist. Daža no šīm idejām vai domām pastāv tikai vienu dienu, bet arī svarīgākās no tām nepastāv ilgāk par vienu cilvēku paaudzi. Mēs jau sacījām, ka ieskatu maiņa daudzreiz mēdz būt vairāk paviršas dabas, un ka vienmēr šais maiņās saskatāms rases raksturs. Piemēram, iztīrējot zemes politiskās iestādes, mēs teicām, ka ārēji vispretējākām partijām: monarhistiem, radikāļiem, imperiālistiem, sociālistiem utt., dziļākajā būtībā ir gluži vienādi ideāli, kas atkarīgi tikai no rases intelektuālās satversmes, jo citā rasē tādu pašu nosaukumu partijām ir pavisam citāds ideāls. Nekādi ieskatu nosaukumi, ne viņu maldīga dzīvē ieviešana nespēj mainīt parādības būtību. Revolūcijas laika buržuji, auguši latīņu literatūras iespaidos un allaž raudzīdamies uz Romas republiku, pārņēmuši viņas likumus, viņas rīkšu kūli, ar kuru krustiski sasieta cirvjī, viņas togas, un tie pūlējās pārņemt arī viņas iestādes, viscaur tās atdarinot. Bet tādēļ jau viņi nekļuva romieši, kaut bija lieliska vēsturiska iedvesmojuma iespaidos. Tātad filozofa uzdevums ir izzināt, kas no bijušajiem ticējumiem

vēl palicis, kad ārveids mainījies, un atšķirt, kas daudzo ieskatu bezgalīgajos plūdus radies no vispārējiem ticējumiem un kas no rases dvēseles.

Ja nebūtu tādas filozofiskas mērauklas, varētu likties, ka pūlis ļoti bieži maina savu reliģisko un politisko pārliecību. Patiesi, šķiet, politiskā, reliģiskā, mākslas un literatūras vēsture to neapšaubāmi pierāda. Nemsim, piemēram, ļoti īsu Francijas vēstures posmu, no 1790. līdz 1820. g., tātad trīsdesmit gadus, kas aptver tikai vienu paudzi. Tad redzam, ka sākumā pūlis bija monarhistisks, tad ārkārtīgi revolucionārs, vēlāk viņš kļuva imperiālistisks un beidzot atkal atgriezās pie monarhisma. Reliģijā pūlis tai pašā laikā mainās no katolicisma līdz ateismam, tad pāriet uz deismu un beidzot atgriežas atpakaļ pie katolicisma vispārspilētākajām formām. Tāds nav pūlis vien, tādi arī viņa vadoņi; mēs brīnāmies redzēdami, ka tie paši konventa locekļi, monarhijas nīknākie ienaidnieki, kas neatzina ne dievus, ne karaļus, kļūst vispadevīgākie Napoleona kalpi, un, bijīgi rokās turēdami vaska sveces, iet Ludviķa XVIII laika gājienos.

Un kādas pārmaiņas pēc tam notikušas pūļa ieskatos! »Viltīgais Albions« kļūst Francijas sabiedrotais, un Krievija, kurai divas reizes Francija uzbrukusi un kas tik ļoti priecājusies par mūsu neveiksmēm, pēkšņi tika atzīta par Francijas labāko draugu.

Vēl straujākas pārmaiņas redzam literatūrā, mākslā un filozofijā. Romantisms, naturālisms, misticisms utt. rodas un zūd, un māksliniekus, rakstniekus, ko vakar dievinājām, šodien dziļi nicinām.

Analizējot visas šīs pārmaiņas, kas mums šķiet tik dziļas, redzēsim, ka it viss, kas nesaskan ar rases ticējumiem un jūtām, pastāv tikai īsu laiku, un upe, nejauši sākusi lauzt citu ceļu, atkal iegriežas agrākā gultnē. Ieskatī, kas nav saistīti ar rases ticējumiem un jūtām, tātad ir bez drošiem pamatiem, tādi ieskatī allaž

atrodas dažādu nejaušību varā, citiem vārdiem – tie atkarīgi no sīkākām apkārtnes pārmaiņām. Šie ieskati radušies iedvesmas un infekcijas ceļā, un allaž tie ir nepastāvīgi: viņi rodas un zūd, dažreiz tikpat ātri kā smilšu kāpas, ko vējš sadzen jūras krastā.

Mūsu laikos pūļa ieskatu mainīgums kļuvis lielāks kā jebkad, kas izskaidrojams šādiem trim cēloņiem:

Pirmais cēlonis ir tas, ka agrākie ticējumi top arvien vājāki, arvien vairāk zūd viņu vara, vairs tie nespēj iespaidot pūļa mainīgos ieskatus un noteikt viņu virzienu. Izzudušo vispārējo ticējumu vietā stājas dažādi atsevišķi ieskati, kam nav ne pagātnes, ne nākotnes.

Otrais – arvien pieaugošā pūļa varenība, pret kuru pretestība kļūst arvien vājāka, kādēļ pūļa idejas ir sevišķi mainīgas, un viņas var izpausties pavisam brīvi, neviena netraucētas.

Trešais cēlonis ir prese, kas izplata vispretējākos ieskatus, vienu iedvesmojumu vietā drīz vien liek citus, kādēļ neviens ieskats nespēj nostiprināties. Zināmi ieskati nav paguvuši kļūt vispārēji, jau tiem jāiznīkst.

Visi šie cēloņi pasaules vēsturē radījuši pavisam jaunu parādību, kas mūsu laikos sevišķi raksturīga: valdības vairs nespēj virzīt un vadīt pūļa ieskatus.

Vēl nesen valdības darbība, dažu rakstnieku un nedaudzu avīžu iespāids bija īstie pūļa ieskatu vadītāji. Bet tagad rakstniekiem vairs nav nekādas nozīmes, un avīzēs redzam vienīgi pūļa paša ieskatu atspoguļojumu. Un valstsvīri necenšas vadīt pūļa ieskatus, bet tiem padoties. Viņi baidās šo pūļa ieskatu, un šīs bailes dažreiz kļūst par īstām šausmām, tādēļ viņu darbība un rīcība svārstīga un nedroša.

Tātad pūļa ieskati arvien noteiktāk kļūst par politikas augstāko regulētāju. Patlaban jau pūļa rokās ir tāda vara, ka viņš valstij var uzspiest pat ārējās saistības, kā Francijai vienīgi tautas kustība uzspieda savienību ar Krieviju. Ļoti raksturīga mūsdienu parādība ir arī tā, ka pāvesti, karaļi un valdnieki ļaujas daudzām

»intervijām«, kurās viņi izsaka savas domas pūļa spriešanai. Kādreiz mēdza sacīt, ka politikā nedrīkst valdīt jūtas, bet vai tagad to var kāds apgalvot, kad politiku arvien vairāk vada un nosaka mainīgā, svārstīgā pūļa impulsi, kas neatzīst prātu un padodas vienīgi jūtām?

Arī prese, kas reiz vadīja un noteica pūļa ieskatus, tāpat kā valdības, padevusies pūļa varenībai. Protams, arī tagad vēl prese ir ļoti liels spēks, bet tikai tādēļ, ka tā atspoguļo pūļa ieskatus un viņu nerimstošo maiņu. Prese kļuvusi par vienkāršu ziņu aģentūru un pilnīgi atteikusies no ideju vai doktrīnu nodibināšanas pūlī. Prese seko visām sabiedrības domu pārmaiņām, pie tam konkurence piespiež sekot ļoti vērīgi, lai nebūtu jāzaudē lasītāji. Agrākās nopietnās un iespaidīgās avīzes, piemēram, »Constitutionell«, »Debats«, »Siecle«, kuru rakstus bijušās paaudzes bijīgi lasīja, tāpat kā klausījās ievērojamus oratorus, šīs avīzes tagad izzudušas, pārvērtušas par ziņu lapām, kas sniedz smieklīgas ziņas, augstāko aprindu tenkas un veikalu reklāmas. Kur gan vairs ir tik bagāta avīze, kas spētu saviem redaktoriem atļaut brīvi izteikt viņu domas? Un kāda gan arī nozīme tādām domām priekš lasītāja, kurš prasa tikai ziņas un neparastu notikumu atstāstījumus un kurš vienmēr baidās, vai tikai aiz tā, ko avīze ieteic, neslēpjās kāda spekulācija? Kritiķi vairs neuzdrošinās ieteikt pat grāmatas vai lugu izrādes, jo ar to var teātriem un grāmatām vairāk kaitēt kā palīdzēt. Avīzes jau gandrīz pilnīgi atzinušas kritikas vai personīgu domu nevajadzību, tādēļ pamazām izskauž rakstniecības un mākslas nodaļas, aprobežojoties vienīgi ar grāmatu virsrakstu atzīmēšanu, pie rakstot klāt pāris rindiņas reklāmas dēļ. Droši vien tāds pats drīz būs arī teātra kritikas liktenis.

Mūsu laiku avīžu un valdību galvenās rūpes ir pilnīgāk sadzirdēt pūļa ieskatus. Vienmēr viņiem jāzina, kādu iespaidu atstājis viens vai otrs notikums, likumprojekts, runa utt. Bet tas nemaz nav tik

viegli, jo nekas nav mainīgāks par pūļa domām; ļoti bieži var novērot, ka šodien pūlis nolād, ko vakar cēla debesīs.

Vairs nav it nekādas pūļa ieskatu vadības, zuduši arī vispārējie ticējumi, – un šādas parādības rezultāts ir domu sabrukums, arvien pieaugoša pūļa vienaldzība pret visu, kas neattiecas uz viņa paša tiešām interesēm. Jautājumi par sociālisma u. tml. doktrīnām pārliecinātus piekritējus gūst vienīgi pavisam neizglītotās aprindās, piemēram, starp fabriku un kalnraktuvju strādniekiem. Turpretim strādnieki un sīkpilsoņi, kas baudījuši zināmu izglītību, kļuvuši skeptiķi vai arī viņu domas ir ārkārtīgi mainīgas, svārstīgas.

Notikumu attīstīšanās šādā virzienā pēdējos gados ir tiešām pārsteidzoša! Vēl nesen tomēr domas un ieskati spēja sabiedrību vadīt zināmā virzienā, jo viņas radās no kāda vispārēja ticējuma. Monarhistam nenovēršami bija vajadzīga ļoti noteikta pārliecība par vēsturi un zinātni, un republikāņu ieskatiem vajadzēja būt tieši pretējiem. Piemēram, monarhists bija pilnīgi pārliecināts, ka viņa senči nav cēlušies no mērkaķa, bet republikāņu pārliecība bija tieši pretēja. Monarhists ar šausmām pieminēja revolūciju, bet republikānis pret to sajuta cienību. Vienus vārdus izrunāja ar bijību, citus – tikai ar lāstiem. Pat Sorbonnā valdīja šīs naivās attiecības pret vēsturi.

Mūsu laikos ieskati tiek ārkārtīgi plaši analizēti un apspriesti, tādēļ tie zaudē savu burvīgumu, viņu asie pretstati izlīdzinās. Tikai daži no šiem ieskatiem nav vēl pilnīgi zaudējuši savu spēku, tie vēl var mūs aizraut, tomēr mūsaiķu cilvēks kļūst arvien vienaldzīgāks.

Bet nenožēlosim pārāk rūgti, ka ieskatu nemainība satricināta. Protams, nevar noliegt, ka tāda parādība liecina par tautas dzīves panīkumu. Nav šaubu, ka tālredzīgiem vadoņiem, praviešiem, īsi sakot, pārliecinātiem vīriem ir daudz lielāks spēks nekā noliedzējiem, kritiķiem un vienaldzīgiem. Bet nevajag aizmirst, ka pūļa varenības laikos ikvienam ieskatam, lai tas ar

savu burvīgumu spētu savā varā gūt tautas masas, vajadzīga tāda tirāniska vara, kā brīvu domu, brīvas spriešanas laikam būtu jāizbeidzas uz ilgiem gadiem. Pūlis ir valdnieks, kas dažreiz mēdz būt miermīlīgs kā, piemēram, Heliogobals un Tiberijs, tomēr kaprīzes brīdī tas arvien ir briesmīgs. Ja kāda civilizācija nokļūst pūļa varā, viņa tad ir atkarīga no daudzām nejaušībām un nespēj ilgi noturēties, un tad galīga sabrukuma brīdī var aizkavēt tikai arvien pieaugošā pūļa vienaldzība pret kuru katru vispārēju ticējumu.

TREŠĀ DAĻA

DAŽĀDU KATEGORIJU PŪĻU KLASIFIKĀCIJA UN APRAKSTS

PIRMĀ NODAĻA

PŪĻU KLASIFIKĀCIJA

Pūļa vispārējs sadalījums. Viņa klasifikācija. 1. Nevien dabīgs pūlis. Kā tas rodas. Rases iespaidi. Jo spēcīgāka rases dvēsele, jo vājāk izpaužas pūļa dvēsele. Rases dvēsele ir civilizācija, pūļa dvēsele barbarisms. 2. Viendabīgs pūlis. Viendabīga pūļa sadalījums. Sektas, kastas, šķiras.

Mēs jau iztīrājām apgarota pūļa vispārējās pazīmes; tagad apskatīsim vispārējo pazīmju atsevišķās īpatnības, kas piemīt kopā sapulcētiem ļaudīm, kad tie, attiecīgu rosinājumu iespaidā, pārvēršas par pūli.

Pūļa klasifikāciju iesāksim ar vienkāršu nejaušu ļaužu pulku. Tāda ļaužu pulka zemākā forma ir dažādu rasu indivīdu sapulcēšanās, un šiem indivīdiem nav citu kopēju saišu, kā tikai lielākā vai mazākā mērā atzīta vadoņa griba. Tāds ļaužu pulks bija barbari, kopā sapulcējušies ļoti dažādi indivīdi, kas daudzus gadu simteņus ieplūda Romas valstī.

Augstāk par tādu, pie dažādām rasēm piederīgu ļaužu pulku atrodas pūlis, kas, zināmu faktoru iespaidā, jau ieguvis kopējas pazīmes, līdz beidzot izveidojusies rase. Gadījumā var arī tādā pūlī rasties atsevišķas pazīmes, kas raksturīgas kuram katram pūlim, tomēr dominēs, galvenokārt, rasei piemītošās īpašības.

Abi šie ļaužu sapulcēšanās veidi, to faktoru iespaidā, par kuriem jau runājām, var pārvērsties par organizētu vai apgrotu psiholoģisku pūli. Organizētā pūlī varam konstatēt šādas atšķirības:

- A. Neviendabīgs pūlis: { 1. Anonīms (piemēram, ielas pūlis).
2. Neanonīms (zvērīnātie, parlamentu sapulces utt.).
- B. Viendabīgs pūlis: { 1. Sektas (politiskas, reliģiskas utt.).
2. Kastas (militāras, garīgas, strādnieku utt.).
3. Šķiras (kapitālisti, zemnieki utt.).

Mēģināsim dažos vārdos nosacīt šo dažādo pūļa kategoriju galvenās pazīmes, kas tās atšķir vienu no otras.

1. Neviendabīgs pūlis.

Par šāda pūļa raksturīgām pazīmēm mēs jau runājām. Tāds pūlis sastāv no ļoti dažādiem indivīdiem kā nodarbošanās, tā intelektuālās attīstības ziņā. Mēs jau zinām, ka pūli sastādošu cilvēku kolektīvā psiholoģija lielā mērā atšķiras no individuālās psiholoģijas, un intelektuālā attīstība šajā ziņā neko nenožīmē. Mēs arī zinām, ka prātam sapulcēs nav nekādas nozīmes, jo virzītāji spēki tur ir neapzinīgās jūtas.

Pamatfaktors – rase – dod mums iespēju noteikt vēl dziļāku atšķirību starp tāda pūļa dažādām formām. Ne vienu vien reizi mēs jau esam runājuši par rases nozīmi un aizrādījuši, ka rase ir visvarenākais no faktoriem, kas nosaka un virza cilvēku rīcību un darbību; rases iespaidi skaidri saredzami arī pūļa īpašībās. Visdažādāko, bet pie vienas rases piederīgo ļaužu pūlis, piemēram, angļi vai ķīnieši, lielā mērā atšķiras no pūļa, kur kopā ir arī dažādi, pie tam vairāku rasu ļaudis, piemēram, krievi, franči, spāņi.

Dziļā atšķirība, ko rada jūtu un domu iedzimtā intelektuālā organizācija, tūdaļ top saredzama, tiklīdz, kādu apstākļu dēļ, ļaudis sarodas pūlī, pie tam samērā vienādā skaitā no dažādām tautībām. Atšķirība saskatāma pat, neraugoties uz šķietamo interešu kopību, kuru dēļ ļaudis sanākuši kopā. Sociālistu mēģinājumi saaicināt vienā kopējā kongresā dažādu zemju strādnieku pārstāvjus allaž beigušies ar niknām, asām domstarpībām. Kaut latīņu pūlis ir diezgan cik revolucionārs vai arī konservatīvs, vienmēr viņš aizstāvēs valsts iejaukšanos, lai viņu prasības varētu ieviest dzīvē. Šis pūlis allaž tieksies uz centrālismu un cēzarismu. Turpretim angļu vai amerikāņu pūlis neatzīst valsts iejaukšanos, un tādēļ vienmēr aizstāvēs privāto ierosmi. Franču pūlis lielākoties aizstāv vienlīdzību, bet angļu pūlis – brīvību. Šis rasu atšķirības ir par iemeslu, ka sociālismam un demokrātijai ir gandrīz tikpat daudz dažādu formu, cik ir nāciju.

Pūļa dvēsele pilnīgi padodas rases dvēselei, un šis varenais spēks ierobežo pūļa svārstības. Jāatzīst par pamatlikumu, ka jo vājākas pūļa zemākās īpašības, jo spēcīgāk attīstīta rases dvēsele. Pūļa valdība ir barbarisms vai arī atgriešanās atpakaļ barbarismā. Tikai iegūstot ciešu, stingri organizētu dvēseles satversmi, rase spēj pamazām atbrīvoties no pūļa nesaprātīgās varas, un tikt ārā no barbarisma.

Atstājot pie malas rasu jautājumu, neviendabīgu pūli varam sadalīt divās kategorijās: anonīmais vai ielas pūlis, un

neanonīmais pūlis, kuram pieskaitāmi visi lemjošie saieti, piemēram, zvērinātie. Pirmās kategorijas pūlim nav atbildības jūtu, bet otrās kategorijas pūlim tās diezgan attīstītas, tādēļ viņa rīcībai ir pavisam cits virziens un raksturs.

2. Viendabīgs pūlis.

Viendabīga pūļa kategorijas ir trīs: sektas, kastas un šķiras.

Sekta ir viendabīga pūļa organizācijas pirmā pakāpe. Viņa sastāv no dažādu profesiju, dažādas audzināšanas un arī dažādu sociālo apstākļu indivīdiem, un vienīgā saite, kas tos vieno, ir ticība. Piemēram, dažādas reliģiskas un arī politiskas sektas.

Kasta jau ir visaugstākā no pūlim pieejamām organizācijām. Sektā var būt, kā jau redzējām, dažādu profesiju, apstākļu un dažādas audzināšanas indivīdi, kurus vieno tikai kopēja ticība, turpretim pie kastas var piederēt tikai vienas profesijas indivīdi, tātad samērā vienādas audzināšanas un vienādu sociālo apstākļu ļaudis. Piemēram, militāra un garīdznieku kasta.

Pie šķiras pieder dažādi indivīdi, kurus vieno nevis kopēja ticība, kā pie sektas piederīgos, ne kopēja nodarbošanās, kā pie kastas piederīgos, bet zināmas intereses, ieradumi, kas radušies un izveidojušies vienādos dzīves apstākļos un no vienādas audzināšanas. Piemēram, kapitālisti, zemkopji utt.

Šajā sakarā es nedomāju sīkāk iztīrīt viendabīga pūļa (sektas, kastas un šķiras) pazīmes, nemēģināšu arī apskatīt šāda pūļa atsevišķās īpašības. Bet neviendabīga pūļa iztīrījumu gribu nobeigt, attēlojot vairākas noteiktas šī pūļa kategorijas, kuras uzskatu par tipiskākām.

OTRĀ NODAĻA

NOZIEDZĪGAIS PŪLIS

Tā sauktais noziedzīgais pūlis. Pūlis var būt noziedzīgs no likuma viedokļa, bet nevar tāds būt no psiholoģijas viedokļa. Pūlis pavisam neapziņās, ko dara. Dažādi piemēri. »Septemristu« psiholoģija. Viņu spriedumi, jūtēlība, nežēlība un viņu tikumība.

Apzīmējumu »noziedzīgs pūlis« acīmredzot nekādā ziņā nevar attiecināt uz pūli, kurš pēc zināmas satrauktības stāvokļa pārvērties par vienkāršu, neapzinīgu automātu, kas padodas cita iedvesmai. Tomēr es paturēšu šo kļūdaino apzīmējumu, jo tāds lietots visos jaunākajos psiholoģiskajos pētījumos. Bez šaubām, dažā ziņā pūlis savā rīcībā ir noziedzīgs, ja šo rīcību ņemam pašu par sevi vien, bet tādā gadījumā par noziedzību jāsauc arī tīģera uzbrukums indietim, viņa nogalināšana. Pūļa noziedzības vienmēr notiek kāda spēcīga iedvesmojuma iespaidā, un atsevišķie indivīdi, kas tādā noziegumā piedalījušies, ir pārliecināti, ka tie

tikai izpildījuši savu pienākumu, ko nevar sacīt par parastiem noziegumiem.

Pūļa noziedzību vēsture pilnā mērā apstiprina tādus uzskatus. Tipisks piemērs ir Bastīlijas gubernatora de Loneja noslep-kavošana. Kad cietoksnis bija ieņemts, gubernatoru apstāja satraukts, uzbudināts pūlis, un no visām pusēm bira smagi si-tieni, mērķēti de Lonejam. Daži sauca, lai gubernatoru pakarot, citi gribēja nocirst viņa galvu vai piesiet zirgam pie astes. At-gaiņādamies de Lonejs neviļus iespēra vienam no uzbrucējiem. Tūdaļ viens no viņiem sauca, lai tas, kuram gubernators iespēra, pārgriežot viņam rīkli, un pūlis tādu priekšlikumu uzreiz pieņēma.

Bendes lomu izpildīja kāds bez darba palicis pavārs, kas līdzī citiem slaistiem devās uz Bastīliju paraudzīties, ko tur dara. Padodamies visu lēmumam, viņš bija pārliecināts, ka izpilda pat-riotisku varoņdarbu un pelnījis pat atzinības balvu par Bastīli-jas ērma nonāvēšanu. Ar zobenu, ko viņam kāds iedeva, slep-kava trieca pa gubernatora kailo kaklu, bet vāji trītais zobens galvu nenocirta. Tad viņš pavisam mierīgi izvilkā no kabatas nazi ar melnu spalvu, un pabeidza galvas nociršanu, jo, pavāra darbus strādādams, tas bija iemācījies griezt gaļu.

Šajā gadījumā var skaidri saredzēt, kā darbojas mehānisms, par kuru jau agrāk runājām: kā notiek padošanās iedvesmai, kas ir jo varena un spēcīga tādēļ, ka ir kolektīva, un kāda ir slep-kavas pārliecība, kurš iedomājas izdarījis teicamu un atzinības cienīgu darbu; tāda pārliecība kļūst jo spēcīgāka tādēļ, ka šis pavārs jūt visu sanākušo atbalstu un piekrišanu. Protams, no liku-ma viedokļa tas ir noziegums, bet par noziegumu to nevar saukt no psiholoģiskā viedokļa.

Noziedzīga pūļa kopējās pazīmes ir tādas pašas kā kuram kat-ram pūlim: viņš padodas iedvesmai, ir lētticīgs, mainīgs, pār-spīlēts savās jūtās, – kā labās, tā ļaunās, – zināmā mērā arī tikumīgs utt. Visas šīs pazīmes varam saskatīt arī pūlī, par kuru

vēsture saglabājusi visbriesmīgākās atmiņas, t. i., tā saukto septembristu darbos.

Starp citu, viņiem ļoti daudz kopēju pazīmju ar Bērtuļa nakts slepkavām. Sikāk to apraksta Tēns, smeldams notikumu at-tēlojumus no laikabiedru atmiņām.

Nav skaidri zināms, kas pavēlēja vai iedvesmoja ideju, ka vi-sus cietumus vajag atbrīvot, noslepkavojot ieslodzītos. Vai tas bija Dantons vai kāds cits, – vienalga. Mūs šajā gadījumā in-teresē vienīgi varenās iedvesmas fakts, un, šai iedvesmai pado-damies, pūlis palika par slepkavu.

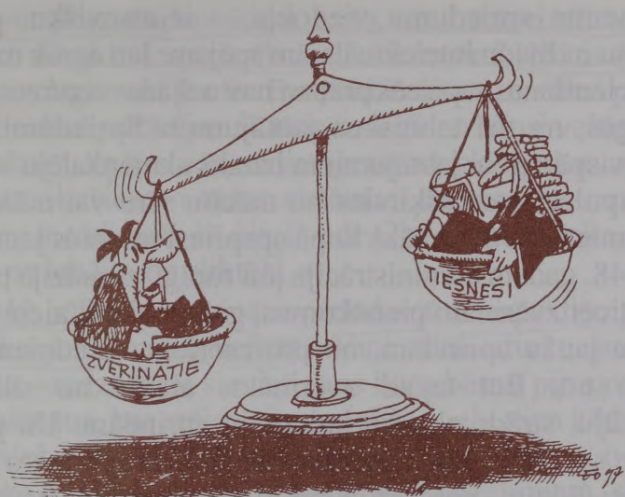
Slepkavu pūlī bija apmēram četri simti ļaužu, un tas bija tipiskākais neviendabīga pūļa piemērs. Izņemot dažus profe-sionālus nabagus, gandrīz visi citi bija mazi veikalnieciņi, dažādi amatnieki: kurpnieki, atslēdznieki, bārdzīņi, akmeņlauzēji, ierēdņi, komisionāri utt. Tādas pašas iedvesmas iespaidā kā pavārs, kas nogalināja Bastīlijas gubernatoru, visi šie ļaudis bija pilnīgi pārliecināti, ka tie izpilda patriotisku pienākumu. Viņi izpildīja divkāršu – tiesneša un bendes – pienākumu un nebūt nedomāja, ka ir noziedznieki.

Apzinādamies sava uzdevuma svarīgumu, vispirms viņi radīja tādu kā tribunālu, kur tūdaļ kļuva redzama pūļa spriedumu un taisnas tiesas vienpusība. Apsūdzēto bija ārkārtīgi daudz, tādēļ tika nolemts, ka muižniekus, garīdzniekus, virsniekus, galma ļaudis, ar vārdu sakot tos, kuru amats un kārta vien jau kriet-na patriota apziņā bija pietiekošs vainas pierādījums, nonāvēs visus uzreiz, bez izmeklēšanas un īpaša tiesas lēmuma; pārējos nolēma sodīt atkarībā no viņu ārējā izskata un reputācijas. Ar to pūlis apmierināja savas primitīvās sirdsapziņas prasības un varēja slepkavot pilnīgi likumīgi, ļaujot vaļu saviem mežonības un nežēlības instinktiem, par kuru izcelšanos es jau runāju, un kuri pūlī arvien ir ārkārtīgi spēcīgi. Bet šie instinkti nebūt neaizkavē pavisam pretēju jūtu parādīšanos pūlī, jo viņš var pa-lik, piemēram, ļoti jūtelīgs, un arī jūtelība var sasniegt tādu pašu galējību kā nežēlība.

Šie ļaudis bija ekspansīvi jūtēlīgi, kas ļoti raksturīga Parīzes strādnieku īpašība. Piemēram, viens no federātiem bija dabūjis zināt, ka ieslodzītie valsts cietumā 26 stundas atstāti bez ūdens. Viņš tā uztraucās un saniknojās, ka būtu neuzmanīgo cietumsargu gabalos saplosījies, ja paši ieslodzītie viņu neaizstāvētu. Kad improvizētais tribunāls kādu no ieslodzītajiem attaisnoja, cietumsargi un paši slepkavas to sajūsmā apskāva, skaļi aplaudēja, un tūdaļ atkal turpināja masu slepkavības. Slepkavojot notiesātos, nerima tiesātāju jautrība; viņi dejoja ap liķiem, nolika krēslus »dāmām«, kas gribēja redzēt, kā tiesā aristokrātus. Pie tam slepkavas visu laiku pierādīja pavisam īpašas taisnības jūtas. Viens no slepkavām tribunālam paziņoja, ka tālāk sēdošās dāmas nevar labi redzēt, un tikai dažiem no klātesošajiem esot lemts patīkamais uzdevums – nokaut aristokrātus. Tribunāls atzina, ka tāds aizrādījums taisnīgs, tādēļ nolēma notiesātos lēniem soļiem vest cauri tiesātāju-slepkavu rindām, un visiem dota tiesība tos sist ar zobena neaso malu, lai aristokrātu mokas būtu ilgākas. Veselu pusstundu mocīja gluži kailos upurus, un tikai, kad visi jau bija pietiekoši noskatījušies, notiesātos galīgi nobeidza, uzšķēržot vēderus.

Bet citā ziņā tie paši slepkavas bija ārkārtīgi uzmanīgi un tikumīgi, kas nemaz no viņiem nebija sagaidāms. Piemēram, viņi neņēma ne naudu, ne vērtslietas, kas bija viņu upuriem klāt. To visu neaizskartu atdeva komitejām.

Visos tādos gadījumos redzam pirmatnējās spriešanas formas, kas ir raksturīgas pūļa dvēselei. Piemēram, Parīzes pūlis, nogalinājis 12 līdz 15000 tautas ienaidnieku, tūdaļ padevās citai iedvesmai. Viens no pūlī esošajiem iesaucās, ka arī citos cietumos, kur ieslodzīti veci nabagi, klaidoņi un jauni arestanti, ka arī tur ir daudz lieku ēdāju, un nebūtu par ļaunu tikt vaļā arī no tiem; protams, arī starp šiem cietumniekiem droši vien vajag būt tautas ienaidniekiem, piemēram, kāda Delarī kundze, nozāļotāja atraitne. »Droši vien viņa cietumā ir pavisam sakaitināta. Ja vien varētu, viņa nodedzinātu visu Parīzi. To viņa, bez

TREŠĀ NODAĻA

KRIMINĀLĀS UN ZVĒRINĀTO TIESAS

Kriminālo tiesu zvērīnātie. Zvērināto vispārējais raksturs. Statistika rāda, ka zvērīnāto spriedumi nav atkarīgi no viņu sastāva. Kā iespaudo zvērīnātos. Spriešanas spējas vājais iespaids. Kā slaveni advokāti cenšas zvērīnātos pārliecināt. Noziegumu raksturs, pret kuriem zvērīnātie ir saudzīgi vai nepielūdzami un stingri. Zvērināto institūta labums, un kādēļ augstākā mērā bīstami viņu vietā likt tiesnešus.

Nav iespējams šajā sakarā iztīrīt visas zvērīnāto kategorijas, tādēļ apskatīšu tikai vissvarīgāko no tām – kriminālo tiesu zvērīnātos. Tas ir teicams neviendabīga, neanonīma pūļa piemērs. Redzam padošanos iedvesmai, neapzinīgo jūtu domīnēšanai, vāji reprezentētas spriešanas spējas, vadoņu iespaidu utt., utt. Pētot šo zvērīnāto kategoriju, varam novērot ļoti interesantas kļūdas, kādas var pieļaut ļaudis, nepazīdami pūļa psiholoģiju.

Zvērinātie, piemēram, teicami pierāda, cik niecīga nozīme, –

no pieņemto spriedumu viedokļa, – ir atsevišķu, pie pūļa piederošu indivīdu intelektuālajām spējām. Jau agrāk uzsvērām, ka tādās lemšanas sapulcēs prātam nav nekādas nozīmes, izšķirot vispārīgus, ne tīri tehniskus jautājumus. Spriedumi, ko par šādiem vispārīgiem jautājumiem izteiks akmeņkalēju vai siktirgoņu sapulce maz atšķirsies no mācītu vīru vai mākslinieku spriedumiem, ja tie sanāks kopā apspriest minētos jautājumus. Līdz 1848. gadam administrācija ļoti rūpīgi izraudzīja personas, kam uzticēt zvērināto pienākumus, galvenokārt, aicinot tos no izglītoto ļaužu aprindām, no profesoriem, ierēdņiem, rakstniekiem utt. Bet tagad zvērinātos aicina no siktirgoņu, sikražotāju, strādnieku un kalpotāju aprindām. Un par lielu brīnumu speciālistiem, statistika pierāda, ka zvērināto spriedumi ir ļoti līdzīgi, neatkarīgi no viņu personālā sastāva. Paši tiesneši nevarēja noliegt šo faktu, lai cik noliedzoši tie izturējās pret zvērināto institūtu vispār. Bijušais krimināltiesas priekšsēdētājs Berars de Glažs savās »Atmiņās« par šo jautājumu saka tā:

»Tagad zvērinātos, patiesībā, izrauga municipālpadomnieki, viņi vienus ieved zvērināto sarakstos, citus strīpo pilnīgi pēc saviem ieskatiem, vērā ņemot politiskus vai vēlēšanu aprēķinus, kas saistīti ar viņu sabiedrisko stāvokli. Lielākā daļa izraudzīto ir tirgotāji, – gan ne tik lieli kā agrākajos laikos, – un dažādu iestāžu kalpotāji... Bet visi atsevišķie ieskati un visas profesijas saplūst kopā tiesnešu apvienotā spriedumā, pie tam daži no viņiem ir strauji un dedzīgi, kādi mēdz būt katra darba iesācēji; tātad zvērināto gars nav mainījies un viņu spriedumi ir tādi paši, kā bijuši.«

No šī citējuma paturēsim vienīgi pilnīgi pareizo slēdzienu, ne izskaidrojumu, jo tas nav pareizs. Tur nav ko brīnīties, jo pūļa, tātad arī zvērināto, psiholoģija ir, pa lielākai daļai, sveša kā tiesnešiem, tā advokātiem, ko pierāda, piemēram, sekojošs fakts, pieminēts tikko citētā autora grāmatā. Viens no ievērojamāka-

jiem krimināltiesas advokātiem, Lašo, sistemātiski izlietoja savas zvērīnāto noraidīšanas tiesības, un vienmēr izslēdza no sarakstiem visus izglītos ļaudis. Bet piedzīvojumi, un tikai piedzīvojumi, – beidzot pierādīja, cik tāda izslēgšana bijusi veltīga. Tādēļ tagad redzam, ka tieslietu ministrija un advokāti, vismaz Parīzē, pilnīgi atteikušies no tādas sistēmas, un tomēr – *»zvērīnāto spriedumi ir tādi paši, kā bijuši,«* de Glažs pareizi saka, *»tie nav kļuvuši ne labāki, ne sliktāki.«*

Tāpat kā pūlis, arī zvērīnātie padodas jūtu iespaidiem, bet prāta spriedumiem gandrīz nemaz. *»Viņi nevar izturēt,«* saka viens advokāts, *»redzēdami sievieti, kas baro bērnu pie savas krūts vai arī bāreņus, kas stājas viņu priekšā.«* *»Ja vien kāda sieviete ir pietiekoši simpātiska, tiesnešu līdzjūtība viņai nodrošināta,«* saka de Glažs. Spriežot tiesu par noziegumiem, kas vērsti pret viņu pašu drošību, – patiesi, tie ir sabiedrībai visbīstamākie noziegumi, – zvērīnātie ir ārkārtīgi bargi un nežēlīgi, turpretim ļoti iecietīgi viņi ir pret noziegumiem, kas izdarīti, atrodoties kaislību varā. Ļoti retos gadījumos viņi ir bargi pret jaunavām, kas apvainotas savu bērnu noslepkavošanā vai pret pamestām jaunavām, ja viņas pavadējam ielējušas sērskābi sejā. Visos tādos gadījumos zvērīnātie instinktīvi saprot, ka šie noziegumi nav sabiedrībai pārāk bīstami*, un ka zemē, kur nav likumu pamestu jaunavu aizsardzībai, apsmietas jaunavas-atriebējas noziegums ir drīzāk derīgs, ne kaitīgs, jo šādi noziegumi ir brīdinājums visiem pavadējiem.

* Blakus minot, šī zvērīnāto izšķirība starp sabiedrībai bīstamiem un mazāk bīstamiem noziegumiem, ir diezgan taisnīga. Protams, krimināllikumam mērķis ir sabiedrību aizsargāt pret bīstamiem noziedzniekiem, nevis vainīgiem atriebties. Bet mūsu krimināllikumi, un sevišķi mūsu tiesneši, ir seno, pirmatnējo tiesību atriebības gara pilni; jēdzienu *»atmaksā«* (vindicta) tie lieto gandrīz ik dienas. To pierāda, piemēram, tas, ka lielākā daļa tiesnešu atsakās no Beranže teicamā likuma piemērošanas, kurš atļauj spriedumu izpildīt tikai, ja notiesātais noziegumu atkārtu (recidivisti). Jo ikviens tiesnesis ļoti labi zina, – to pierāda statistika, – ka sprieduma izpildīšana par pirmo reizi izdarīto noziegumu gandrīz vienmēr beidzas ar noziegumu atkārtošanu. Bet tiesnešiem arvien liekas, ka sabiedrība palikusi neatriebta, ja notiesāto atsvabina, tādēļ viņi labāk veicina bīstamus recidīvus nekā atstāj sabiedrību neatriebtu.

Zvērinātie, kā kurš katrs pūlis, ļoti viegli ļaujas burvīgumam, un kaut ļoti demokrātiski savā sastāvā, – kā pilnīgi pareizi saka de Glažs, – tomēr savās simpātijās tie visai aristokrātiski.

»Vārds, kārtā, liela bagātība, reputācija, slavēna advokāta aizstāvība, vispār, viss, kas atšķiras un spīd, apsūdzētajiem rada ļoti izdevīgus apstākļus.«

Katram labam advokātam visvairāk jā rūpējas, kā atstāt lielāku iespaidu uz zvērināto jūtām: viņš nedrīkst daudz spriest un, ja grib to darīt, tad jāķeras pie visprimitīvākajām spriešanas formām. Viens angļu advokāts, kas bija slavēns ar saviem panākumiem krimināllietās, aizrāda, kā advokātiem jā rīkojas.

»Runas laikā viņš ļoti uzmanīgi vēroja zvērinātos. Tas ir visizdevīgākais brīdis. Ar nojautas un ieraduma palīdzību advokāts zvērināto sejas lasīja, kādu iespaidu atstāj ikviens viņa vārds, un taisīja savus slēdzienus. Vispirms bija jāatšķir tie, kuri jau no paša sākuma viņa pusē. Vienā mirklī nodrošinādams viņu atbalstu, tas gāja tālāk, pie tiem, kuri likās, nav noskaņoti par labu apsūdzētajam, un centās atminēt, kādēļ tas tā. Tā ir uzdevuma visgrūtākā daļa, jo ļoti daudzu iemeslu dēļ kāds no zvērinātajiem var vēlēties apsūdzēto notiesāt, nemaz nerēķinoties ar taisnības jūtām.«

Šais nedaudzos vārdos izteikts viss runas mākslas mehānisms, un mēs skaidri saprotam, kādēļ iepriekš sagatavotas runas allaž atstāj tik vāju iespaidu. Ikkatru brīdi jāmaina izteicieni, visu laiku cenšoties uztvert, kāds runas iespaids.

Runātājam nemaz nav vajadzīgs dabūt visus zvērinātos savā pusē, vajag iedvesmot tikai vadoņus, jo tie noskaņo un virza vispārējās domas. Kā ikvienā pūlī, arī starp zvērinātajiem, ir tikai dažī indivīdi, kas vada citus. »No piedzīvojumiem es mācījos saprast,« saka advokāts, kuru citēju, »ka sprieduma lemšanas brīdī viens vai divi enerģiski cilvēki var aizraut sev līdzī visus zvērinātos.« Un advokātam ar veiklu iedvesmu vajag censties pārliecināt tieši šos divus, trīs vadoņus. Vispirms vajag censties

viņiem patikt. Ja esat iepatikušies indivīdam pūlī, tad šis indivīds pieņems jūsu domas, atzīs visus jūsu argumentus par lieliskiem, lai tie būtu kādi būdami. Es pastāstīšu anekdoti, kuru ņemu no vienas interesantas grāmatas par Lašo:

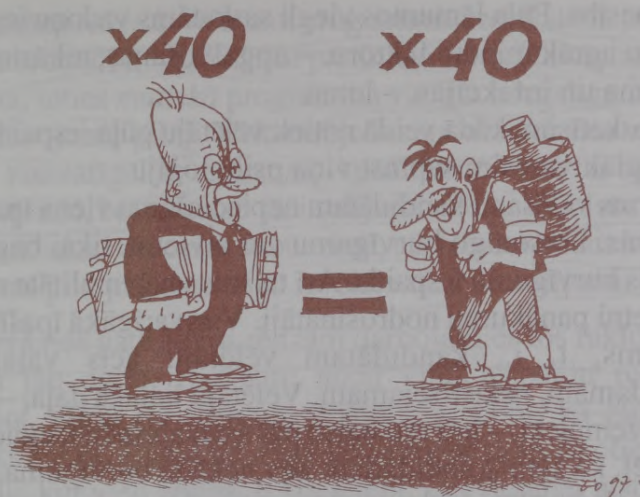
»Savās aizstāvja runās pie tiesas Lašo uzmana, galvenokārt, divus vai trīs zvērinātos, kuri viņam liekas iespaidīgi, bet nepiekāpīgi. Arvien viņam izdevās ietiepīgos zvērinātos dabūt savā pusē, bet reiz, provincē, viņam gadījās tāds vīrs, kuram nevarēja piekļūt nekādiem argumentiem, kaut Lašo pūlējās veselus trīs stundas ceturkšņus. Tas bija pirmais zvērinātais otrā solā, septītais pēc skaita. Tepat vai izmisums klāt! Bet pēkšņi pašā pārliecināšanas karstumā Lašo apstājas un tiesas priekšsēdētājam saka: »Priekšsēdētāja kungs, vai jūs nevarētu likt, lai tur, pretim, nolaiž aizkarus: septītais zvērināto kungs, aiz pārmērīga saules spožuma, gluži apžilbis.« Septītais zvērinātais nosarka, pasmaidīja un pateicās. Un no tā brīža viņš jau bija aizstāvja pusē.«

Daudzi, pie tam ļoti slaveni rakstnieki un publicisti pēdējā laikā sāk uzstāties pret zvērināto tiesām, bet šis institūts ir vienīgais mūsu aizsargs pret diezgan biežām pilnīgi nekontrolējamās kastas kļūdām un maldīšanos. Daži no šiem rakstniekiem grib, lai zvērinātos ievēl tikai izglītoto aprindas. Bet mēs jau pierādījām, ka arī tad zvērināto spriedumi nebūs citādi. Citi, atsaukdami uz kļūdām zvērināto spriedumos, grib pavisam likvidēt šo institūtu, viņu vietā atstāt tikai tiesnešus. Bet kļūdas, ko pārmet zvērinātajiem, vispirms pieļauj tieši tiesneši: ja jau apsūdzētajam jāstājas zvērināto tiesas priekšā, tas nozīmē, ka tiesneši (t. i., izmeklēšanas tiesnesis, prokurors u. c.) viņu jau atzinuši par vainīgu.

Vai gan tas nepierāda, ka apsūdzētajam, ja viņu tiesātu tiesneši, ne zvērinātie, būtu atņemta vienīgā cerība kļūt attaisnotam? Un zvērināto kļūdas ir tikai pašu tiesnešu kļūdu sekas. Tikai tiesneši vainojami, ja notiek pavisam neiedomājamas tiesu

kļūdas, kā, piemēram, doktora L. prāvā, kurš bija saukts pie atbildības vienīgi uz kādas pusidiotiskas sievietes liecības pamata, kura ārstu apvainoja nelikumīga aborta izdarīšanā. Protams, ārstu notiesātu uz spaidu darbiem, bet, par laimi, iejaucās sabiedrība un valsts galva bija spiests notiesāto apžēlot. Apsūdzētā godīgums, ko apliecināja visi viņa līdzpilsoņi, šķiet, bija pilnīgi pietiekošs pamats, lai pieļautu, ka notikusi tiesas kļūda, ko atzina paši tiesneši, bet kastas gars panāca savu, un tiesneši visiem spēkiem centās apžēlošanu aizkavēt. Visos tādos gadījumos, ievērojot daudzus tehniskus sīkumus, no kuriem zvērinātie nekā nesaprot, viņi, protams, klausu, ko saka prokuratūra, un beidzot apmierinās, ka lietu vienreiz jau izmeklējuši tiesneši, kuri pazīst visus procesa sīkumus. Kurš tādā gadījumā ir īstais vainīgais, ja gadās tiesas kļūdas, – tiesneši vai zvērinātie? Sargāsim rūpīgi zvērināto institūtu, jo tā, varbūt, ir vienīgā puļa kategorija, ko nespēj atvietot nekādas atsevišķas personas. Tikai šis institūts spēj mīkstināt likuma bardzību, jo likums, priekš visiem vienāds, jau tādēļ vien ir principā akls, viņš nevar rēķināties ar atsevišķiem gadījumiem. Tiesnesis, kam sveša līdzjūtība, un – kurš atzīst vienīgi likuma tekstu, savā profesionālajā bardzībā vienādu sodu spriedīs laupītājam, slepkavam un arī nabaga jaunavai, kuru viņas pavadējs pametis likteņa varā, un viņa izmisumā un trūkumā nonāvējusi savu bērnu. Turpretim zvērinātie instinktīvi jūt, ka pavestā jaunava daudz mazāk vainīga nekā pavadējs, kuru likums nesoda, – tādēļ viņi pret jaunavu ir līdzcietīgi.

Labi pazīdami kastu, kā arī citu puļa kategoriju, psihologiju, es nevaru iedomāties neviena gadījuma, kur tiesneši varētu būt labāki par zvērinātajiem, ja man, nepatiesi apsūdzētam, vajadzētu stāties tiesas priekšā. Zvērināto tiesā man tomēr būtu cerības kļūt attaisnotam, bet tiesneši nekad to nedarītu. Puļa vara ir bīstama, bet vēl daudz bīstamāka ir dažu kastu vara. Pūli var, tomēr, pārliecināt, bet kastas ir nelokāmas.

CETURTĀ NODAĻA

VĒLĒTĀJU PŪLIS

Vēlētāju pūļa vispārējās pazīmes. Kā pārliecina tādu pūli. Kandidātam nepieciešamās īpašības. Burvīguma vajadzība. Kādēļ strādnieki un zemnieki tik reti ievēl kandidātus no viņu pašu vidus? Vārdu un formulu milzīgais iespaids uz vēlētājiem. Vēlēšanu debatu vispārējais raksturs. Kā rodas vēlētāju ieskatī. Komiteju varenība. Tā ir visbīstamākā tirānijas forma. Revolūciju komitejas. Vispārējās vēlēšanu tiesības nevar mainīt, kaut psiholoģiskā ziņā viņu vērtība ir niecīga. Kādēļ vēlēšanu forma paliks, kāda bijusi, arī tad, ja vēlēšanu tiesības piešķirtu tikai dažām valsts pilsoņu grupām? Ko īstenībā nozīmē balsošana visās valstīs?

Vēlētāju pūlis, t. i., sapulces, kur tiek ievēlētas dažādas amatpersonas, ir neviendabīgs, bet viņa darbībai ir viens pilnīgi noteikts mērķis – no daudziem kandidātiem izvēlēties labākās amatpersonas, – tādēļ vēlētāju pūlī parādās tikai dažas no jau iztirzātajām īpašībām. Arī šāda pūļa galvenās pazīmes ir: vāja spriešanas spēja, kritikas gara trūkums, sakairināmība, lētticība

un vienpusība. Pūļa lēmumos viegli saskatāms vadoņu iespaids, kā arī jau agrāk minēto faktoru, – apgalvošanas, atkārtošanas, burvīguma un infekcijas, – loma.

Nu, apskatīsim, kādā veidā notiek vēlēšanu pūļa iespaidošana, jo tā vieglāk varēsim saprast viņa psiholoģiju.

7) Vispirms vēlēšanu kandidātam nepieciešama viena īpašība – burvīgums. Personīgo burvīgumu var atvietot tikai bagātības panāktais burvīguma iespaids. Arī talants un ģenialitāte nav visai nopietni panākumu nodrošinātāji. Vissvarīgākā īpašība ir – burvīgums, t. i., kandidātam vēlēšanu acīs vajag būt neapstrīdamam, nekritizējamam. Vēlēšanu lielākā daļa, – strādnieki un zemnieki, – ļoti reti balso par savu aprindu kandidātiem tieši tādēļ, ka šiem kandidātiem nav nekāda burvīguma. Ja arī nejauši tiek ievēlēts kāds no viņu pašu vidus, tas, lielākoties, izskaidrojams ar blakusapstākļiem, piemēram, ar nolūku izjaukt kāda slavena vīra (varbūt paša uzņēmēja, saimnieka) panākumus. Vēlēdami paši savu aprindu kandidātus, strādnieki rada ilūziju, ka nu viņiem ir vara, kas var vērsties arī pret uzņēmēju, kuram līdz šim tie bija spiesti padoties.

Bet vienmēr arī burvīgums nespēj nodrošināt panākumus. Vēlētājs grib, lai glaimo viņa patmīlībai, izpatiktu viņa iedomām un iegribām. Tādēļ vēlēšanu pūlī jāsvaidās vismuļķīgākajiem glaimiem, nemaz nekautrējoties jādod visfantastiskākie solījumi. Ja vēlētājs ir strādnieks, tad viņam jāglaimo lamājot viņa saimnieku, uzņēmēju; un kandidāta sāncensūs vajag cēsties iznīcināt saskaņā ar apgalvošanas, atkārtošanas un infekcijas likumiem, stāstot, ka tas ir vispēdējais nelietis, ka – visiem jau skaidri zināms, cik daudzi noziegumi gulstas uz šī krāpnieka sirdsapziņas. Protams, tādos gadījumos nemaz nav jāpūlas ar kādu pierādījumu meklēšanu. Ja sāncensis vāji pazīs pūļa psiholoģiju, viņš sāks attaisnoties loģiskiem un lietišķiem argumentiem, bet nekā nepanāks, jo pret apgalvojumu var līdzēt tikai – apgalvojums.

Kandidāta *rakstītā* vēlēšanu programma nedrīkst būt pārāk kategoriska, citādi to var izlietot pretinieki un vēlāk viņu turēt pie solījuma; toties *mutiskā* programma var būt bezgalīgu solījumu un apgalvojumu pilna. Nekautrējoties un nebaidoties var droši apsolīt vissvarīgākās reformas. Apsolišanas brīdī tas atstāj ļoti lielu iespaidu, bet nākotnē tādi solījumi nemaz nesaista. Patiesi, vēlētājs it nekad necenšas dabūt zināt, cik tālu ievēlētais kandidāts solījumus pildījis, kaut viņu ievēlēja tikai šo solījumu dēļ.

Visos šajos gadījumos redzam darbojamies tos faktorus, par kuriem jau agrāk runājām; atkal viņu iespaidu redzēsim, iztīrājot vārdu un formulu nozīmi, jo tiem, kā zināms, ir *maģisks spēks*. Runātājs, kurš labi prot ar tiem rīkoties, varēs vest pūli, kur vien gribēs. Ir izteicieni, kas vienmēr atstāj vienu un to pašu iespaidu, lai tie būtu diezīn cik nodrāzti. Kandidāts, kam laimētos atrast jaunu formulu, kaut ne visai noteiktu un skaidru, bet ietverošu pūļa visdažādākās tieksmes, tāds kandidāts var cerēt uz drošiem panākumiem. 1873. gada asiņaino Spānijas revolūciju sacēla tieši ar dažiem tādiem vārdiem, jo ikviens tos varēja iztulkot pēc savām iedomām. Viens no mūslaiku rakstniekiem attēlo šo revolūciju tā:

»Radikāļi nāca pie pārliecības, ka unitārā republika nav nekas cits kā maskēta monarhija, un kortesi, lai izpatiktu radikāļiem, izsludināja federālu republiku, kaut neviens pats no izsludināšanas akta dalībniekiem nevarēja pateikt, par ko īsti viņi balsoja. Bet par jauno formulu visi bija sajūsmināti. Visi iedomājās, ka nu viņiem izdevies nodibināt laimes valsti virs zemes. Viens no republikāņiem, kuru viņa pretinieks negribēja godāt par federālistu, apvainojās, it kā viņš būtu līdz nāvei aizskarts. Uz ielām ļaudis cits citu sveicināja, saukdami: »Salud y republica federal!« Visi dziedāja himnas kareivju autonomijai un disciplīnas noteikumu atcelšanai. Bet kas tad īstenībā bija šī »federālā republika«? Vieni iedomājās to kā provinču atsvabināšanu,

kā Ziemeļamerikas Savienotām Valstīm līdzīgu iestāžu radīšanu vai kā administrācijas decentralizāciju; citi sapņoja vispār par varas iznīcināšanu un par nākotnes lielo sociālo apvērsumu. Barselonā un Andalūzijā sociālisti sludināja vietējo pašvaldību absolūto valdību, gribēdami nodibināt Spānijā desmittūkstoši neatkarīgu municipālu pilsētu, kurām katrai savi likumi, līdz ar to iznīcinot armiju un žandarmēriju. Drīz vien nemieru kustība pārņēma visas dienvidu provinces, vienu pilsētu pēc otras, vienu ciematu pēc otra. Tiklīdz kādā pašvaldībā bija ieviests »pronunciamento«, vispirms tika iznīcināts telegrāfs un dzelzceļi, lai nebūtu nekādas satiksmes ne ar saviem kaimiņiem, ne Madridi. Ikkatrs sīkākais ciemats rīkojās pilnīgi patstāvīgi. Federālisma vietā stājās visdziļākais »kantonālisms«, un līdzī tam nebeidzami ugunsgrēki, slepkavības, visbeidzot – asiņainas saturnālijas«.

Runājot par to, kādēļ uz vēlētajiem nevarēja atstāt iespaidu veselais prāts, vajag tikai izlasīt kuras katras vēlētajū sapulces protokolu, un jautājums kļūs skaidri saprotams. Tādās sapulcēs atskan apgalvojumi, lamu vārdi, dažreiz pat sākas kaušanās, bet veselā prāta spriedumi nav redzami it nekur; ja arī kādu brīdi paliek klusu, iemesls vienīgi tas, ka sapulcē pie vārda tiek strīdīgāks vīrs un grib kandidātam uzdot vienu no tiem grūtajiem jautājumiem, par kuriem sapulcējušies allaž mēdz bezgala sajūsmināties. Bet oponentu prieks arvien ātri zūd, jo viņa pretinieki sacelš elles troksni. Tipiskākās no visām tādām publiskām sapulcēm ir tās, kuru protokolus es izmeklēju no simtiem citiem protokoliem, kādus lasām avīzēs ik dienas:

»Sapulces sasaucējs lūdza ievēlēt sapulces vadoni, un uzreiz sākās negaiss. Anarhisti drāzās uz priekšu, gribēdami ar varu ieņemt vadoņa vietu, sociālisti visiem spēkiem centās viņu uzbrukumam atsist, – visi lamājās, grūstījās, sauca cits citu par pārdevušos spiegu utt. Beidzot dažs labs pilsonis aizgāja mājās ar sasistu aci.«

»Beidzot, tomēr, izdevās ievēlēt sapulces prezidiju, un tribīnē paliek X. Viņš sāk uzstādīt pret sociālistiem veselu apvainošanas aktu, bet sociālisti klieudz, gribēdami runātāju pārtraukt: »Kretīns! Bandīts! Nelietis!« Uz šiem lamu vārdiem X. atbild ar savas teorijas argumentiem, pēc kuras sociālisti ir – idioti un klauni.«

»...Alemaņa partija vakar vakarā sasauca lielu strādnieku sapulci, sakarā ar gaidāmajām 1. maija svinībām. Sapulces lozungs: »Klusums un miers.«

»Bet G. sauca sociālistus par krāpniekiem un izvirtuļiem. Un tūdaļ visi runātāji un klausītāji sāka lamāties, pēc tam sviest pretniekiem krēslus, solus, galdus utt. Sapulce beidzās ar pamatīgu kaušanos.«

Nedomājiet, ka tā mēdz jautājumus apspriest tikai viena vēlētāju daļa, ka tas atkarīgs no sapulcējušos sociālā stāvokļa. Ikvienā anonīmā sapulcē debatēm ir vienāds raksturs, kaut sapulces dalībnieki būtu zinātnieki vien. Es jau runāju par to, ka pūli izlīdzinās atsevišķo indivīdu intelektuālā starpība, ko redzam uz katra soļa. Piemēram, dažas vietas no sapulces protokola, kurā piedalījās tikai studenti:

»Ar katru brīdi troksnis kļuva lielāks, neviens no runātājiem nevarēja pateikt ne divus vārdus, – tūdaļ viņus pārtrauca. Visu laiku atskanēja kliedziņi no vienas, no otras malas, bet arī uzreiz visā sapulcē, aplaudēja, svilpa, sapulces dalībnieki sāka dedzīgi strīdēties, draudoši gaisā sacēla spieķus, daudzija pret grīdu, un kliezda: »Ārā! Uz tribīnes!«

»M. S. par savienību sāka stāstīt pavisam nepatīkamas lietas, sauca to par nelietības zaņķi, par pērkamu, atriebīgu utt., utt. Tādēļ to vajagot iznīcināt...«

Rodas jautājums, kā tādus apstākļos izveidojas vēlētāja ieskati? Bet to varam jautāt tikai, ja esam pavisam maldīgās domās par tādas sapulces brīvības robežām. Pūlim ir tikai iedvesti ieskati, nekad tie nerodas apspriešanas, pārdomu ceļā.

Gadījumos, par kuriem tikko runājām, vēlētajū ieskatī un balsošanas iznākums ir vēlēšanu komiteju rokās, kur vadoņi, lielākoties, ir vīntirgotāji, jo viņi dod strādniekiem kredītu, un tādēļ tiem ir iespaids uz šiem strādniekiem. »Vai zināt, kas ir vēlēšanu komiteja?« jautā Sekverers, viens no vīrišķīgākajiem demokrātijas aizstāvjiem. »Tā ir atslēga visu mūsu iestāžu saprašānai, mūsu politiskās mašīnērijas galvenā daļa. Francijā valda vēlēšanu komitejas.«* Nav grūti atstāt iespaidu uz šīm komitejām; jāpanāk tikai, lai kandidāts tiek pieņemts un lai viņam būtu lielākas naudas rezerves.

Pēc pašu ziedotāju nostāstiem pietika trīs miljonu franku, tad jau varēja rīkot plašas vēlēšanas.

Tāda ir vēlētajū pūļa psiholoģija; viņa nemaz neatšķiras no citām pūļa kategorijām, nav par tām ne labāka, ne sliktāka. No visa sacītā, tomēr, es nevaru nākt pie slēdziena, ka vispārējās vēlēšanu tiesības būtu nederīgas. Ja šīs tiesības liktenis būtu atkarīgs no manis, es to atstātu, kāda viņa patlaban ir, – to es darītu aiz tīri praktiska aprēķina, mācīdamies pazīt pūļa psiholoģiju. Ir taisnība, vispārējo vēlēšanu tiesību neērtības ir skaidri saredzamas, tās neviens nevar noliegt. Arī to nevar noliegt, ka visa civilizācija ir tikai neliela, garīgi augstāk stāvoša un sociālās piramīdas virsotnē esošā mazākuma sasniegums, un šīs garīgās spējas kļūst arvien nevērtīgākas, jo zemāk laižamies pa minētās piramīdas kāpnēm, tādēļ, ka dažāds ir nācijās sociālo

* Tieši šīs komitejas, – vienalga, vai tās sauc par klubiem, sindikātiem, centrālkomitejām utt., – ir pūļa valdonības visbīstamākais elements. Tas ir visbežpersonīgākās, visnomācošākās tirānijas veids. Vadoņi, kuriem dota iespēja runāt kādas vēlētajū masas vārdā, līdz ar to atsvabināti no jebkādas atbildības, viņi sev atļauj visu. Visnegantākais tirāns nekad nedrīkstētu ne iedomāties izdot rīkojumus, kādus izdeva, piemēram, revolucionārās komitejas. Tās iznīcināja konventu, nonāvēja visus viņa locekļus, un Robespjērs palika absolūts valdnieks, kamēr vien varēja rīkoties komitejas vārdā. Un tiklīdz komiteja to vairs neatbalstīja, viņš bija iznīcināts. Pūļa valdība ir – komiteju valdība. Ļaunāku despotismu nevar ne maz vairs iedomāties.

grupu garīgās attīstības līmenis. Protams, civilizācijas plašums un dziļums nevar būt atkarīgs no zemāku grupu balsu skaita, jo šīs grupas savu iespaidu var nodibināt vienīgi ar daudzumu. Bez šaubām, arī vispārējās vēlēšanu tiesības, kad pūlis izšķir daudzus jautājumus, ļoti bieži ir bīstamas, jau daudzkārt esam par to dārgi samaksājuši un, droši vien, nākotnē šīs tiesības mums maksās vēl dārgāk, jo pūļa vara kļūst lielāka. Visi šie iebildumi no teorētiskā viedokļa ir pilnīgi pareizi un dibināti, bet praktiski – apstākļus redzam citā gaismā atcerēdamies, cik nesatricināma un liela ir dogmās pārvērstu ideju vara. Pūļa augstākās varas dogmats nav aizstāvams no filozofijas viedokļa, tāpat kā filozofija nevarēja aizstāvēt viduslaiku reliģiskos dogmatus, tomēr minētajam dogmatam mūsu laikos ir absolūts spēks. Tātad viņš ir tikpat neaizskarams kā citkārt reliģiskās idejas. Iedomājaties mūslaiku brīvo domātāju, kuru maģisks spēks būtu aiznesis atpakaļ uz viduslaikiem. Jūs, varbūt, domājat, ka viņš, redzēdams viduslaiku reliģisko ideju varenību, sāktu pret tām cīnīties. Vai arī nokļūvis tiesneša rokās, kurš to gribētu sārta sadedzināt, par to, ka šis domātājs noslēdzis līgumu ar sātanu, vai domājat, ka viņš sāktu apstrīdēt sātana esamību? Ja kāds grib apstrīdēt pūļa ticējumus, tad viņš ar tādām pašām sekmēm var sākt strīdēties ar vētru. Vispārējo vēlēšanu tiesību dogmatam mūslaikos ir tikpat liels spēks kā viduslaikos reliģiskām dogmām. Runātāji un rakstnieki par šīm vēlēšanu tiesībām runā ar tādu cienību un godbijību, kādu Ludviķis XIV nekad nepiedzīvoja. Tādēļ pret šo dogmatu jāizturas tāpat, kā pret kuru katru lielu ticējumu, kuru likteņus izšķir vienīgi laiks.

Nebūtu arī nekādas nozīmes mēģināt šo dogmatu apstrīdēt, jo daži argumenti, tomēr, runā viņam par labu. »Vienlīdzības laikos«, pareizi saka Tokvils, »ļaudis viens otram neuzticas nemaz, jo visi ir līdzīgi. Bet tieši šī līdzība viņos modina gandrīz neaprobežotu uzticību sabiedriskai domai, jo viņu garīgās

attīstības līmenis visiem vienāds, un tādēļ tiem liekas, ka taisnībai jābūt tur, kur ir vairākums.»

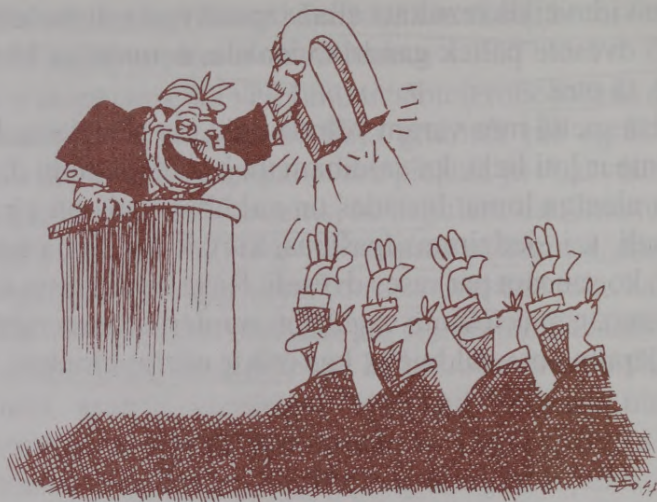
Vai ir iespējams, ka vēlēšanu tiesību ierobežošana uzlabotu pūļa balsošanas rezultātus? Šajā grāmatā jau agrāk minētu iemeslu dēļ es tādu iespēju nevaru pieļaut, jo visu vēlēšanu sapulču garīgais līmenis ir zems, lai sapulces dalībnieku sastāvs būtu kāds būdams. Pūlī indivīdi vienmēr nolīdzinās, un, balsojot par vispārīgiem jautājumiem, četrdesmit akademiķu balsošanas rezultāts nemaz nebūs vērtīgāks par četrdesmit ūdensnesēju balsošanas rezultātu. Es nedomāju, ka balsošanas rezultāti, – kuru dēļ bieži apstrīd vispārīgās vēlēšanu tiesības, piemēram, jautājumā par karaļa varas atjaunošanu, – būtu citādi, ja balsotāji būtu tikai zinātnieki un, vispār, augsti izglītoti ļaudis. Ja kāds ir iemācījies grieķu valodu, ir labs matemātiķis, arhitekts, veterinārārsts, mediķis vai advokāts, tas nebūt nenozīmē, ka viņš ir pareizi un pilnīgi orientēts sociālos jautājumos. Mūsu tautsaimnieki taču visi ir izglītoti ļaudis, pa lielākai daļai profesori un akademiķi, bet vai ir kaut viens vispārīgs jautājums, – piemēram, protekcionisms, bimetalisms utt., – kur viņi būtu panākuši vienošanos? Un sociālo jautājumu priekšā, kur darbojas tik daudzi nezināmi faktori, visu cilvēku nezināšana kļūst līdzīga, vienāda.

Tādēļ balsošanas rezultāts nebūs ne labāks, ne sliktāks par tagadējo, ja vēlētāju sarakstos ieviesīs tikai zinātniekus un izglītotus ļaudis. Arī viņi padosies tikai savām jūtām un savas partijas garam. Un mūsu grūtības nemaz nebūtu mazinājušās, tikai tad mēs nokļūtu varbūt vēl smagākā – kastu tirānijā.

Pūļa balsošana visur būs vienāda, un galu galā vienmēr šajā balsošanā būs izteikti rases centieni un neapzinīgās vajadzības, – vienatga, vai pastāvēs vispārīgas vēlēšanu tiesības vai aprobežotas, vai balsošana notiks republikā vai monarhijā, – Francijā, Beļģijā, Grieķijā, Portugālē vai Spānijā. Ikvienas zemes

vēlēšanu viduvējais rezultāts allaž izpauž rases dvēseles saturu, bet šī dvēsele paliek gandrīz vienāda, nemainīga kā vienā paaudzē, tā otrā.

Pēc visa sacītā mēs varam vēlreiz nākt pie slēdziena, ka rases nozīme ir ļoti liela, ka valdībām un iestādēm tautu dzīvē ir pavisamniecīga loma. Iestādes un valdības vada un virza rases dvēseli, t. i., iedzimtas īpašības, kuru kopsumma īstenībā arī ir tas, ko saucam par rases dvēseli. Rase un ikdienas dzīves neatliekamo, nepieciešamo vajadzību apmierināšanas mērķis, — lūk, noslēpumainie valdnieki, kas izšķir nāciju likteņus.

PIEKTĀ NODAĻA

PARLAMENTU SAPULCES

Parlamentu sapulcēs redzam lielāko daļu no nevien dabīga, neanonīma pūļa pazīmēm. Ieskatu vienpusība. Padošanās iedvesmai, un šīs padošanās robežas. Vadoņu loma. Viņu burvīguma cēloņi. Viņi ir īstie noteicēji sapulcē, kuras balsošana tāpat ir sapulces neliela mazākuma balsošana. Vadoņu vara ir absolūta. Viņu runāšanas mākslas elementi. Vārdi un iedomu tēli. Runātājs, pret kuru nesajūt burvīgumu, nevar pārliecināt, lai piekrist viņa argumentiem. Kā labo, tā ļauno jūtu pārspilējumi. Dažbrīd saskatāmais automātisms. Konventa sēdes. Gadījumi, kad sapulce zaudē pūļa raksturīgākās pazīmes. Speciālistu iespaids tehniskos jautājumos. Parlamentārisma vērtīgās un bīstamās īpašības. Viņš piemērots mūsdienu vajadzībām, bet viņa pastāvēšana saistīta ar finansiāliem zaudējumiem un pieaugošu brīvības ierobežošanu. Slēdziens.

Parlamentu sapulces pieder pie nevien dabīga, neanonīma pūļa kategorijas. Neraugoties uz parlamenta locekļu dažādo sastāvu dažādos laikos un dažādās tautās, tomēr šīm sapulcēm ir kopējas pazīmes, un rases iespaids izpaužas tikai šo pazīmju

lielākā vai mazākā iedarbībā. Parlamentu sapulces visdažādākajās valstīs, Grieķijā, Itālijā, Portugālē, Spānijā, Francijā, Amerikā, – ir ļoti līdzīgas, kā debatēšanas, tā balsošanas kārtības ziņā, un visur viņas valdībām rada vienādas grūtības.

Parlamentārismu uzskatīja par ideālu visas civilizētās valstis, kaut viņa pamatā redzam psiholoģiski nepareizu ideju, it kā daudzu kopā sanākušū ļaužu lēmums varētu būt neatkarīgāks un gudrāks par nedaudzu cilvēku lēmumu.

Parlamentu sapulcēs redzam vispārējās pūļa pazīmes: ideju vienpusību, sakairināmību, padošanos iedvesmai, jūtu pārspilējumus, vadoņu dominējošo lomu. Tomēr sava speciālā sastāva dēļ parlamentu sapulcēm ir dažas īpatnības, kuras arī iztīrāsīm.

Šī pūļa svarīgākā pazīme ir ieskatu vienpusība. Visās partijās, – sevišķi tas sakāms par latīņu tautām, – redzam vienu un to pašu tieksmi vissarežģītākos sociālos jautājumus atrisināt ar visvienkāršāko abstrakto principu un vispārēju likumu palīdzību, kurus tad piemēro it visos gadījumos. Protams, šie principi katrai partijai ir citādi, bet jau tādēļ vien, ka ļaudis atrodas pūlī, viņi pārspilē šo principu vērtību un cenšas panākt viņu galējās robežas. Tādēļ parlamentos vienmēr izpaužas visgalējākie ieskati.

Vistipiskākais un vispilnīgākais tādu sapulču vienpusības piemērs ir lielās revolūcijas laikmeta jakobiņi. Padodamies savām dogmām un abstraktai loģikai, pieņēmuši neskaidras, vispārējas idejas, jakobiņi centās ieviest dzīvē šos nelokāmos, nemainīgos principus, nemaz nedomādami par reāliem apstākļiem, par notikumu gaitu. Var droši sacīt, ka šo praktiskās dzīves notikumu gaitu viņi nesaredzēja un nemanīja visā revolūcijas laikā. Viņus vadīja pavisam vienkāršas, elementāras dogmas, un viņi iedomājās, ka ar tām var pārtaisīt visu sabiedrības iekārtu, izsmalcināto cilvēces civilizāciju dabūt atpakaļ līdz sociālās attīstības sākuma līmenim. Arī viņu līdzekļi sava sapņa

piepildīšanai bija absolūti vienpusīgi: ar varu tie iznīcināja visus, kas viņiem pretojās. Tāpat gan rikojās arī visi citi – žirondisti, montaņāri, termidorieši utt.

Parlamenta pūlis ļoti viegli padodas iedvesmai, un šīs iedvesmas avots kā katrā pūlī ir vadoņi, kam piemīt burvīgums. Bet parlamenta sapulcē padošanās iedvesmai izpaužas ļoti spilgtā, noteiktā veidā, tādēļ gribu to īpaši uzsvērt.

Par visiem vietējo interešu jautājumiem parlamenta locekļiem ir tik stingri nelokāmi ieskati, ka tos sašķobīt nespētu nekādi argumenti. Pat Demostēna talants nespētu pārliecināt deputātu, lai viņš atsakās no savām domām un balso citādi par jautājumiem, kas aptver iespaidīgu vēlētāju prasības un intereses. Iepriekš notikušā vēlētāju iedvesma uz deputātiem atstājusi tik ārkārtīgi spēcīgu iespaidu, ka cita iedvesma to nevar pārspēt, tādēļ deputātu ieskati allaž mēdz būt stingri un nelokāmi*.

Turpretim attiecībā uz vispārējiem jautājumiem, piemēram, par valdības gāšanu, nodokļu noteikšanu utt. ieskati ir pavisam nenoteikti, svārstīgi, tādēļ šais jautājumos vadoņu iedvesma var panākt tādu pašu rezultātu kā parastā pūlī. Ikkatrai partijai ir savi vadoņi, kuriem gandrīz visiem vienāds iespaids, tādēļ daudzi deputāti dažreiz padodas pavisam pretējiem iespaidiem un kļūst svārstīgi. Ar to, piemēram, izskaidrojams, kādēļ deputāti dažreiz piecdesmit minūtēs maina savus ieskatus, balso pavisam citādi, tikko nobalsotam likumam pievieno kādu pantu, kas iznīcina visu likuma nozīmi. Piemēram, ar nobalsoto likumu deputāti atņēma fabrikantiem tiesību pieņemt un atlaist strādniekus, bet tai pašā sēdē tiek pieņemts vēl viens jauns pants, un likums uzreiz zaudē visu savu nozīmi.

Tādēļ katrā parlamenta sesijā redzam kā ļoti stingrus, tā arī

* Acīmredzot par šiem ieskatiem, kas nosacīti jau iepriekš, vēlēšanu laikā, domājis arī sens Anglijas parlamenta darbinieks, sacīdams tā: »Piecdesmit gadus es jau sēdu Vestminsterā, un esmu dzirdējis daudzas runas. Ļoti maz bija to, kuru dēļ es mainīju savus ieskatus, bet neviena nespēja panākt, lai balsoju citādi, kā biju nodomājis.«

pavisam nenoteiktus, svārstīgus ieskatus. Bet vispārējo jautājumu arvien mēdz būt vairāk kā vietējo, un tādēļ parlamentā dominē nenoteiktība, kuru vēl vairo mūžīgās bailes no vēlētājiem, jo viņu apslēptā iedvesma vienmēr pretojas vadoņu iespaidiem. Un debatēs par jautājumiem, – tādu ir ļoti daudz, – par kuriem deputātiem nav jau iepriekš nodibinājušos ieskatu, vienmēr uzvaru gūst vadoņi, uzspiezdami pūlim savus ieskatus. Vajadzība pēc tādiem vadoņiem skaidri redzama visās zemēs, jo visos parlamentos tos sastopam kā dažādu frakciju un grupu vadītājus; viņi ir parlamentu īstie valdnieki. Ļaudis pūli nevar iztikt bez kunga, tādēļ kuras katras sapulces balsošanas rezultātā parasti izpaužas tikai pavisamniecīga mazākuma ieskati.

Vadoņi iespaidu panāk nevis ar savām spriešanas spējām, bet ar burvīgumu, ko vislabāk pierāda tas, ka vadoņu iespaids zūd, tiklīdz kādas nejaušības dēļ izgaisis viņu burvīgums.

Vadoņu burvīgums ir individuāls pēc sava rakstura, tas nav atkarīgs ne no vadoņa vārda, ne slavas. Žils Simons par 1848. gada ievērojamiem vīriem, ar kuriem viņš kopā piedalījies sēdēs, saka tā:

»Divus mēnešus pirms savas visvarenības Ludviķis Napoleons nebija nekas...«

»Tribīnē kāpa Viktors Igo. Viņam nebija panākumu. Viņa runā klausījās, kā mēdz klausīties runājam Feliksu Piju, tikai aplausi bija daudz retāki. »Es nemīlu viņa idejas,« Volabels man teica par Feliksu Piju, »bet viņš ir viens no visievērojamākajiem rakstniekiem un Francijas slavenākais runātājs.« Edgaram Kīne, šim ārkārtīgi retajam un varenajam garam, nebija nekāda iespaids. Pirms nacionālās sapulces sanākšanas viņš bija ļoti populārs, bet sapulcē viņam nebija nekādu panākumu.«

»Politiskas sapulces ir tieši tādas vietas virs zemes, kur vismazāk jūtams un redzams ģenialitātes mirdzums. Tur nozīme ir daiļrunībai, kas piemērota laika un telpas apstākļiem, tur ņem pakalpojumu partijām, ne tēvijai. 1848. g. Lamartīns un 1871. g. Tjērs ieman-

toja visu cienību tikai tādēļ, ka zemei draudēja lielas, neatvairāmas briesmas, tiklīdz tās bija garām, tūdaļ izgaisa bailes un arī pateicības jūtas.«

Es šos vārdus pieminēju ne to izskaidrojumu, bet faktu dēļ, par kuriem viņi stāsta, jo izskaidrojumiem ir ļoti niecīga psiholoģiska nozīme. Ja pūlis ievērotu vadoņa pakalpojumus tēvijai vai arī partijai, viņš tūdaļ zaudētu savu pūļa raksturu. Pūlis, padodamies vadonim, padodas tikai viņa burvīgumam, un nav nekādas nozīmes ne interesēm, ne pateicības jūtām. Tādēļ vadonim, kuram piemīt burvīgums, ir rokās gandrīz absolūta vara. Ir, piemēram, zināms fakts, cik ārkārtīgs iespaids ilgus gadus bija vienam ievērojamam deputātam tieši viņa burvīguma dēļ; vēlāk viņš netika vairs ievēlēts, sakarā ar dažiem finansiālas dabas notikumiem. Agrāk pāris viņa aizrādījumu pietika, un valdībai bija jākrīt. Viens no rakstniekiem šī deputāta darbību raksturo tā:

»Tas ir, galvenokārt, X. kga... panākums, ka par Tonkinu samaksājām trīs reizes dārgāk nekā bija jāmaksā, ka nespējām nostiprināt savu stāvokli Madagaskarā, ka ar blēdību mums atņēma valdības tiesības Nīgeras lejasdaļā un ka esam zaudējuši savu dominējošo stāvokli Ēģiptē. X. kga teoriju dēļ esam zaudējuši daudz plašākas teritorijas nekā visos Napoleona karos.«

Bet nevajag par daudz apvainot šo vadoni. Protams, viņa iespaidam padodamies, esam dārgi samaksājuši, tomēr viņa iespaids dibinājās, galvenokārt, uz to, ka viņš vērīgi sekoja sabiedrības domām, un sabiedrība par visiem minētiem jautājumiem toreiz sprieda citādi nekā tagad. Vadonis tikai ļoti retos gadījumos aizsteidzas priekšā sabiedrības domām; parasti viņš tām paklausīgi seko, pieņemdamas arī visus sabiedrības maldus.

Bez burvīguma vadoņi parlamentu sapulcēs izlieto tos pašus pārliecināšanas līdzekļus, kādus redzam kurā katrā pūlī. Lai prastu šos līdzekļus pareizi un veikli lietot, vadonim vajag, kaut neapzinīgi, pazīt pūļa psiholoģiju, viņam jāzina, kā ar pūli runāt. Sevišķi viņam jāzina, kāds maģisks spēks ir vārdiem, formulām un iedomu tēliem. Viņam nepieciešamas pavisam īpašas

daiļrunības spējas, kurām jāizpaužas, galvenokārt, enerģiskos, kaut gluži nepierādītos, apgalvojumos, modinot pūļa fantāzijā spilgtus iedomu tēlus un tos saistot ar diezgan paviršiem spriedumiem. Tāds daiļrunības veids sastopams visās sapulcēs, pat Anglijas parlamentā, kaut tas ir ļoti nosvērts, noteikts.

»Mēs vienmēr lasām par debatēm deputātu palātā,« raksta angļu filozofs Mens, »kuras ir tikai vispārēju spriedumu atkārtošana, bez kādas dziļākas nozīmes, bez noteikti saskatāma personības iespaيدا. Tomēr šie vispārējie spriedumi tīrās demokrātijas fantāzijā panāk apbrīnojamu iespaidu. Vienmēr ir ļoti viegli piedabūt pūli, lai viņš piekrīt tādiem vispārēja rakstura argumentiem, ja vien tie izteikti vārdos, kas var atstāt iespaidu uz viņa fantāziju, kaut šie argumenti nemaz nebūtu iepriekš pārbaudīti un pūlim diezin vai pat saprotami.«

»Spēcīgo izteicienu« nozīme, uz ko aizrāda tikko pieminētie vārdi, nebūt nav pārspīlēta. Jau vairākas reizes esam uzsvēruši, cik liels ir vārdu un formulu spēks. Vajag izraudzīt vārdus, kas spēj modināt dzīvus iedomu tēlus. Šādas daiļrunības lielisks piemērs ir vārdi, ko tūliņ pieminēšu, un kuri ņemti no viena mūsu parlamenta vadoņa runas:

»Tajā dienā, kad viens un tas pats kuģis aizvedīs uz tāliem, nemierīgiem nometināšanas vietas krastiem pērkamo politiķi un anarhistu slepkavu, viņi varēs abi iesākt sarunas, un abi viņi liksies vienas un tās pašas sociālās iekārtas divas puses, kas viena otru papildina.«

Šīs runas uzburtais tēls ir diezgan skaidrs, protams, runātāja pretiniekiem vajadzēja saprast, ar ko viņš tiem draud. Viņiem vajadzēja reizē sajust kā nemierīgos krastus, tā kuģi, kas turp ved, jo arī viņus var viegli pieskaitīt tai diezgan vāji norobežotajai politiķu kategorijai, uz kuru runātājs aizrādīja. Protams, runātāja pretiniekiem vajadzēja sajust tādas pašas neskaidras bailes, kādas sajuta konventa locekļi, klausīdamies Robespjēra neskaidros vārdos, kur izskanēja giljotīnas draudi. Tieši šo baiļu iespaidā konventa locekļi Robespjēram vienmēr padevās.

Vadoņu pašu interesēs ir visu neiespējami pārspilēt. Runātājs, kura vārdus es tikko pieminēju, varēja mierīgi apgalvot, – un neviens nebūtu protestējis, – ka baņķieri un garīdznieki algo bumbu sviedējus, un ka lielu finansiālu uzņēmumu administratori pelnījuši tādu pašu sodu kā anarhisti. Uz pūli tādi apgalvojumi vienmēr atstāj iespaidu, pie tam – jo niknāki, draudošāki ir apgalvojumi, jo lielāks viņu iespaids. Nekas klausītājos neiedveš tādas bailes kā šāda daiļrunība, neviens negribēs protestēt baidīdamies, ka viņu nenosauc par nodevēju vai ļauno darbu līdzzinātāju.

Tādu īpašu daiļrunību varam dzirdēt visās sapulcēs, un kritiskos brīžos tā allaž paliek nesaudzīgāka, niknāka. Tai ziņā visai interesanti lasīt revolūcijas laika lielo oratoru runas. Šie oratori uzskatīja par savu pienākumu runas vienmēr pārtraukt, lai, starp citu, cildinātu krietnos darbus un nopeltu noziedzības, kā arī lai nolādētu tirānus un tai pašā brīdī zvērētu – »dzīvot kā brīvam pilsonim vai mirt«. Visi klausītāji tad piecēlās, dedzīgi aplaudēja, tad nomierinājās un atkal sēdās savās vietās.

Vadonis dažreiz var būt gudrs un izglītots cilvēks, bet, vispār, šīs īpašības viņam drīzāk kaitē nekā dara labu. Prāts cilvēku padara iecietīgāku, saprotošāku, viņš tuvāk piekļūst lietu sarežģītai būtībai, viņš pats cenšas saprast un izzināt, bet tas vājina viņa pārlicības spēku un koncentrētību, kādas īpašības praviēšam un sludinātājam ir pavisam nepieciešamas. Visu laiku, sevišķi revolūciju, lielie vadoņi bijuši ārkārtīgi aprobežota prāta cilvēki, pie tam tieši aprobežotākajiem no viņiem bijis sevišķi liels iespaids.

Vislielākā revolūcijas vadoņa, Robespjēra, runās daudzreiz redzam apbrīnojamu nesakarību. Lasot viņa runas, nemaz nav iespējams saprast šī visvarenā diktatora milzīgo lomu un iespaidu.

»Vispārēji spriedumi, didaktiska daudzvārdība un latīņu kultūras piemērošana drīzāk bērna, ne vienkārša ikdienas cilvēka dvēselei, kā savos uzbrukumos, tā aizsardzībā nebūt ne

pārāka par skolas zēnu saucieniem: »Panāc tik šurp!« Nevienas idejas, nevienas asprātīgas domas vai izteiciena, nebeidzama garlaicība, kad visapkārt trako vētra. Kad esi beidzis lasīt šīs runas, gribas iesaukties: »Ho!« – kā darīja pieklājīgais Kamils Demulēns.«

Dažreiz pat ir briesmīgi par to domāt, cik milzīgu spēku cilvēkam, kam piemīt burvīgums, dod kāda cieša, stingra pārliecība, kaut viņa prāts ir bezgala aprobežots un šaurs. Bet, lai varētu ignorēt visus šķēršļus un lai gribētu panākt savu, tad tieši tādas īpašības ir nepieciešamas. Redzēdams tādus enerģiskus un pārliecinātus ļaudis, pūlis instinktīvi jūt, ka tie ir viņa pavēlnieki, kādi pūlim vienmēr vajadzīgi.

Parlamenta sapulcē runas panākumi atkarīgi gandrīz tikai no oratora burvīguma, nebūt ne no viņa pieminētajiem argumentiem. Ja kādu iemeslu dēļ šī runātāja burvīgums izgaist, zūd arī viņa iespaids, t. i., viņš vairs nespēj vadīt un virzīt pēc savas gribas parlamenta nobalsošanu.

Bet nepazīstams runātājs, kura runa būs ļoti labi argumentēta, vislabākajā gadījumā var sagaidīt tikai, ka viņu uzklausa, jo tādā runā arī vairāk nekā nebūs, – tikai spīdoši un pārbaudīti pierādījumi. Deputātu, kuram nav burvīguma, deputāts un vēriņš psihologs Dekibs raksturo tā:

»Uzkāpis tribīnē, deputāts izņem savus dokumentus, tos metodiski atšķir un pārliecināts droši sāk runu. Viņš lolo klusas cerības, ka izdosies klausītājus pārliecināt, ka tie piekritīs viņa paša pārliecībai. Viņš rūpīgi apsvēris un pārbaudījis savus argumentus, apbruņojies bezgala daudziem skaitļiem un pierādījumiem, viņš pilnīgi pārliecināts par saviem panākumiem, jo viņam liekas, ka šo pierādījumu priekšā jāpiekāpjas ikvienam, un nekāda pretestība nemaz nav iespējama. Viņš sāk savu runu, un ir pilnīgi pārliecināts par savu taisnību; viņš arī paļaujas uz savu kolēģu uzmanību, jo arī tie, protams, vairāk nekā nevēlas, tikai padoties neapstrīdamai patiesībai.«

»Viņš runā, bet jau ir pārsteigts un nesaprot, kas tā par savādu kustību zālē; viņš sāk uztraukties, ka dzirdams troksnis.«

»Ko gan tas nozīmē, kādēļ viņi neapklust? Kādēļ neviens nemaz neklausās? Ko gan domā tie vīri, kas tur savā starpā sarunājas? Kas gan par neatliekamu vajadzību bija tam un tam deputātam tieši šajā brīdī iet ārā?«

»Runātājs sāk sajost nemieru, sarauc pieri, apstājas. Prezidenta pamudināts, viņš sāk atkal runāt, pie tam krietni skaļākā balsī. Vēl mazāk palicis, kas klausās viņa runu. Un viņš runā vēl skaļāk, uztraucas; troksnis kļūst ar katru brīdi lielāks. Vairs viņš nedzird pats sevi, vēlreiz apstājas, tad izbijies, ka var kāds izmantot viņa klusēšanu un iesaukties: »Slēgt debates,« viņš runā atkal. Troksnis jau pavisam neizturams.«

Kad parlamenta sapulces aizsniegušas zināmu uzbudinājuma pakāpi, tās kļūst līdzīgas parastam neviendabīgām pūlim, un tādu sapulču jūtas allaž traucas līdz galējībām. Viņās var izpausties lielākā varonība, bet tās spējīgas izdarīt arī visļaunāko varmācību. Indivīds tādā sapulcē pilnīgi pazūd un ļoti bieži nobalso par līdzekļiem, kas posta pat viņa personīgās intereses.

Revolūciju vēsture rāda, cik sapulces var būt neapzinīgas un padoties iedvesmai, kas vērsta tieši pret viņas dalībnieku interesēm. Liels muižniecības upuris bija, kad viņa atteicās no savām privilēģijām, tomēr viņa, ne brīdi nešaubīdamās, to izdarīja satversmes sapulces ievērojamā naktī. Atteikšanās no personīgās neaizskaramības konventa locekļiem radīja nepārtrauktu nāves draudu stāvokli, tomēr viņi atteicās, nebūt nebaidīdamies pēc tam cits citu nonāvēt, bet ļoti labi zinādami, ka rīt ikviens no viņiem pašiem var nokļūt uz tā paša ešafota, kur šodien raidīja savus kolēģus. Bet viņi bija tikuši līdz pilnīgam automatismam, – kura mehānismu es jau agrāk attēloju, – tādēļ nekādi argumenti nevarēja tos atturēt no padošanās viņu hipnotizējošai iedvesmai. Ļoti raksturīgi tai ziņā ir vārdi, kas ņemti no konventa locekļa Biljo Varena memuāriem: »*Visbiežāk mēdza būt, ka*

arī mēs paši negribējām dienu vai divas dienas agrāk pieņemt lēmumus, par kuriem tagad visi mums pārmet, « viņš saka, »bet šos lēmumus radīja iesākusies krīze.«

Nekā taisnīgāka vairs nevar iedomāties!

Tāda neapzinība novērojama visās vētrainās konventa sēdēs.

»Viņi piekrīt tam un pavēl,« saka Tēns, »pret ko paši sajūt riebumu; pavēl ne vien muļķības un neprātības, bet arī noziegumus, nevainīgu cilvēku, pat savu draugu noslepkavošanu. Vienprātīgi, atskatot skaļiem aplausiem, kreisie apvienojas ar labajiem, un sūta uz ešafotu Dantonu, savu dabīgo vadoni, lielo organizatoru un revolūcijas vadītāju. Tikpat vienprātīgi, un aplausiem atskatot, apvienojas labējie ar kreisajiem un balso par revolucionārās valdības visļauņākajiem dekrētiem. Vienprātīgi, aizraujošiem sajūsmas saucieniem atskatot, apliecinot karstu līdzjūtību Kolo d'Erbua, Kutoku un Robespjēram, konvents daudzkārtīgas un patvarīgas balsošanas ceļā patur slepkavīgo valdību, kuru daži neieredz nebeidzamās ļaužu noslepkavošanas dēļ, citi tādēļ, ka paši baidās valdības nežēlīgās varas. Līdzenums (La Plaine) un Kalns (Montagne), vairākums un mazākums, vienojās kopīgi sekmēt paši sevis iznīcināšanu. 22. priekšējā konvents pilnā sastāvā ļāva nocirst savu kaklu un to pašu darīja otrreiz, 8. termidorā, tūdaļ pēc Robespjēra runas.«

Varbūt šis tēlojums var likties pārāk drūms, bet viņš ir patiess. Tādas pašas pazīmes redzamas parlamentu sapulcēs, kad tās satrauktas un hipnotizētas; tās kļūst kā nemierīgs, svaids bars, kas ļaujas visiem impulsiem. Lūk, 1848. gadā parlamenta sapulces apraksts, ko sniedz parlamenta darbinieks Spillers, pārliecināts demokrāts, ko ņemu no »Revue Litteraire«. Tur attēlotas pārspīlētas jūtas, kas raksturīgas pūlim, ārkārtīgā svārstība, kādēļ īsā laikā pūlis svārstās starp vispretrunīgākajām sajūtām.

»Strīdi, aizdomas, skaudība, un no otras puses akla uzticība, nebeidzamas cerības beidzās ar republikāņu partijas sabrukumu. Viņas naivitāte un vientiesība bija tikpat lielas kā aizdomība pret it visu. Nekādas likumības sajūtas, ne mazākās jēgas par discip-

līnu; tikai bailes un ilūzijas, – tai ziņā zemnieks ir pilnīgi līdzīgs bērnam. Viņi var būt bezgala mierīgi, bet arī pavisam nepacietīgi, var būt nikni un nežēlīgi, bet arī lēni un maigi. Tā ir vēl pilnīgi neizveidota temperamenta īpašība, audzināšanas trūkuma rezultāts. Ne par ko viņi nebrīnās, bet viss tos mulšina. Drebēdami un baiļu pilni, bet arī varonīgi un pārdroši, viņi drāžas ugunīs vai bēg no nevainīgas ēnas.»

»Viņiem sveša lietu cēlonība un sakarība. Tikpat ātri viņi pagurst, kā sajūsminās, arvien padodas panikai un allaž tver vai nu pārāk augstu vai arī par zemu, nekad neievērodami robežas un iespējas. Viņi ir kustīgāki kā ūdens, un viņu darbos atmirdz visas krāsas, tie veidojas visās formās. Kāds gan tas var būt valdības pamats?«

Par laimi, šīs īpašības tikai sevišķos apstākļos var kļūt par parlamenta sapulču pastāvīgu parādību. Šīs sapulces par pūli kļūst tikai dažos momentos. Lielākoties deputātu individualitāte neizzūd, un tādēļ parlamenti spēj izdot teicamus tehniska rakstura likumus. Gan tiesa, likumus jau iepriekš izstrādājis kāds speciālists savā kabinetā vientuļā klusumā, tādēļ īstenībā tie jāuzskata par viena atsevišķa cilvēka, ne lielākas sapulces darbu. Tādi likumi arvien mēdz būt vislabākie, un viņus sabojā tikai neizdevīgie papildinājumi, kuru dēļ šis likumdošanas akts gūst kolektīvu raksturu. Pūļa darbībai visur un vienmēr ir zemāka vērtība nekā izolēta indivīda darbam. Tikai speciālisti glābj šādas sapulces no pārāk nelietderīgu un nesakarīgu lēmumu pieņemšanas, un tādos gadījumos speciālists uz zināmu laiku kļūst par vadoni. Sapulce uz viņu neatstāj nekādu iespaidu, toties viņš atstāj iespaidu uz sapulci.

Īstenībā parlamentārisms ir bīstams divējādā nozīmē: viņš patvarīgi izšķiež finansiālos līdzekļus un arvien vairāk ierobežo individuālo brīvību.

Attiecībā uz līdzekļu izšķiešanu parlamentārisms ir bīstams kā vēlēšanu pūļa prasību un neapbrēķinātības neizbēgamas sekas. Ja kāds no parlamenta locekļiem iesniedz priekšlikumu, lai tik-

tu apmierinātas – demokrātiskas prasības, piemēram, par strādnieku pensijām, par dzelzceļsargu vai skolotāju algu paaugstināšanu utt., citi deputāti, sajuzdami bailes no vēlētājiem, nedrīkstēs tādām priekšlikumam pretoties, jo viņi negribēs, lai par tiem domā, ka viņi neievēro tādu un tādu aprindu intereses un vajadzības, kaut paši labi zinās un sapratīs, ka tādi lēmumi ārkārtīgi apgrūtinās budžetu un būs nepieciešama jaunu nodokļu ieviešana. Tātad šādos gadījumos nav paredzama šaubīšanās un apdomība. Izdevumu pavairošanas sekas būs jūtamas tikai nākotnē, deputātus tieši tās neskars, par tām deputāti nedomā, toties noraidošā lēmuma sekas visi parlamenta locekļi var dabūt sajūst jau nākošajās vēlēšanās.

Bez šī pirmā iemesla, kas rada izdevumu pavairošanu, ir arī otrs, tikpat kategorisks: deputātiem jāpiekrīt visiem izdevumiem, kuru nolūks apmierināt dažādas vietējās intereses. Deputāts nespēj šādiem izdevumiem pretoties, jo arī tie domāti vēlētāju prasību apmierināšanai. Un katrs deputāts, kas saistījies ar zināmām vietējām interesēm, var cerēt uz šo interešu apmierināšanu tikai tad, ja arī viņš apsolīs atbalstīt tādas pašas citu deputātu prasības*.

* »Economiste« publicē ļoti interesantu pārskatu, cik lieli var būt vienā pašā gadā izdevumi, kam tikai vēlēšanu nozīme un kas attiecas tikai uz dzelzceļu būvi. Lai savienotu Langeju (pilsētiņu ar 3000 iedzīvotājiem), kas atrodas kalnā, ar Pije, nolemta jauna dzelzceļa būve par 15 miljoniem; Bomonas (3500 iedzīvotāju) savienošanai ar Kastel-Sarracinu pieņemti 7 miljoni; Ustas ciemata (523 iedzīv.) savienošanai ar Senksu (1200 iedzīv.) – 7 miljoni; Pradas savienošanai ar Oletas ciematu (747 iedzīv.) – 6 miljoni utt. Vienā pašā gadā dzelzceļu būvei pieņemti 90 miljoni, pie tam šiem dzelzceļiem nav nekādas vispārīgas intereses. Tikpat lieli arī citi izdevumi, kas tāpat pieņemti vēlēšanu nolūkā. Likums par strādnieku pensijām gadā prasīs, pēc finansu ministra aprēķina, 165 miljonus, bet pēc akadēmiķa Lerne Bolje aprēķina – 800 miljonus. Ir skaidrs, ka tādu izdevumu vienmēr pieaugošā tendence var beigties tikai ar katastrofu. Daudzas Eiropas valstis – Portugāle, Grieķija, Spānija, Turcija jau ir katastrofai tuvu. Bet par to nav daudz jāuztraucas, jo publika bez lieliem protestiem piekrīt valsts maksājumu kursa pazemināšanai. Tādi asprātīgi bankroti atļauj uzreiz pārtraukt iznīcināto budžetu līdzsvaru. Neaizmirsīsim arī, ka karš, sociālisms un ekonomiskā cīņa mums sola vēl nopietnākas, draudošākas katastrofas, un vispārējā sabrukuma laikā, kādā mums lemts dzīvot, jāpadodas nepieciešamībai – dzīvot vienīgi šodienai, nerūpējoties par nākotni, jo cerības mums atņemtas, mēs dzīvojam bez nākotnes.

Parlamentu sapulces, otrkārt, ir bīstamas tai ziņā, ka viņas ierobežo individuālo brīvību. Šīs parlamenta darbības sekas gan nav tik skaidri saredzamas, tomēr viņas ir pilnīgi reālas. Parlamenti izdod bezgala daudzus, un vienmēr ierobežojošus, likumus. Parlamenti iedomājas, ka tas viņu pienākums, un deputāti nemaz nemana šādas rīcības sekas, jo parlamentu darbība ir vienpusīga.

Acīmredzot šī bīstamā parādība ir nenovēršama, jo pat Anglijā, – kur parlamentārisms vispilnīgāks, jo deputāts ir neatkarīgāks no vēlētajā daudz vairāk nekā kurā citā zemē, – pat Anglijā to sajūt. Jau Herberts Spensers saka, ka pēc šķietamās brīvības pavairošanās sāksies patiesās brīvības mazināšanās. Par šo jautājumu runādams, savā grāmatā »Indivīds un valsts«, Herberts Spensers par Anglijas parlamentu saka:

»No tā laika likumdošanas ceļš bija tieši tāds, kā es jau teicu. Diktatoriski līdzekļi vienmēr pieauga un vairojās, censdamies ierobežot personīgo brīvību, pie tam divējādā veidā: ikkatru gadu tiek izdoti daudzi rīkojumi pilsoņu ierobežošanai, kur agrāk viņi bija brīvi; ar šiem pašiem rīkojumiem pilsoņiem obligāti jādara tas, ko agrāk viņi varēja darīt vai nedarīt, kā paši gribēja. Arī sabiedriskās klaušas, kurām vairāk vietējs raksturs, paliek arvien smagākas, – tātad pilsoņu brīvību ierobežo vēl vairāk, samazinot peļņas tiesu, ko tie varētu izlietot pēc pašu ieskatiem, bet pavairojot to ienākumu daļu, kas pilsoņiem tiek atņemta, un nokļūst sabiedrisko darbinieku rīcībā, kuri šos līdzekļus izlieto, kā viņiem šķiet labāk un izdevīgāk.«

Šī pieaugošā brīvības ierobežošana visās zemēs izpaužas īpašā veidā, ko Herberts Spensers, tomēr, nav saskatījis. Dažādu rīkojumu un noteikumu izdošana, kuriem parasti mēdz būt ierobežojošs raksturs, nenovēršami rada ierēdņu skaita pieaugšanu un viņu varas un iespaida vairošanos, jo ierēdņiem lemts šos rīkojumus un noteikumus ieviest dzīvē; tātad ierēdņi visās civilizētās valstīs arvien vairāk cenšas kļūt par īstiem zemes valdniekiem. Viņu vara kļūst vēl lielāka tādēļ, ka biežās valdību

maiņas ierēdņus, lielākoties, nemaz neskar, jo administratīvā kasta ir vienīgā, kas arvien vairāk paliek neatbildīga, bezpersoniska un negrozāma. Bet no visiem despotisma veidiem vis-smagākais ir despotisms, kas aizsargāts šādā trejādā kārtā.

Ierobežojošo likumu un rīkojumu arvien pieaugošais skaits ikkatru sīkāko dzīves notikumu apņem tīri bizantiskām formalitātēm, un tāda kārtība nenovēršami un arvien vairāk sašaurina to sfēru, kurā pilsonim atļauta brīva rīcība. Tautas kļūst par ilūzijas upuri iedomādamās, ka, pavairojot likumu skaitu, tās labāk nodrošinājušas savu brīvību un vienlīdzību. Bet tautas nemana, ka ik dienas viņas pašas sevi iekaļ vissmagākajās važās.

Tas nepaliek bez sekām. Radušas paciest katru jūgu tautas beidzot pašas meklē tādu jūgu, līdz zaudē visu savu enerģiju un patstāvību. Viņas kļūst kā ēnas, kā pasīvi automāti, bez gribas, bez pašaisardzības un sevis veidošanas spēka. Un tikai tad cilvēks ir spiests kur citur meklēt rosinošu enerģiju, kuras viņam trūkst. Pilsoņu vienaldzība un nespēks pieaug, tādēļ valdības lomai nenovēršami jātop vēl lielākai. Valdībām tad katrā ziņā nepieciešamas iniciatīvas, uzņēmības un valdības spējas, jo privātiem pilsoņiem tādu spēju vairs nav. Valdībām jāuzņemas viss, viss jāvada un jāriko, jāatbalsta un jāveicina. Galu galā valsts pārvēršas par visvarenu un dievišķu aizgādni. Bet piedzīvojumi rāda, ka tādu Dievu vara nekad nemēdz būt ne visai stingra, ne arī spēcīga.

Pie dažām tautām sevišķi novērojama arvien pieaugošā brīvības ierobežošana, – neraugoties uz ārējām tiesībām, kas ir tikai brīvības ilūzija, – acīmredzot nav zināmas iekārtas sekas vien, bet arī rāda šo tautu vecuma iesākšanos; brīvību ierobežošana ir viens no simptomiem, kas vēsta panīkumu, no kura līdz šim nav spējusi izvairīties neviena civilizācija.

Ja gribam spriest pēc tā, ko pagātne māca, un ko tagad visur vērojam, tad jānāk pie slēdziena, ka mūsaiķu civilizāciju lielākā daļa jau sasniegusi vecumu, pēc tam sākas panīkums. Acīmredzot šāds vecuma periods ir vienādi liktenīgs visām tautām, jo vēsturē bieži redzam viņu atkārtosanos.

Nav grūti īsos vārdos izteikt visus šos ikvienas civilizācijas attīstības periodus. Ar to arī beigsim savu grāmatu. Varbūt nepilnīgais apcerējums, tomēr, palīdzēs daudz maz saprast tagadējās pūļa valdonības cēloņus.

Plašākos vilcienos aptverot pirms mūsu laikmeta bijušo civilizāciju uzplaukumu un panikumu, redzam tādu notikumu gaitu.

Šo civilizāciju pašā rīta agrumā redzam nelielu, ļoti dažādu ļaužu grupiņu, kas sadevusies kopā uzvaru, iebrukumu un ceļošanas nejaušību dēļ. Starp šiem ļaudīm, kuri runāja dažādās valodās, piederēja pie dažādām ticībām un kuru dzīslās ritēja ļoti dažādas asinis, vienīgā kopējā saite bija pusatzīta viena vadoņa vara. Tādās jauktās ļaužu kopībās ir ļoti attīstītas pūļa psiholoģiskās pazīmes: atsevišķo cilvēku sadošanās kopā uz zināmu laiku, varonība, impulsīvs, nevarība un jūtu brāzmainība. Tādā ļaužu kopā nav nekā stingra un noteikta, – tie ir barbari.

Bet laiks panāk savu. Vienādā vai līdzīgā apkārtņē, dažādu krustojumu atkārtosšanās, kopdzīves dažādās vajadzības lēnām atstāj savu iespaidu, un dažādo atsevišķo cilvēku kopa sāk ciešāk vienoties, rodas rase, t. i., savienojums ar kopējām pazīmēm un jūtām, kuras iedzimtības ceļā nodibinās arvien noteiktāk. Pūlis kļūst par tautu, un šī tauta jau spējīga izkļūt no barbarisma. Bet no barbarisma tauta var izkļūt vienīgi tad, ja ilgos pūļiņos, nerimstošā cīņā un nebeidzamos mēģinājumos rodas tautas ideāls. Kāds šī ideāla raksturs, tam nav liela nozīme; tas varbūt Romas vai Atēnu kults, Allaha pielūgšana, vienalga, bet ideāls nepieciešams, lai varētu nodibināties visu rases indivīdu vienošanas jūtas un domas.

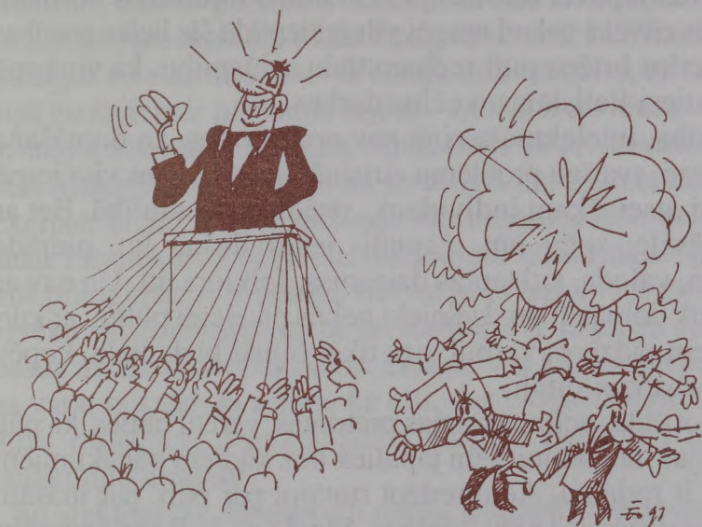
Tikai tad var rasties jauna civilizācija, ar visām savām iestādēm, mākslām un saviem ticējumiem. Savu sapņu valdzināta, rase konsekventi iegūs visu, ko sniedz mirdzums, spēks un varenība. Bez šaubām, dažbrīd viņa pārvērtīsies par pūli, bet tad aiz mainīgām un svārstīgām īpašībām, kādas raksturīgas ikvienam pūlim, arvien būs ciešs un drošs pamats – rases dvēsele, kas ierobežo tautas svārstības un apvalda gadījuma varu.

Beidzis savu radišanas darbu, laiks nenovēršami iesāk izpostīšanu, iznīcināšanu, no kā nespēj izvairīties ne Dievi, ne cilvēki. Aizsniegusi zināmu varenību un sarežģīto dzīves iekārtu, civilizācija tālāk neattīstās, neaug, un sākas panīkums. Drīz klāt ir vecuma brīdis. Viņa atnākšanu vēsta ideāla izgaišana, jo tikai ideāli spēj uzturēt rases dvēseli spirtu un radošu. Jo bālāks kļūst ideāls, jo stiprāk sāk šķobīties politiskās, sociālās un reliģiskās iestādes un institūti, kas balstījās uz šo ideālu.

Ideāls izgaist, un rase zaudē sava spēka, vienības un kopības avotu. Personības prāts un spējas var gan attīstīties tālāk, bet rases kolektīvā egoisma vietā tad rodas ārkārtīgs individuāls egoisms, un sekas ir – rakstura vājums, nespēja aktīvi darboties. Agrākā tauta, – zināma vienība, kopēja masa, – pārvēršas par vienkāršu indivīdu summu bez kādām dziļākām saitēm, un šie indivīdi vēl turas kopā tikai mākslīgi, ar tradīciju un iestāžu palīdzību. Un tieši tad pienāk brīdis, kad ļaudis, kurus savā starpā šķir personīgas intereses un centieni, kuri neprot paši sevi valdīt, kad ļaudis sāk prasīt, lai vada ikkatru vissīkāko viņu darbību. Un valsts tad uzņemas šīs prasības apmierināšanu, visur drīz vien jūtams viņas visvarenais iespaids.

Galīgi zaudējusi savu ideālu, rase tikpat galīgi zaudē arī savu dvēseli; tā pārvēršas par izolētu indivīdu saujiņu un ir atkal, kas bija sākumā – ir atkal pūlis. No jauna viņā rodas visas raksturīgās pūļa īpašības, kurām nav ne noteiktības, ne nākotnes. Civilizācija zaudē savu ciešo pamatu un nokļūst visdažādāko nejaušību varā. Valda pūlis, pirmajā vietā stājas barbari. Vēl civilizācija var likties spoža un varena, jo ilgos gados celtās ēkas fasāde palikusi, bet patiesībā visa šī ēka sašķobīta, nav viņai vairs ciešu pamatu, tā sabruks, tiklīdz sāksies pirmā vētra.

Celties no barbarisma līdz civilizācijai, savus sapņus piepildot, tad pamazām pagurt un mirt, kad sapņi izgaisuši, – tāda katras tautas dzīves gaita.

PROFESORS ZIGMUNDS FREIDS

PŪĻA PSIHOLOĢIJA UN CILVĒKA »ES«

Le Bona uzskati, kurš ļoti lielu nozīmi piešķir dvēseles neapzinīgai dzīvei, pilnīgi saskan ar mūsu psiholoģiskiem uzskatiem, kaut līdzīgas domas par pūļa darbību jau sen agrāk izteikuši daudzi domātāji, valstsvīri un dzejnieki. Bet le Bona un citu autoru spriedumi par pūli un pūļa dvēseli nebūt nav nemainīgi. Nav ne mazāko šaubu, ka visas šīs agrākās pūļa dvēseles īpašības uztvertas pilnīgi pareizi. Bet var minēt arī citādus, pie tam gluži pretējus, masu darbības veidus, kurus apcerot var pūļa dvēseli vērtēt daudz augstāk.

Jau le Bons pats atzīst, ka zināmos apstākļos pūļa tikumība var būt augstāka par atsevišķu indivīdu tikumību, ka tikai pūlis spējīgs būt augstākā mērā pašai izliedzīgs un nesavtīgs.

Daži pētnieki domā, ka tikai sabiedrība ir vienīgā instance, kas indivīdam pavēl turēties pie zināmām tikumības normām, atsevišķais cilvēks nekad nespēj pilnīgi izpildīt šīs lielās prasības, vai arī izcilos brīžos pūli redzam tādu sajūsmību, ka viņš spēj izdarīt patiesi lieliskus un cēlus darbus.

Ir taisnība, intelektuālā ziņā nav noliedzams, ka domāšana, izgudrojumi, svarīgu problēmu atrisināšana utt., – tas viss iespējams tikai atsevišķam indivīdam, strādājot vientulībā. Bet arī pūļa dvēsele spēj būt ģeniāli jaunradoša, ko pierāda, piemēram, valoda, tad tautas dziesmas, folklorā utt. Un nav arī zināms, cik domātāji un dzejnieki nebūs pateicīgi pūlim, ar kuru sakarā tiem jādzīvo; varbūt viņi tikai bijuši kāda liela, kopēja garīga darba izpildītāji.

Ievērojot tādas acīmredzamas pretrunas, varētu likties, ka pūļa psiholoģijas mēģinājumiem jāpaliek bez kādiem panākumiem. Bet izeja ir rodama. Acīmredzot runājot par pūli, par masām, ir domātas dažādas ļaužu kopības. Sigele un le Bona apcerējumi acīmredzot aptver nepatstāvīgas, mainīgas masas, kas ātri sadodas kopā, kādas pārejošas intereses apvienotas. Nav šaubu, ka uz šādu masu vai pūļa izpratni atstājis iespaidu milzīgais revolucionāro laikmetu pūlis. Bet ir uzskati, kas dibināti uz stabilām ļaužu masām vai kopībām, kurās cilvēks pavada savu dzīvi un kuras izveidojušas noteiktus sabiedriskus institūtus.

Maks Daugolls atšķirību saskata organizācijā. Vienkāršākā, nejaušā pūļa gadījumā masām nav nekādas organizācijas, vai arī tā ir pavisam niecīga, nesvarīga. Tādas masas viņš sauc par vienkāršu – pūli. Tomēr šais vienkāršajās masās viegli saredzēt dažas kolektīvās pamatprasības. Lai no nejauši kopā sanākuša ļaužu pūļa rastos psiholoģiska cilvēku masa, tad nepieciešama visu masā esošo indivīdu zināma kopība: kopēja interese pret kādu objektu, vienādas jūtas zināmā situācijā un, es gribētu sacīt, kā sekas no tā – zināmas spējas atstāt vienam uz otru kādu iespaidu. Jo lielāka un spēcīgāka šī vienība, jo vieglāk no atsevišķiem cilvēkiem rodas psiholoģiska masa, un jo skaidrāk, apbrīnojamāk parādās masu dvēsele.

Visapbrīnojamākais un, līdz ar to, vissvarīgākais masas izpaudums, masas pazīme ir katrā individuā notiekoša *afektības* (exaltation) pieaugšana. Maks Daugolls domā, ka diezin vai citos apstākļos cilvēka afektība var būt tik liela kā masā, un tad visiem kopā esošajiem ir patīkama sajūta – zaudēt individuālo dažādību un atdoties savām kaislībām, saplūstot kopā ar visu masu. Šādas jūtas Maks Daugolls atvasina no mums jau pazīstamās jūtu infekcijas: afektības parādīšanās automātiski tādu pašu afektu panāk cilvēkā, kurš novēro afektēto. Individīda kritikas spējas zūd, viņš pilnīgi ļaujas afektam. Bet tai pašā laikā viņš pavairo citu cilvēku sakairinātību, un tā savstarpējas indukcijas ceļā arvien pieaug afektēto cilvēku skaits. Liekas, visi kādas uzmācīgas idejas varā: būt tādām pašām kā citi, darīt visu citiem līdzī. Protams, rupjākām, vienkāršākām dziņām lielākas izredzes uz panākumiem masās.

Šo afektību vēl pavairo citi masas iespaidi. Masas uz indivīdu atstāj neaprobežota spēka un neuzvaramu briesmu iespaidu. Kādu brīdi masas stājas it kā visas sabiedrības vietā.

Vispār, nemaz tik ļoti nav jābrīnās, ka indivīds masā spējīgs izdarīt darbus, no kuriem tas savā normālā dzīvē, bez šaubām, novērstos.

Maks Daugolls piekrīt le Bonam, ka intelektuālajā ziņā indivīds, nokļūvis masā, ir nevērtīgāks, jo afektība traucē indivīda pareizu prāta darbību, tāpat arī bailes no masām un atbildības sajūtas mazināšanās.

Vienkāršu, neorganizētu masu, – pūļa psihiskās darbības raksturošanā le Bons ar Maku Daugollu saprotas: pūlis ātri uzbudināms, impulsīvs, kaislīgs, nepastāvīgs, nekoncekvents, nenoteikts un ļoti viegli sviežas galējībās; viņam pieejamas tikai visrupjākās kaislības, visvienkāršākā juteklība, pūli ļoti viegli iespaidot, viņš ir lētticīgs, spēj aptvert tikai vienkāršus un nepilnīgus argumentus un slēdzienus. Viegli viņu vadīt un iebaidīt, pūlim nav vainas apziņas, nav pašcieņas un atbildības sajūtas, bet sava spēka apziņā pūlis spējīgs izdarīt

noziegumus, kādus varam sagaidīt tikai no absolūtas un neatbildīgas varas. Ar vārdu sakot, pūlis uzvedas kā vāji audzināts bērns vai arī kā kaislīgs, brīvībā ticis mežonis, nokļuvis viņam svešā situācijā; visļauņākajā gadījumā pūlis uzvedas, lielākoties, kā plēsīgu zvēru bars.

Tikko attēlotai darbībai Maks Daugolls pretim liek augsti organizētu masu izturēšanos. Kā šī augstā organizācija izpaužas? Autors uzstāda piecus principiālus noteikumus, lai būtu iespējama masu garīgās dzīves pacelšana uz augstāka attīstības līmeņa.

Pirmais noteikums: masas sastāva zināma pastāvība, kura var būt materiālas vai formālas dabas.

Otrais noteikums: – indivīdam, kā masas sastāvdaļai, rodas noteikts nojēgums par masas dabu, funkcijām, darbību un prasībām, un visa tā rezultāts var būt attiecības pret visu masu.

Trešais noteikums: masa stājas sakarā ar citām viņai līdzīgām masām, kuras tomēr no viņas daudzējādā ziņā atšķiras, tā kā šīs masas savā starpā zināmā mērā sacenšas.

Ceturtais noteikums: masai ir tradīcijas, ieradumi un nosacījumi, kam sevišķi liela nozīme atsevišķo indivīdu savstarpējo attiecību kārtošanā.

Piektais noteikums: masā rodam darba dalīšanu un diferencēšanu.

Šos noteikumus ievērojot, pēc Maka Daugolla domām, iespējams izvairīties no masu psihiskiem defektiem. Piemēram, nevajag masai uzticēt intelektuālus uzdevumus, kas iespējami tikai atsevišķiem indivīdiem.

Mums šķiet, ka noteikumus, kurus Maks Daugolls uzskata par masas »organizāciju«, ar daudz lielākām tiesībām var izteikt citādi. Ir jāizteic tieši tās īpašības, kādas bija izolētam indivīdam un kādas viņš zaudēja, nokļuvis masā. Jo indivīdam bija pastāvība, pašapziņa, tradīcijas, ieradumi, darba spējas, savs īpatnējs virziens, – viņš atšķīrās no citiem indivīdiem, ar kuriem

sacentās. Bet, nokļuvis masā, viņš uz laiku zaudē īpatnējo virzienu.

Indivīds, nokļuvis masā un padodamies viņas iespaidiem, piedzīvo savas dvēseles pārvērtības, dažkārt ļoti dziļas. Viņa afektība ārkārtīgi pavairojas; intelektuālā darbība lielā mērā pamazinās; un abu šo procesu nolūks ir indivīdu padarīt līdzīgu visiem citiem; tāds stāvoklis panākams vienīgi tad, ja ir novērsta katram indivīdam piemītoša pretestība, ja indivīds atsakās no īpatnējām, ar viņa dabu saskanīgām tieksmēm. Mums jācenšas psiholoģiski izskaidrot indivīda garīgo pārvērtību.

Sociologi un psihologi, kas pētījuši masas, mums allaž sniedz vienu vienīgu izskaidrojumu, viņi nāk ar burvja vārdu – *iedvesma*. Tards to sauc par atdarināšanu, bet atdarināšana ir tikai iedvesmas sekas. Le Bons visu, kas neparasts sociālajās parādībās, izskaidro ar indivīdu savstarpējo iedvesmu un vadoņu prestižu. Bet prestižs taču nav nekas cits, kā spējas panākt zināmu iespaidu.

Tātad iedvesma (pareizāk: iedvesmošana) ir cilvēka dvēseles pamatfaktors.

Iedvesmas noslēpums 30 gados nav uzminēts. Vienīgais izņēmums ir psihoanalīzes iespaids. Es redzu, visu pūles bija pareizi vērstas uz suģestijas jēdziena noskaidrošanu, un tā nav nejaušība, jo šo vārdu sāk lietot arvien vairāk un vairāk, kaut diemžēl ļoti ačgārnā nozīmē, un drīz vien, varbūt, ar viņu izteiks kuru katru iespaidu. Es mēģinātu tuvāk noskaidrot iedvesmas būtību, bet to nedarišu, jo man zināms, ka patlaban tiek strādāts pie šī jautājuma ļoti plašas un vispusīgas noskaidrošanas.

Bet es centīšos pielietot jēdzienu *libido* masu psiholoģijas izskaidrošanai, jo šis jēdziens mums ļoti daudz palīdzējis psihoneirastēnijas pētīšanā.

Libido ir visu to tieksmju enerģija, ko varētu aptvert vārdā mīlestība. Mīlestības jēdziena pamatā domājam to, ko vispār sauc par mīlestību, par ko dzejnieki dzied, t. i., dzimumu

mīlestību, kuras mērķis ir dzimumu savienošanās. Bet mēs no šī jēdziena negribam atšķirt arī visu to, kam sakars ar vārdu mīlestība, – no vienas puses: patmīlība, no otras – vecāku un bērnu mīlestību, draudzību un vispār, cilvēkmīlestību, kā arī uzticību konkrētām lietām un abstraktām idejām. Psihoanalītiskie pētījumi pierāda, ka visas šādas jūtas izteic vienas un tās pašas tieksmes, kuru mērķis dzimumu savienošanās, kaut var būt gadījumi, kur šīs tieksmes nebūt neizpaudivies seksuālā veidā, vai pat izpaudivies kā atturība no seksuālo dziņu apmierināšanas; tomēr viņu pirmatnējā būtība allaž paliks dzīva, lai uzturētu savu identitāti (pašai izliedzības gadījums, cenšanās būt kāda tuvumā).

Mēs domājam, ka valoda, tik daudzveidīgi lietodama vārdu – mīlestība, nodibinājusi ārkārtīgi pareizas saites, un mēs neko labāku nespējam, tikai šīs saites likt mūsu zinātnisko iztirzājumu un spriedumu pamatā. Šāda mūsu viedokļa dēļ pret psihoanalīzi sacēlusies vesela nemiera vētra, it kā viņa būtu šāda noziedzīga jaunievduma autors. Bet, lietojot vārdu mīlestība tādā paplašinošā nozīmē, psihoanalīze nav radījusi nekā jauna, oriģināla. Platona »eros« izteic gluži to pašu, ko psihoanalīzes – libido. Un ja apustulis Pāvils savā slavenajā vēstulē kartagešiem cildina mīlestību vairāk par visu, arī viņš acīmredzot to saprata tieši šādā paplašinātā nozīmē. Tas tikai rāda, ka ļaudis ne visai nopietni saprot savus lielos domātājus, pat tad ne, kad viņi, šķiet, bijībā loka ceļus viņu priekšā.

Šīs mīlestības tieksmes psihoanalīze sauc, – kā pēc darbības, tā pēc rašanās, – par seksuālām tieksmēm. Daudzi izglītoti ļaudis to uzskata kā apvainojumu, tādēļ pārmet, ka psihoanalīze esot – »panseksuālisms«. Kurš iedomājas seksualitāti kā cilvēka dabu apkaunojošu un pazemojošu, tie var lietot daiļskanīgākus vārdus – eros un erotika. Arī es varēju darīt tāpat, un būtu izvaiļījies no daudziem uzbrukumiem, bet negribēju padoties mazdūšībai. Jo nav zināms, kā tas beigtos: sākumā piekāpies

vārdos, bet vēlāk jāpadodas arī visos savos darbos. Es nedomāju, ka būtu atzīstama par sevišķu nopelnu kaunēšanās no seksualitātes; grieķu vārds »eross«, kuram lemts mīkstināt kaunu tomēr tulkojumā ir tā pati »mīlestība«.

Tā tad papulēsīmies iedomāties, ka mīlestības attiecības (indiferentāk runājot: emocionālās tieksmes) ir masu dvēseles būtība. Bet par to neviens no pūļa psiholoģijas pētniekiem nemaz nerunā. Acīmredzot tas, kas parādās kā mīlestības attiecības, ir slēpts aiz iedvesmas. Jo acīmredzot taču masas apvieno kāds spēks. Bet kas gan tas par spēku, ja ne eross, kurš apvieno visu visā pasaulē? Un indivīds, atteikdamies no savas īpatnības, būdams masā un padodamies citu iedvesmai, acīmredzot to dara, drīzāk gribēdams būt pilnīgā saskaņā ar citiem, ar vārdu sakot, – no savas īpatnības viņš atsakās citiem par patiku.

Mums šķiet, līdzšinējiem pētniekiem var pārnest, ka viņi nav pietiekoši novērtējuši vadoņa nozīmi masu psiholoģijas izpratnes ziņā. Bet mēs tieši *vadoņa lomu un nozīmi* liekam savu pētījumu pirmajā vietā, tādēļ mūsu stāvoklis, šķiet, izdevīgāks. Mums liekas, ka esam uz pareizā ceļa. Ja katrs indivīds sajūt tik spēcīgas emocionālās tieksmes divos virzienos, tad nav grūti taisīt slēdzienu par indivīda pārvērtībām, par viņa atteikšanos no savām īpatnībām.

Aizrādījums uz to, ka masu būtība meklējama libidozās tieksmēs, redzams arī tādā parādībā kā panika. Panika sākas, kad sairst masa. Masas atsevišķie piederīgie vairs neklausa priekšnieka pavēlēm, katrs rūpējas par sevi, citus neievērodams. Savstarpējas tieksmes izgaisušas, sākušās briesmīgas, bezjēdzīgas izbailes. Kādēļ izbailes tik spēcīgas? Par iemeslu nevar būt briesmu lielums, jo tā pati masa, kas tagad padevusies izbailēm, varētu droši pretoties daudz lielākām briesmām. Panikas būtībai nav sakara ar draudošajām briesmām, bieži viņa sākas pavisam niecīga iemesla dēļ. Bet, ja paniskās bailēs indivīds rūpējas tikai par sevi, tas nozīmē, ka vairs nedarbojas viņa

afektīvās tieksmes, kuru dēļ viņam briesmas likās daudz niecīgākas. Tagad viņš ir pret briesmām viens pats, tādēļ tas pārspilē briesmu lielumu. Tāpat paniskās bailes ceļas kā masas libidozo īpašību pavājināšanās sekas, bet nevis otrādi, – nevis libidozās tieksmes izgaišušas aiz bailēm no draudošām briesmām. Vadoņa zaudēšana, vilšanās vadoņa īpašībās rada paniku, kaut briesmas nemaz nebūtu kļuvušas lielākas. Kad zūd pieķeršanās vadonim, zūd arī indivīdu savstarpējās attiecības. Masa sairst.

Masu morfoloģijā vēl daudz kas neizpētīts. Ir jāpieņem par pamatotu, ka vienkāršs ļaužu pulks vēl nav masa, kamēr viņā nebūs radušās zināmās tieksmes. Bet ir arī jāatzīst, ka ikvienā cilvēku pulkā ļoti viegli rodas tendence izvērsties par psiholoģisku masu. Jāpievērš vērība visdažādākajām, vairāk vai mazāk patstāvīgām masām, kas rodas pašas, – jāpēta viņu izcelšanās un sairšanas apstākļi. Vispirms mūs interesē, kāda ir atšķirība starp masu, kurai ir vadonis un masu, kurai vadoņa nav. Vai masa, kurai ir vadonis, nav pilnīgāka? Vai dažreiz ideja nevar stāties vadoņa vietā kā kas abstrakts, piemēram, reliģiskas masas pārejas laikos, ar viņu neredzamo vadoni? Vai vadoņa vietā nevar stāties vispārīgā vēlēšanās, tendence, ko patlaban masa cenšas piepildīt? Arī šāda abstrakcija var tērpties it kā neredzama vadoņa segā, un no idejas un vadoņa attiecībām rodas īpatnēja parādība. Bet vadonis un vadošā ideja var kļūt arī, tā sakot, negatīvi; naidis pret kādu personu vai indivīdu var tikpat spēcīgi apvienot un radīt tādas pašas emocionālas saites, kā to spēj pozitīvās jūtas. Un rodas jautājums, vai masu būtībai ir nepieciešams vadonis? Bet lai visi šādi jautājumi mūs nenovērs no masu psiholoģijas pamatparādībām.

Kā jau teicu, mūsu tieksmēm ir libidozs raksturs. Kā vispār ļaudis viens pret otru izturas, būdami afektīvās attiecībās? Šopenhauers saka, ka neviens cilvēks necieš pārāk intīmu otra tuvumu.

Psihoanalīze uzsver, ka ikvienas intīmas emocionālas divu cilvēku saites, kurām daudz maz ilgstošs raksturs (laulība, draudzība, vecāku vai bērnu jūtas), rada pretējādas, ienaidīgas jūtas, kuras tiek novērstas tikai nomākšanas ceļā. Skaidrāka ir aina, ja abas puses atrodas strīdus stāvoklī vai kad ikviens kalpotājs kurn pret saviem priekšniekiem. Ik reizes, kad divas ģimenes saradojas laulību rezultātā, katra no viņām ir pārliecināta, ka tā ir pārāka un slavenāka par otru. Divas kaimiņu pilsētas allaž būs skaudīgi sāncenši, katrs novads ar nicināšanu norauģās uz citiem. Radniecīgas ciltis nemīl viena otru, dienvidvācietis necieš ziemeļvācieti, angļis neieredz skotieti, spānietis nicina portugālieti.

Bet masā tāda neiecietība zūd. Kamēr masa nav sairusi, indivīdi izturas, it kā viņi visi būtu vienādi, viņi neuztraucas par citu pārākumu, bet pielīdzina to sev un neviens nesajūt nekā nepatīkama. Tāda parādība izskaidrojama vienīgi ar libidozām tieksmēm pret citām personām. Bet rodas jautājums, vai interešu kopība nevar radīt iecietību un ļaužu savstarpēju cieņu, nemaz nemeklējot pēc kādām libidozām attiecībām? Tomēr uz interešu kopības dibināta iecietība pastāvēs tikai, kamēr nolūks nebūs panākts, gaidot no otra cilvēka zināmu līdzdalību viņa paša vajadzības sasniegšanā. Taču pierādījumi mums māca, ka kopējā darbā starp draugiem arvien nodibinās libidozas attiecības, kas viņu tuvību nodrošina daudz ciešāk nekā izdevība un nolūks.

Tas pats vērojams sociālā dzīvē. Libido tiecas apmierināt ļoti svarīgas dzīves vajadzības, un izrauga par savas darbības objektiem zināmas personas. Un pāreja no egoisma uz altruismu bijusi iespējama tikai, kad mīlestība atstājusi savu iespaidu kā kultūras faktors ne vien indivīda, bet visas cilvēces attīstībā. Patiesi, dzimuma mīlestība pret sievieti, – līdz ar visām šīs mīlestības blakusparādībām, – saudzē visu, kas patīkams sievietei .

Ja masā redzam patmīlības ierobežošanu, kāda parādība ārpus masas nav vērojama, tas neapgāzami pierāda, ka masas

būtība meklējama masas dalībnieku jaunradušās tieksmēs vienam uz otru.

Tagad nu noteikti vaicāsim, kādas ir šīs tieksmes un kā viņas izpaužas masā? Psihoanalīzes pētījumos mēs līdz šim nodarbojāties vienīgi ar mīlestības tieksmēm, kurām bija nepārprotams seksuāls mērķis. Protams, masā nevar būt runa par tādiem skaidri nepārprotamiem seksuāliem mērķiem. Mēs te redzam mīlestības tieksmes, kuras gan novirzītas no pirmatnējā mērķa, tomēr uz masu atstāj ļoti enerģisku iespaidu. Runājot par parasto seksuālo dziņu apmierināšanu, mēs jau uzsvērām, ka iespējama novēršanās no seksuālā mērķa. To saucām par zināmu iemīlēšanās pakāpi un uzsvērām, ka no tādām jūtām cilvēkam ir tikai jācieš.

Tagad vaicāsim, vai tieša seksuālo dziņu apmierināšana ir vienīgais emocionālo tieksmju veids vai arī vēl citādi neizpaužas viena cilvēka tieksmes pret otru? Psihoanalīze mums noteikti pierādījusi, ka ir arī citi šādu tieksmju veidi, kurus saucam par *identifikācijām*. Tā ir visagrīnākā emocionālā tieksme uz otru cilvēku. Mazam puisēnam ir ļoti liela interese par savu tēvu. Viņš gribētu būt kā tēvs, – vienmēr un visur. Tēvs ir viņa ideāls. Tā ir tīri vīrišķa attiecība. Reizē ar šo identifikācijas attiecību puisēns sāk pret māti izturēties kā pret atbalstošu objektu. Tātad viņa modušās divas psiholoģiski dažādas tieksmes: pret māti – tīri seksuāla objektiska tieksme, pret tēvu – kā pret identifikējumu ar ideālu. Abas šīs tieksmes kādu laiku pastāv blakus, viena otru netraucēdamas, ne arī iespaidodamas. Bet dvēseles dzīves apvienības nemitīgā attīstība noved pie šo abu tieksmju sadursmes. Bērns mana, ka ceļā pie mātes stājas tēvs; tagad tēva identifikācija kļūst naidīga un bērns grib ieņemt arī tēva vietu pie mātes. Tātad identifikācijā redzam kā maigumu, tā arī vēlēšanos dabūt tēvu pie malas.

Identifikācija parādās arī tur, kad jauna meitene izrāda tos pašus slimīgos simptomus kā viņas māte, piemēram, viņa klepos tāpat kā māte. Viņa identificējas ar māti, meitene vēlas būt

mātes vietā aiz mīlestības pret tēvu. Identifikācijas gadījumā cilvēka »es« pieņem objekta īpašības, dažreiz kopējot mīlamu cilvēku, dažreiz – nemīlamu.

Ir gadījumi, kur identifikācija nemaz neņem vērā objektu, kurš tiek kopēts. Piemēram, ja meitene, dzīvodama pansijā, saņem vēstuli no sava slepenā iemīļotā un aiz greizsirdības krīt histērijā, tad dažas viņas draudzenes, to zinādamas, kritīs līdzī histerijā, kas notiek psihiskas infekcijas ceļā. Te darbojas identifikācijas mehānisms, vēloties atrasties tādā pašā stāvoklī. Citas meitenes arī gribētu, kaut viņām būtu slepeni iemīļotie, un šajā apziņā dalās ciešanās. Tā nekādā ziņā nav līdzjūtība vai līdzcietība, jo šāda imitēšana notiek arī pret meitenēm, pret kurām draudzība bijusi daudz mazāka, nekā parasti mēdz būt starp pansiju meitenēm.

Mēs jau nojaušam, ka masā esošo indivīdu savstarpējas tieksmes ir tāda identifikācija, ievērojot svarīgo afektīvo kopību, kas izpaužas vadoņa cienīšanā. Protams, identifikācijas problēma nav ne tuvu noskaidrota. Mēs esam tuvu parādībai, ko psiholoģijā sauc par »iejušanos« un kam ir ļoti liela loma citu cilvēku »es« izpratnes ziņā. Bet šim jautājumam tagad nav iespējams pieskarties.

Vēl psihoanalīze var mums aizrādīt uz identifikāciju dažos citos gadījumos, no kuriem divus pieminēsim, jo viņiem var būt nozīme sakarā ar mūsu turpmākajiem iztirzājumiem.

Vīriešu homoseksuālisms ļoti daudzos gadījumos rodas tā: zēns bijis pārāk ilgi un cieši pieķēries mātei, bet nāk dzimumgatavība, un rodas tieksme mātes vietā meklēt citu seksuālu objektu. Un pēkšņi jauneklis pamet māti, pats identificējas ar viņu, stājas viņas vietā un meklē objektus, ko varētu mīlēt un glāstīt, kā viņu glāstīja māte. Līdzīgu parādību redzam melanholijā, kuras svarīgākais cēlonis – mīlētā objekta reāla vai afektīva pazaudēšana. Tādos gadījumos notiek cilvēka »es« nežēlīga pazemošana, skarba kritika un cietsirdīgi pārmetumi. Analīze

noskaidrojusi, ka šī kritika un pārmetumi īstenībā attiecas uz objektu, un uzskatāmi kā cilvēka »es« atreibība šim objektam. Bet melanholijā redzam arī cilvēka »es« saskaldītu, sadalītu divās daļās, un tās viena otrai nikni uzbrūk. Tā viena daļa sevī ietver zaudēto objektu. Bet arī tā daļa, kas izpaužas savā niknumā, nav mums sveša: tā ietver sirdsapziņu, »es« kritisko instanci, kura arī normālā stāvoklī atrodas kritiskā attiecībā par cilvēka »es«. Jau citur esam teikuši, ka mūsu »es« izveido instanci, kas var no pārējā »es« atšķirties un stāties ar mums konfliktā. Mēs to saucam par ideālo »es«, piešķirot viņam pašuztveres, morāliskās sirdsapziņas u. tml. funkcijas.

No identifikācijas ceļš mūs ved caur atdarināšanu pie iejušanās, t. i., pie tā mehānisma saprašanas, kurš vispār dod iespēju tuvināties un satīties ar otra cilvēka dvēseles dzīvi.

Valodas prakse pat savās kaprīzēs paliek uzticīga kādai savai īstenībai. Kaut par »mīlestību« viņa sauc visdažādākās emocionālās attiecības, – kuras arī mēs teorētiski apvienojam nosaukumā – »mīlestība«, – tomēr šī valoda pati tūdaļ šaubās, vai tikai šī mīlestība bija īsta, patiesa, pareiza; viņa aizrāda uz dažādākām iespējamībām mīlestības parādībās. Arī mēs tādu gradāciju varam diezgan viegli saskatīt.

Ļoti bieži iemīlēšanās nav nekas cits, kā objekta rašana seksuālo tieksmju apmierināšanai, un, kad šis mērķis sasniegts, iemīlēšanās izdziest. To sauc par rupjo, juteklisko mīlestību. Bet libidozās situācijas ļoti retos gadījumos ir tik vienkāršas un elementāras. Paļāvība, ka izgaisušā vajadzība radīsies atkal no jauna, ir par motīvu ilgākām un paliekamākām tieksmēm uz vienu un to pašu seksuālo objektu, lai to mīlētu arī brīžos, kad nereibina un nenomāc kaislība.

No šīs cilvēka mīlestības jūtu attīstības rodas vēl cita parādība. Pirmajā attīstības periodā, kas parasti beidzas ar pieciem gadiem, viens no vecākiem ir bērna mīlestības objekts, uz kuru tiecas visas viņa mīlestības jūtas, kas prasa apmierinājumu. Vēlāk bēr-

na daba atsakās no šiem seksuālajiem mērķiem, un viņa izturēšanās pret vecākiem ļoti pārvēršas. Bērns gan arvien vēl vecākiem cieši pieķeras, bet šīs attiecības mērķa ziņā jānosauc par aizturētām. Un no šī momenta viņa jūtas rod citu veidu, ko izsakām vārdā – »maigums«.

Ar dzimumgatavības iestāšanos mostas jaunas, ļoti intensīvas tieksmes, kuru nolūks sasniegt tiešos seksuālos mērķus. Nelabvēlīgos apstākļos šīs tieksmes paliek kā jūtu straumes, šķirtas no »maigiem« emocionāliem izpaudumiem. Šādas parādības abas daļas mēdz idealizēt dažī literatūras virzieni. Vīrietis ir sapņainu dziņu pilns pēc dziļi cienījamām sievietēm, kuras seksuālā ziņā viņu tomēr nevaldzina, visas potences ilgojas pavisam citas sievietes, kuras viņš »nemīl«, neciena, varbūt pat ienīst. Bet jaunietim visbiežāk izdodas nejuteklīgas, debešķīgas mīlestības un juteklīgas virszemes mīlestības sintēze, un viņa attiecības pret seksuālo objektu redzamas pēc aizturēto un neaizturēto tieksmju iedarbības. Pēc vienu un otru tieksmju daudzuma nosakāms iemīlēšanās spēks, pretēji tīri jutekliskām kārībām.

Iemīlēšanās stāvoklī mēs skaidri saredzam seksuālu pārākvērtēšanu, seksuālais objekts zināmā mērā netiek kritizēts, visas viņa īpašības gūst daudz augstāku nozīmību nekā citu, nemīlamu cilvēku, vai arī tā paša īpašības, kad viņš vēl nebija iemīlēts. Kad jutekliskās dziņas stiprāk nomāktas, rodas maldīgs iespaids, ka zināmais objekts tiek mīlēts garīgo īpašību dēļ un arī jutekliski, kaut īstenībā notiek pavisam otrādi, – tikai jutekliskā mīlestība objektam piešķir tādas garīgas īpašības.

Tieksmi, kas šajā gadījumā radīja maldīgu spriedumu, mēdz saukt par *idealizāciju*. Uz objektu cilvēks raugās no sava viedokļa, tātad iemīlēšanās stāvoklī uz šo objektu vēršas lielākā daļa libidozo jūtu. Dažos gadījumos kļūst skaidri redzams, ka mīlamā objekta izvēle notikusi tikai, lai apmierinātu sevis paša neaizsniegto »es« – ideālu. Šo ideālu cilvēks mīl kā to īpašību apvienojumu, kādas viņš gribētu redzēt savā »es«, un pēc kuriem viņš nu tiecas aplinkus ceļā.

No iemīlējušās stāvokļa nav tālu līdz hipnozei. Abu stāvokļu analogija acīmredzama. Tā pati pazemīgā padošanās, kritisku spēju trūkums attiecībā pret hipnotizētāju tāpat kā pret milamu būtni, tas pats personīgās iniciatīvas trūkums. Nav ne mazāko šaubu, ka hipnotizētājs ieņēmis »es« ideāla vietu. Pie hipnozes visas attiecības tikai skaidrāk saredzamas, un drīzāk varētu iemīlēšanos izskaidrot kā hipnozes panākumu, ne otrādi. Hipnotizētājs ir vienīgais objekts, nav neviena cita viņam blakus. »Es« kā sapņos pārdzīvo visu, ko viņš vēlēties un ko viņš pavēl. Hipnotiska attiecība ir ierobežotas iemīlēšanās pašpalīdzība, izslēdzot seksuālo apmierinātību, kura iemīlēšanās gadījumā tikai uz laiku atlikta, kā iespējams turpmākās darbības mērķis.

Bet no otras puses varam arī sacīt, ka hipnotiskas attiecības ir (ja tā var izteikties) masa, sastāvoša no diviem cilvēkiem. Hipnoze nav īsti izdevīgs objekts salīdzināšanai ar masu, jo te drīzāk vērojama identitāte. No masas ļoti komplicētās iekārtas hipnoze atšķiras ar vienu demenci: attiecībā pret vadoni. Tāda minimāla skaita ziņā hipnoze atšķiras no pūļa, un no iemīlēšanās viņa atšķiras ar to, ka trūkst tīri seksuālu tieksmju. Hipnoze atrodas apmēram vidū starp iemīlēšanos un pūļa attiecībām.

Interesanti atzīmēt, ka tieši seksuālo mērķu ziņā apvaldītās tieksmes rada visilgstošākās cilvēku attiecības. Tieši tādēļ, ka šīs tieksmes nespēj panākt pilnīgu apmierinājumu masām, turpretim augsti organizētās, mākslīgās masās (karaspēkā, reliģiskās draudzēs) šāda pirmatnības tieksme nav tik skaidri saskatāma.

Tātad rodas stāvoklis, kur indivīda emocionālie pamudinājumi un personīgais intelektuālais iespaids ir par vājiem un nespēj izpausties atsevišķi, kādēļ visādā ziņā jānāk atbalstam, t. i., citiem reizē jāatkārto tas pats. Suģestīvā iespaids noslēpums kļūst vēl lielāks, ja uzsveram, ka tādu iespaidu neatstāj vadonis vien, bet arī katrs indivīds viens uz otru.

No libido iziet ikvienas dzīvas būtnes tieksme apvienoties pēc iespējas plašākās kopībās. Indivīds, viens būdams, nejūtas

pilnīgs. Jau maza bērna bailes no vientulības pierāda šāda instinkta esamību. Un ikviens indivīds bīstas zaudēt sev līdzīgu indivīda baru. Kaut gan var dibināti iebilst, ka bērna bailes nebūt nemazināsies, ieraugot kuru katru cilvēku »no bara«, gluži otrādi, – ieraugot »sveša cilvēka« tuvošanos, bērns vēl vairāk nobīsies. Bērnā ilgi nav nomanāmas masas tieksmes. Tās rodas tikai, kur kopā daudz bērnu. Vispirms tās parādās kā vecāko bērnu skaudība pret jaunākajiem. Vecākie gribētu izskaust jaunākos, attālināt viņus no tēva un mātes, bet tā kā tēvs un māte mīl visus vienādi, tad vecākie bērni vai vecākais no bērniem skaidri redz, ka naidīgu attiecību turpināšana pret jaunākajiem var pašam atriebties, un tādēļ naidam jādara gals, jāidentificējas ar citiem bērniem, un tad bērnu pulciņā rodas masas kopības sajūta, kas tālāk attīstās skolā. Vispirms šī sajūta parādās kā prasība pēc taisnības un vienlīdzības pret visiem skolniekiem. Ja es pats nevaru būt tas iemīļotais, tad, vismaz, lai neviena tāda nav. Gluži tas pats redzams mazliet vēlāk, citos apstākļos. Iedomājieties tikai sapņaini samīlējušās dāmas un jaunavas, kas barā pulcējas ap kādu dziedātāju vai pianistu, kad koncerts beidzies. Droši vien, ikkatra no viņām gribētu būt skaudīga un greizsirdīga pret visām citām, bet tā kā samīlējušos ir daudz un visas viņas nespēj sasniegt iemīlēšanās mērķi, tad viņas no tā atsakās, un neķeras vis cita citai matos, bet sadodas kopā un kopā pielūdz, ko visas viņas mīl; un visas labprāt sadalītu savā starpā kaut sava mīlestības objekta matu sprogu. Sākumā viņas bija kā sāncenses viena pret otru, bet tad tās identificējas, ievērojot viņu visu vienādās mīlestības jūtas pret vienu un to pašu objektu. Bet, ja rodas iespēja kaut zināmā mērā apmierināt savas iemīlēšanās tieksmi, šādai iespējamībai katra no viņām tūdaļ pieķersies.

Sabiedriskums, esprit de corps, kura nozīme ļaužu attiecībās ir liela, neslēpj, ka viņa rašanās avots ir pirmatnējā skaudība. Neviens nedrīkst pacelties citiem pāri, visiem jābūt vienlīdzīgiem,

visiem lai pieder vienāds vērtību daudzums. Sociālai taisnībai jāpanāk, ka cilvēks pats atsakās no daudzām ērtībām, lai citi dara to pašu vai lai citi netiecas pēc ērtībām. Šī vienlīdzības prasība tiek uzlūkota par sociālās sirdsapziņas un pienākuma sajūtas pamatu. Pavisam negaidot (ar psihoanalīzes pētījumiem) to izdevās konstatēt pie sifilitiķiem, kuri ļoti bīstas no slimības infekcijas; tas nozīmē, ka šie nelaimīgie pretojas neapzinīgai gribai pieļaut slimību arī citiem. Jo – kādēļ viņiem vieniem jācieš tāda slimība un jāzaudē tik daudz no dzīves, un citiem viss sašniedzams?

Tā tad sociālās jūtas ir pārveidotas par pozitīvām, jo sākumā tās bijušas naidīgas. Šī pārvēršanās notiek zem maigo tieksmju iespaida, ko ikviens sajūt pret individu ārpus masas. Masas prasa pēc stingras vienlīdzības, un viņas iedoma ir, ka vadonis mīl visus masā esošos vienādi. Bet vienlīdzības prasība neattiecas uz vadoņiem. Visiem, kas ir masā, jābūt vienlīdzīgiem, bet visi prasa, lai būtu vadonis, kas valda. Daudzi vienlīdzīgie, bet viens vienīgs, kas pārāks par visiem citiem, – tāda ir masas sajūta.

Cilvēku masas mums atkal rāda vēsturē pazīstamo ainu: vienlīdzīgu ļaužu pūli paceļas valdonīgs patvaldnieks, tieši tāpat, kā pirmatnējā ļaužu barā. Vērojot ļaužu masas, šķiet, atmodies senlaiku bars. Tāpat kā ikvienā mūsdienu cilvēkā iemīt pirmatnējais cilvēks, tā katrs tagadējo laiku pūlis var izvērsties par pirmatnējo baru. Cik lielā mērā masas valda ļaudis, tik saskatām pirmatnējā bara atdzīvošanos un viņa iespaidu turpināšanos mūsu laikos. Mums vajadzētu nākt pie slēdziena, ka pūļa, resp., masu psiholoģija ir senākā no visām psiholoģijas nozarēm, jo individuālā psiholoģija, nevērojama masu parādības, nodibinājās un izveidojās tikai pēdējos gadu desmitos, tikai pa daļai atšķīroties no senās masu psiholoģijas. Kaut individuālai psiholoģijai jābūt tikpat senai kā masu psiholoģijai, jo no paša sākuma jau bijusi divējāda psiholoģija, – individu psiholoģija, kas pieder pie masas, un tēva, priekšnieka, vadoņa

psiholoģija. Masā esošie indivīdi bija tikpat saistīti kā tagad, bet pirmatnējais tēvs bija brīvs. Viņa intelektuālie akti bija spēcīgi un neatkarīgi, viņa gribai nebija vajadzīgs citas gribas atbalsts. Konsekvences dēļ mums jāiedomājas, ka viņa »es« libidozā ziņā bija maz saistīts, viņš neviena nemīlēja, izņemot sevi, citus viņš mīlēja vienīgi, cik tie varēja būt noderīgi viņa vajadzību apmierināšanai.

Cilvēces vēstures pirmsākumā viņš bija Pārcilvēks, kādu Nīče sagaidīja tikai nākotnē. Vēl tagad ļaudis masās dzīvo ilūzijā, ka vadonis visus viņus mīl vienādi, bet vadonis nedrīkst mīlēt neviena, viņam jābūt valdniekam, absolūti pašpārliecinātam un patstāvīgam.

Domājot par vēstures pirmsākumiem, mēs vieglāk spēsīm saprast to noslēpumainību ļaužu masā, kas piemīt vārdiem – hipnoze un iedvesma.

Kā hipnoze notiek? Hipnotizētais apgalvo, ka viņā mīt noslēpumains spēks, kas subjektam atņem viņa paša gribu, vai arī subjekts tic, ka hipnotizētājam ir tāds spēks. Šim noslēpumainajam spēkam (vienkārši ļaudis to sauc arī par dzīvniecisku magnētismu) vajag būt tam pašam spēkam, kas pirmatnējās vēstures laikos parādījās kā karaļu vadoņu spēks, tādēļ ļaudis baidījās tiem tuvoties (Mona). Hipnotizētājs grib tikt pie tāda paša spēka, tādēļ liek, lai cilvēks skatās viņam acīs. Bet tieši vadoņa skats ir bīstams un pirmatnējie ļaudis to nespēja izturēt, tāpat kā vēlāk mirstīgie nespēja skatīties Dieva vaigā. Mozum vajadzēja būt par vidutāju, jo tauta nespētu izturēt Dieva skatu. Un, kad Mozus atgriezās no satikšanās ar Dievu, viņa sejā redzams gaišs mirdzums, daļa (Mona) no Dieva spējas palikusi viņā.

Protams, hipnozi var panākt arī citādā ceļā. Bet vienmēr situācija ir tāda, ka hipnotizētājs it kā saka cilvēkam: domā vienīgi par mani, viss cits ir neinteresants un nenožīmīgs. Protams, skaļi to viņš nesaka, jo tad var pārtrūkt neapzinības pavediens, un hipnotizējamais varētu sākt apzinīgi pretoties hipnozes iespaidam.

Bet hipnotizējamais visu uzmanību saista vienīgi pie hipnotizētāja.

Tā tad hipnotizētājs modina hipnozes iespaidos esošā cilvēka dvēselē daļu no viņa arhaiskā mantojuma, viņš modina iedomu par ļoti varenu un spēcīgu personību, kuras tuvumā sava griba ir jāzaudē, ar kuru palikt vienatnē ir ārkārtīgi riskanti. Apmēram tādām vajadzēja būt pirmatnējās ļaužu kopās attiecībām starp tēvu un visiem citiem.

Atcerēsimies arī, ka hipnozei piemīt kas baigs, un tas liecina, ka tur iemājo sirma, sirma senatne, ka tur nav vairs rodamas nekādas sirsnīgas saites. Te meklējams izskaidrojums, kādēļ masas, resp., pūlis arī ir baigs, uzmācīgs. Masu vadonis joprojām ir pirmatnējais tēvs, kura visi bīstas; arvien vēl pūlis ilgojas, lai viņu valda neaprobežota vara un lai būtu nekritizējama, neapšaubāma autoritāte, – īsi sakot, masas, resp., pūlis alkst paklausības un padošanās.

Apcerot visumā mūslaiku cilvēka dvēseles dzīvi, ir jāapmulst redzot, cik tā sarežģīta, jāzaudē cerība to pilnīgi un skaidri atītēlot. Katrs indivīds pieder pie vairākām masām, resp., pūļiem; indivīdā iemīt visdažādākās tieksmes, ko radījusi identifikācija; pēc dažādiem prototipiem cilvēks rada savu »es« – ideālu. Vārdu sakot, katrs indivīds līdzī ir daudzu masu, daudzu pūļu dvēselēs, savas rases, kārtas, reliģijas, valsts dvēselē utt. Zināmā mērā viņš ir arī patstāvīgs un īpatnējs. Stingrās un ilgstošās masas, kuru forma un būtība ārkārtīgi maz pārmainās, šīs masas mazāk uzkrītošas, mazāk uzreiz ieraugāmas nekā ātri radošie, mainīgie pūļi, kurus pētot le Bons radījis spīdošo pūļa dvēseles tēlojumu. Un šajos trokšņainajos pūļos notiek brīnums: uz visiem laikiem pazūd – individualitāte.

Mēs šo brīnumu esam sapratuši tā, ka indivīds atsakās no sava ideāla, tā vietā likdams pūļa ideālu, ko sevī glabā vadonis. Pareizāk sakot, šis brīnums nav visos gadījumos vienādi liels. Pie daudziem indivīdiem nav vēl pietiekoši noteikti nošķirts »es« no »es« – ideāla, tie vēl jauucas kopā, »es« arvien vēl tiecas uz-

turēt agrāko narcistisko sevī iemīlēšanos (par narcistiskiem procesiem psihoanalīze sauc tos, kad zināmu tieksmju apmierināšanā cilvēks izvairās no citu cilvēku iespaidiem vai atsakās no saskaņas, kontakta ar tiem). Tādēļ vadoņa izvēle kļūst daudz vieglāka. Ļoti bieži pietiek, ja vadonim ir vienīgi to pašu vienkāršo indivīdu īpašības, tikai sevišķi noteikti un asi izveidotas, – viņam jāatstāj ļoti liela spēka un libidozas brīvības iespāids; bet viņam pretim tiecas vajadzība pēc stipra, spēcīga vadoņa; un masas tam piešķir pārlieku spēku, kādu viņš pats sevī agrāk nemaz nenojauta. Citi indivīdi aizraujas līdzīgu sugestijas, t. i., identifikācijas ceļā.

Ilgi nevar pastāvēt arī vienmēr nošķirts »es« – ideāls no cilvēcīgā »es«, šad un tad, nevērojot aizliegumus un ierobežojumus, izlaužas tas, kas aizliegts cilvēcīgam »es«, kā, piemēram, redzams svētkos. Romiešu saturnālijās un mūsdienu karnevālos vērojams tas pats, kas izpaudās pirmatnējo cilvēku svētkos, – izvirtībā un priecīgā trakulībā viņi atraisījās no svētiem aizliegumiem, tā viņi varēja pārkāpt šos aizliegumus. Turpretim »es« – ideāls ietver un apvieno sevī visus ierobežojumus, kādiem »es« spiests padoties, tādēļ ideāla iznīcināšanai vajadzētu izvērsties par vislielākajiem, visgrandiozākajiem »es« svētkiem, un »es« tad atkal būtu pašapmierināts un priecīgi liksms. Kad »es« darbība saskan ar »es« – ideālu, tad rodas uzvaras sajūta. Vainīguma apziņa arī izskaidrojama kā nesaskaņa starp »es« un »es« – ideālu.

Kā zināms, ir cilvēki, kuru sajūtas un noskaņas periodiski svārstās, no ārkārtīgas nomāktības pārejot uz zināmu vidus stāvokli un beidzot aizsniedzot pastiprinātu pašsajūtu; šīs svārstības notiek visdažādākajā amplitūdā, no tikko manāmas līdz galēji maksimālai. Tās ielaužas cilvēkā ļoti sāpīgi un, piemēram, uz slimajiem atstāj izpostītu, ārdošu iespaidu, kas parādās melnholijā vai arī mānijā. Šo svārstību pamatojumi vēl nav nodibināti. Nav zināms, kā notiek melnholijas un mānijas sav-

starpējas maiņas un pārejas. Šais parādībās atkal vērojama »es« un »es« – ideāla nesaskaņa.

Attiecībā uz seksuālo tieksmju nozīmi beidzot jāuzsver, ka lielās mākslīgās masās (armijā un baznīcas draudzē) sievietei kā seksuālam objektam nav nekāda svara. Pat kur pūli, resp., masā, ir kopā vīrieši un sievietes, dzimumu starpībai nav nozīmes. Arī tiešās seksuālās tieksmes zināmā mērā allaž paliek individuālas, kaut cilvēks pilnīgi saplūst masā ar citiem. Kur šīs tieksmes sevišķi spēcīgas, tās izposta masu normālās attiecības. Pa daļai tādēļ katoļu baznīca ieteikusi ticīgajiem – neprecēties, tomēr iemīlēšanās ļoti bieži arī garīdzniekus pamudunājusi izstāties no katoļu baznīcas. Mīlestība pret sievieti ļoti bieži sarauj arī masu saistības ar rasi, sarauj nacionālās un sociālās robežās, ar to izpildot ļoti svarīgus kultūras uzdevumus.

SATURS

Priekšvārds	5
Ievads. Pūļa laikmets	9

PIRMĀ DAĻA. PŪĻA DVĒSELE

<i>Pirmā nodaļa. Vispārējs pūļa raksturojums. Tā garīgās vienības psiholoģiskais likums</i>	16
<i>Otrā nodaļa. Pūļa jūtas un morāle</i>	25
1. Pūlis ir impulsīvs, svārstīgs un viegli uztraucams	26
2. Pūlis padodas iedvesmojumiem un ir lētticīgs	28
3. Pūļa jūtas ir pārspīlētas un vienpusīgas	35
4. Pūlis ir neiecietīgs un konservatīvs	38
5. Pūļa morāle	40
<i>Trešā nodaļa. Pūļa idejas, spriedumi un fantāzija</i>	43
1. Pūļa idejas	43
2. Pūļa sapratnes spējas	47
3. Pūļa fantāzija	48
<i>Ceturtā nodaļa. Reliģiskās formas, kādās parādās pūļa pārlicība</i>	52

OTRĀ DAĻA. PŪĻA IESKATI UN TICĒJUMI

<i>Pirmā nodaļa. Pūļa ieskatu un ticējumu attālie faktori</i>	57
1. Rase	59
2. Tradīcijas	59
3. Laiks	61
4. Politiskās un sociālās iestādes	62
5. Izglītība un audzināšana	65
<i>Otrā nodaļa. Pūļa ieskatu tiešie faktori</i>	73
1. Iedomu tēli, vārdi un formulas	74

2. Ilūzijas	78
3. Eksperiments un iedzīvojums	80
4. Sapratne	80
<i>Trešā nodaļa. Pūļa vadoņi un viņu pārliecināšanas veidi</i>	84
1. Pūļa vadoņi	84
2. Vadoņu darbības veidi: apgalvošana, atkārtošana, infekcija	89
3. Burvīgums	93
<i>Ceturtdā nodaļa. Pūļa ieskatu un ticējumu pārmaiņu robežas</i>	102
1. Nemainīgie ticējumi	102
2. Pūļa mainīgie ieskati	106

TREŠĀ DAĻA. DAŽĀDU KATEGORIJU PŪĻU KLASIFIKĀCIJA UN APRAKSTS

<i>Pirmā nodaļa. Pūļu klasifikācija</i>	112
1. Nevienbāģis pūlis	113
2. Viendabīgs pūlis	115
<i>Otrā nodaļa. Noziedzīgais pūlis</i>	116
<i>Trešā nodaļa. Kriminālās un zvērināto tiesas</i>	121
<i>Ceturtdā nodaļa. Vēlētāju pūlis</i>	127
<i>Piektā nodaļa. Parlamenta sapulces</i>	136
<i>Pielikums. Profesors Zigmunds Freids. Pūļa psiholoģija un cilvēka »es«</i>	153

GUSTAVS LE BONS

PŪĻA
PSIHOLOĢIJA

Redaktore T. Šarkovska

Formāts 60x84 1/16. »Times« gamitūra. Ofsetspiedums. 9,9 nosacītās iespaidloķnes.
Metiens 5000 eks. Iespiesta SIA »Latgales druka« tipogrāfijā.
Baznicas ielā 28, Rēzeknē, LV-4601.

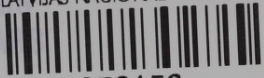
Latgales Kultūras centra izdevniecība, 16. a. k., Rēzekne, LV-4601. Tālrunis 22298

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0131
Izdevniecības vadītājs J. Elksnis

1.70

OBLIG
EKSEMI

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303076156

98-3
L-545

ISBN 9984-539-13-X